

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

Nr. 14
ANUL XI
IULIE 1958

Atletul Zoltan Székely a război
severă din Spania și Polonia. În
toată viața sa a fost un atlet
de elită. În țara noastră se
desfășoară competiții și
pentru a-l învinge. Este un
atlet de elită care gloriează.
Foto: I. MARCU

BOROS MIKLÓS
POMPILIU-N. CONSTANTIN
CSAPODY MIKLÓS
CSINTA SAMU
DÉNES TAMÁS
DOMOKOS B. ORSOLYA
HALÁSZ J. ATTILA
HORVÁT KINGA
HORVÁTH VILMOS
JESZENKSZY GÉZA
KATONA ZOLTÁN
KILLYÉNI ANDRÁS
LÁSZLÓ LAURA
ANGELA MARINESCU
MAROSÁN BENCE PÉTER
PÉTER LÁSZLÓ
SEBESTYÉN KINGA
SIPOS-O. NIKOLETTA
SZAKÁLY SÁNDOR
TOTH SZILÁRD

12

ERDÉLYI MAGYAR SPORTTÖRTÉNET –
FEJEZETEK ÉS KÖTÖDÉSEK

III. FOLYAM
2023.
DECEMBER

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXXIV/12. • 2023. DECEMBER

TARTALOM

KILLYÉNI ANDRÁS • Mit adott Erdély az egyetemes magyar sport számára	3
CSINTA SAMU • Préshelyzetek túlélői és áldozatai	6
DÉNES TAMÁS • Erdélyben ringatták a román futball bölcsőjét	10
SZAKÁLY SÁNDOR • Olimpikon Szamosújvárról	16
HALÁSZ J. ATTILA • A japán harcművészet erdélyi mesterei – 1905 és 1942 között	21
LÁSZLÓ LAURA • Egy elfeledett olimpiai bajnok	29
TOTH SZILÁRD • Az olimpiai játékok és a nagyhatalmi politika, avagy mekkora esélye van Magyarországnak egy olimpiát szervezni?	37
KILLYÉNI ANDRÁS • A magyar olimpiai mozgalom elfelejtett ünnepe: 1944. február 20.	46
HORVÁTH VILMOS • A száz éve született Lóránt Gyula erdélyi évei	52
POMPILIU-NICOLAE CONSTANTIN • A zászló színei, az etnikai kisebbségekhez tartozó sportolók és egy sportújságíró elítélése a kommunista Romániában. A Max Bänuș-ügy	58
KATONA ZOLTÁN • Olimpikonok és világbajnokok egy kisvárosból	63
SIPOS-ONYESTYÁK NIKOLETTA • Erdélyi magyar sportolók az 1984-es olimpián	70
BOROS MIKLÓS • Eltérő utakon egyazon cél felé, avagy így törte meg Erdély a bukaresti futballhegemóniát	79
HORVÁT KINGA – PÉTER LÁSZLÓ • Reflexiók a kolozsvári CFR igazolásaira: lehetséges társadalmi hatások és következmények	85
JESZENSZKY GÉZA • Mit köszönhetek a sportnak?	95
ANGELA MARINESCU • Pincér, egy erős rövid kávét kérek, hogy villanyozzam fel ezt a tömény verset; Odasimulni egy furcsa lényhez (<i>versek</i>)	99

■ HISTÓRIA

CSAPODY MIKLÓS • Kérdező vándorok	101
---	-----

■ MŰHELY

MAROSÁN BENCE PÉTER • Közösségi döntések és közösségi identitás.

Egy fenomenológiai megközelítés kísérlete Husserl, Heidegger, Ricoeur

és Tengelyi nyomán 109

■ TÉKA

SEBESTYÉN KINGA • Fél száz megközelítés egy költőről (*Sasszé*) 117

DOMOKOS BOGLÁRKA ORSOLYA • A kulturális szótár hasznáról 121

■ ABSTRACTS

..... 123

■ BORÍTÓKÉP

A *Stadion* című sportmagazin egyik 1958. évi lapszámának címlapja (A *Max Bănuș-ügy* című írásunkhoz)

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem)

■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), GYÖRFFY GÁBOR (társadalomtudományok), RIGÁN LÓRÁND (filozófia, a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT, BALÁZS JÚLIA (titkárság, tördelés), DEÁK SZIDÓNIA (korrektúra)

■ Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON

■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, HORKAY HÖRCHER FERENC, ILIA MIHÁLY, KOVÁCS ANDRÁS, ROMSICS IGNÁC, TÁNCZOS VILMOS, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága, a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap, MOL Románia, a bukaresti Kulturális Minisztérium és az Amerikai Magyar Koalíció – Cultural Foundation for Transylvania

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; 0742-061-613; ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; <http://epa.oszk.hu/00400/00458>; e-mail: korunk@gmail.com

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés díja 100 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 06-303-539-724, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com

■ Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și MOL România

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

MIT ADOTT ERDÉLY AZ EGYETEMES MAGYAR SPORT SZÁMÁRA?

Szabó Katit és a Károlyi házaspárt. Akik nem tudnák, Károlyi Mártát és Bélát. Volt időszejek, amikor ez nem volt kérdés. És Bölönit és Jenei Imrét. Egy teljes Steaua női vívócsapatot, soraiban Szabó (Orbán) Olgával, Stahl (Jencsik) Katalinnal, Jenei (Gyulai) Ilonával és Ardeleanu (Tasi) Zsuzsával. Balázs Jolánt a világrekordjaival. Bodola Gyulát, Kovács Istvánt és megannyi kiváló labdarúgót. A szatmári vívóiskola csodakovácsát, Csippler Sándort, illetve a modern erdélyi vívóéletet megálmodó Ozoray-Schenker Lajost. Paneth Farkast és egy sor kiváló asztaliteniszest, közöttük Kolozsváry Sárít. A röplabdázó Derzsi Edét, kora egyik legjobb válogatottjának is a legjobbját. Simon Lászlót, akiről elnevezett serleget adományoz a Román Birkózószövetség a nehézsúlyú országos szabadfogású birkózóbajnoknak. Birtalan Istvánt, Kicsid Gábort és felejthetetlen kézilabda-tehetségüket. Somodi Istvánt, aki először nyert erdélyi klub színeiben olimpiai érmet. Pap Jánost, aki sportvezetőként megreformálta a nemzetközi vívóversenyek lebonyolítását.

Őket és rengeteg más sportolót, akik erdélyi kisközösségük, közösségünk hírnevét öregbítették. Olyan sportolók ők mindnyájan, akikről ma is mesélnek, akik ma is élnek a köztudatban. Legtöbbjüknek nem adatott meg, hogy eljuttassák számukra a magyar himnuszt. Abban a világban, ahol mindent éremben (ha lehet, olimpiai vagy világbajnoki), világra szóló sikerekben mérnek, sporttörténeteik mégis eleve-

És egy olyan világ jött, ahol Balázs Jolánból lolanda Balaş lett, és ha valaki kijavította, és helyesen magyarul közölte nevét, azért minimum az elbocsátás következt. Ahol korosztályának legtehetségesebb úszóját is elzavarták, mert rossz volt a családnév: Bánffy.

nen élnek. Kicsit olyan ez, mint a népmese: generációról generációra mesélik a sportolók hőstetteit, de minden generációval csorbul, fogy az információ. Hálátlan felejtés!

És akkor nem szóltunk még azokról, akik itt, Erdély földjén születtek, de szebb jövő reményében távoztak, és Magyarország számára szereztek sikereket. Rögtön felötlük Keresztes Lajos és Lőrincz Márton neve – a Sóvidék két olimpiai bajnok birkózója. De Jeney László, az ötvenes évek magyar vízilabda válogatottjának kétszeres olimpiai bajnok kapusa is Kolozsváron született. Dr. Bay Béla, a legendás magyar ví-vőmester, aki Szinérváralján született, de Szatmáron kezdett vívni, hogy élete Magyarországon „állami edzőként” teljesedjen ki. Temesvári és nagyváradi labdarugók sora, akik közül sokan mindkét válogatottban játszottak. A csodálatos pengevezetéséről híres nagyváradi Kabos Endre kardvívó, aki az 1936-os olimpiai bajnoki címének tiszteletére kapott olimpiai tölgyet nem hozhatta szülőföldjére, így Berettyóújfaluban ültette el. A sort pedig hosszasan lehetne tovább fűzni – s kezdhetnénk mindjárt a bajai születésű Posta Sándorral, akiből Kolozsváron lett kiemelkedő vívó, de aki az első világháború, illetve Trianon tragédiájának köszönhetően fővárosi színekben szerezte olimpiai bajnoki címét 1924-ben.

Őket és rengeteg sportolót, akikről már egyre kevesebbet tudunk. A magyar olimpiai mozgalom atyja, Kemény Ferenc, az ezernyolcszáznyolcvanas évek végén Brassóban tanított, többek között testgyakorlatot is. És ha már Brassó: Barcaság első nemzetközi dobogós helyezését a pürkereci Dávid Mihály érte el az 1906-os interim athéni játékokon, ahol súlylökésben második helyen végzett. Ugyanakkor az uzoni születésű Dáner Béla tornában lett hatodik. De ott volt a csapatban a kolozsvári Somodi István is, aki két év múlva érte el karrierje legnagyobb s egyben Erdély első igazi világra szóló sikerét – olimpiai ezüstérmet nyert a londoni olimpián magasugrásban.

A két világháború közötti nehéz évek ellenére a magyar sportolók ott voltak az olimpiákra, nemzetközi versenyekre kiutazók között. Az első olimpiai részvételre kiutazó román válogatott kezdő tizenegyében egy román volt – hasonlóan, az ötvenes-hatvanas évek román vízilabda-válogatottjában is alig lehetett „nem magyar ajkút” találni. Pedig a körülmények sokszor ellehetetlenítették a világraszóló sikerek elérését. Péter László mesélte: „Főnököm, a temesvári bank igazgatója a fizetésem terhére előlegezett egy összeget, amivel kiutazhattam Amszterdamba. Azt az utazást sohasem felejttem el. Harmadosztályú vonatkocsin, autóstoppal, székérrel s még gyalog is utaztam, hogy idejében ott legyek a rajtnál. Egy nappal az előfutamok előtt, holtfáradtan, betegen érkeztem meg az olimpia városába. Rajthoz álltam, de az előbbi körülmények között jó eredményre nem számíthattam. A selejtezőkön kiestem (az amerikai London és a kanadai Hess mögött csak a harmadik lettem a futamban). A 100 méteres döntőt a kanadai Williams nyerte 10,8-cal (a 200-at is ő 21,8-al). Én pedig abban az évben többször is futottam 10,6-ot.”

Pedig – ha rövid ideig is – a második bécsi döntést követően – élt az álom, hogy „Észak-Erdély”, Borsafüred lesz a magyar olimpiai sítópont – a síváros, ahogy az akkori magyar sportvezetés nevezte. A magyar Garmisch-Partenkirchen. Vagy Sankt Anton. Mindenképp egy csöpp nyugati civilizáció a Keleti-Kárpátok gerince alatt. De ezt a világháborút is elveszítettük, és vele szertefoszlott az álmunk is – nem lehetett olimpiáról és sportról álmodozni, amikor a fejünk fölött a nagyhatalmak ismét meghúzták a határokat, és most sem a mi javunkra.

És egy olyan világ jött, ahol Balázs Jolánból Iolanda Balaş lett, és ha valaki kijavította, és helyesen magyarul közölte nevét, azért minimum az elbocsátás következett. Ahol korosztályának legtehetségesebb úszóját is elzavarták, mert rossz volt a családnév: Bánffy. Egy magyar báró lánya ne képviselje Romániát az 1960-as olimpián. Ecaterina Sabót, Loţi Bolonit, Eduard Derzeit, Ioan Popot és a többieket sokszor csak „átírt” névvel lehetett említeni.

Mi, erdélyi magyarok viszont így is tudtuk, kik ők, és máig büszkék vagyunk minden sikerükre. Kicsit erről is szól ez a *Korunk*-szám.

Killyéni András

CSINTA SAMU

PRÉSHELYZETEK TÚLÉLŐI ÉS ÁLDOZATAI

Képesek voltak-e megőrizni identitásukat a romániai magyar csúcsporolók?

Ítélni aligha van joga, illetve erkölcsi alapja bárkinek is, hiszen mindenki élete álmait követve igyekezett élni a lehetőségekkel a karrier szempontjából rendelkezésre álló szűk évek során. Közben meg ki-ki megőrizte vagy elveszítette önmagát.

Tévedhetetlen megállapítások és számtalan téveszme között „tévelyeg” a mindenkori romániai magyar sportolók megítélése. A szurkolók számára látható helyzetértékelés nagyjából annyiban merül ki, hogy ki ragaszkodik, illetve nem ragaszkodik neve helyes leírásához és kiejtéséhez, mert bezzeg Bölöni... Kísérlet helyzetábrázolásra némi múltba révedéssel és jövőbe pillantással.

Személyes élménnyel kezdem. Mint rendezés, év eleji ünnepnapját ülte a magyar sport. A budapesti Nemzeti Színházban az Év Sportolója-gálán felvonult majdnem mindenki, aki él és mozog az elmúlt több mint fél évszázad sporttörténelmének alanyai és alakítói közül, nem eshetett le úgy sütemény az asztról, hogy legalább három olimpiai vagy világbajnokra ne szóródott volna porcukor. A bűbájosan örök fiatal Sákoviczné Dömölky Lídia újra besöpörhette a férfiak bókjait, a jól értesültek pedig tudni vélték, hogy a sportnemzet akkori legfontosabb házaspárja egymás oldalán lép a vörös szőnyegre. A hírre aztán egy ideig nemcsak a hivatásos fotósok tiporták egymást a környéken.

Azt viszont kezdetben csak a nagyon jól értesültek tudták, ki az két hölgy, aki kísérő nélkül tapodtat nem mozdult, ezzel szemben sűrű sorokban „járultak” eléjük tisztelettételre a magyar sporttársadalom nagyságai. Pedig nem akarták ők elvinni a show-t, a két díszvendég, Szeles Mónika és Szabó Kati közül utóbbtól például távol áll

minden színpadi csillogás. A versenysport számára őt „kitermelő” közeg ugyanis a legkevésbé tartotta fontosnak a csillogás eszköztárának elsajátítását. A fizikai munka, az extrém erőfeszítések, az áldozathozatal ismerős kifejezések voltak, a többi legyen és maradjon a sportvezetők, a sokszorosan megbízható elvtársak egyeduralma.

Szabó Kati esetében arról a korról – a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiről – beszélhettünk, amikor a tornászokra kényszerített „kaszárnyalét” sötétségében nem is derenghettek a civil fogalmakkal körülírható normális emberi élet körvonalai. Családjukból kiragadott, kapaszkodó nélkül maradó kislányokat igyekeztek minden eszközzel éremgyártó automatákká formálni, akiről pedig menet közben kiderült, hogy mentális-fizikai tűrőképessége áthághatatlan korlátokat szab, mehetett a levesbe. Minimális fogalmaik voltak arról, mi történik a tornászok kombinát kerítésén túli világban, az ingerszegény környezet által takaréklángon tartott érdeklődésüket nem éleszthette fel az az évi néhány napos vakáció, amely alatt a gyerek díszvendég volt otthon, a kedvenc ételeit főzték neki, s a program jelentős részét a kötelező rokonlátogatások tették ki.

A magyar identitásról pedig jobb, ha szó sem esett. Erre a tornászvilágban új időszámítást teremtő Károly házaspár példájánál jobb bizonyítékot keresve sem találunk. Miután egy idő után az aranykalitka helyett a szabad világot választották, röpké pillanat erejéig lehetséges utódként felvetődött a brassói származású Ágoston Mihály neve, Szabó Kati is az ő keze alatt alapozta meg gyakorlatilag a tornásztudását. Még egy magyart nem! – érkezett azonban az ukáz, és a kérdés soha többé nem került terítékre. Milyen magyarságtudatot táplálhatott ilyen körülmények között az alig hatéves korától tömbromán környezetben élő kis Kati? Sorakoztathatnánk a további felmentő körülményeket, de „püder” nélküli klasszikus janicsártörténet az övé. És még sok más, hozzá hasonló élsportolóé.

A fentebb említett két külföldi magyar sportolóval kapcsolatos írások, kommentárok, a „beszélnek még magyarul?” jellegű kérdések mérhetetlen információ-, illetve empátiahiányról árulkodnak. A hasonló esetekben sokkal helytállóbb lett volna a „beszélnek már magyarul?” típusú kérdésfelvetés. Mert igazából erről van szó. Persze két különböző irányból indulva a válasz irányába. A délvidéki értelmiségi környezetből származó Szeles Mónika anyanyelvisége számára a kiszakított-ság nem induláskor támasztott nehezen megmászható akadályokat. Sokkal inkább a teniszsport „amerikai” világnyelve, a Bollettieri-iskola kohója, a versenyek százainak globalizált és globalizáló világa, a tengernyi angol nyelvű nyilatkozat, interjú. Az egyre inkább az Egyesült Államokban fészket verő élet, a szülőfölddel óhatatlanul lazuló kapcsolat. És az azzal társuló, nem is feltétlenül törvényszerű, de gyakran felbukkanó akcentus, amely egy idő után súlyos tudati gátakat is képes emelni. Szerencsére Mónika esetében a nagyvilági lét, a teniszes „high society” típusú szocializálódás sokat segít a megszólalás nehézségeiből fakadó kishitűség legyőzésében.

Kati nehezebb helyzetben van. Nagycsoportos óvodásként került számára értelmetlen nyelvi közegbe, amelyen Károlyiék is csak elvétve – sosem a tornával kapcsolatos helyzetekben – nyhíttettek. Egy idő után már nem is igényelte, a szekus megfigyelési jegyzőkönyvek is arról tanúskodnak, hogy csak a családtagjaival beszélt magyarul. Egyetemi tanulmányaival párhuzamosan kezdődő edzői karrierje is ugyanazon a sínen futott, a kilencvenes évek mindenfelé csapongó egzisztenciakereső hulláma pedig még messzebbre ragadta a szülőföldtől, annak minden áldásától. Innen tart hazafelé, épül-szépül a szülői ház, újra tápláló nedvektől duzzadnak a gyökerek.

Felnőttként pályafutása első sikereinek helyszíne, az 1983-as budapesti világbajnokság sem magyarságtudata okán jelentett különleges esetet, hanem azért, mert oda édesanyja, nagymamája és testvére is elkísérhette. Élete egyetlen külföldi versenye volt, ahol közeli drága lelkek szorítottak érte a lelátón. No, meg tízezer néző, aki úgy drukkolt a „román” kislánynak, mintha a sajátja lenne. Kati azt mondja, negyven év múltán is képes felidézni azt a hangulatot, ünneplést, amelyben a Budapest Sportcsarnok közönsége részesítette. Csak állt, és nem értette, miért szeretik annyira.

Ma bizonyára egyebet nem ért. Illetve talán érti, csak nem nagyon tud mit mondani rá. Például az olyan, mérhetetlen empátia- és ismerethiányról árulkodó tévériporteri kérdésre, amely azt próbálta firtatni, hiányzott-e neki, hogy sohasem játszották el a tiszteletére a *Himnusz*t. Ugyan mit mondhatott volna, hogy a kérdésbe foglalt, szinte elvárt válaszhoz is közelítsen, és becsületességhez való, már-már beteges ragaszkodását se kényszerüljön feladni...

Miközben nem lehet eléggé értékelni a küllhoni magyarság értékeinek az egyetemes magyar értékrendbe beillesztését célzó törekvést, érdemes odafigyelni a folyamat emberi-lelki vonzataira. Arra, hogy a jó szándékkal kikövezett út véletlenül se vezessen tévútra. Hogy a kommunikációs-gondolkodásbeli lustaság ne tipizálja a Bölöni László-féle valóban kivételes helyzeteket. Mert Bölöni a másik végletet jelentette, az ő „érdekérvényesítése” szinte megmagyarázhatatlan módon hatott. Egyértelműsítette, aztán néhányszor még ráerősített, hogy a nevét Bölölinek írják, ékezettel, keresztnéve pedig nem Ladislau, hanem László, és a dolog lassan működni kezdett. Mindehhez természetesen önmagában nem lett volna elegendő a kétség-telenül erős egyénisége, kellett hozzá a Steaua és a válogatott számára nélkülözhetetlen futballtudása is. Ezt bizonyítja az is, hogy a bukaresti katonacsapat edzője, Florin Halagian személyesen is elment érte Marosvásárhelyre, Bölöni pedig nem állíthatott olyan feltételt, amelyet ne fogadtak volna el, így végül nem maradt más választása, mint Bukarestbe költözni. Született intelligenciája, neveltetése, az orvosi egyetem követelményeinek civil körülmények között is elismerést arató abszolválása is erősítették a pozícióit – amelyeket Bölöni nem kezdett ki öncélú „magyarkodásokkal”, amit viszont megkövetelt, azt következetesen tette. Ma pedig a román sajtó számára ő a nyugati gondolkodásmódot megtestesítő, minden tekintetben hitelesnek tartott sportszemélyiség, akinek azt is a javára írták, hogy miután a román szövetség nem teljesítette az általa támasztott, elsősorban rendszerszintű feltételeket, minden csábítás ellenére sem vetette bele magát a román futballingóványba.

Egy korábbi beszélgetésünk során úgy fogalmazott: ha egykori önmagára néz vissza, egy becsületes román állampolgárt lát, aki magyarként is jól érezte magát. Miközben sem vak, sem naiv nem volt, látta és érzékelte a társadalomban dúló viharokat. „Olyan emberek közé tartoztam, olyan helyzeteken mentem át, amelyek révén mindig tisztában lehettem: a valóság egészen más, mint amit az akkori Romániában hirdettek. A családom és az élet felkészített, hogy soha ne futamodjak meg a problémák elől, igyekezzem megoldani azokat a magam intelligenciájával, szorgalmával, ha kell, rafinériával” – fogalmazott.

Más, de nem kevésbé tanulságos a romániai magyarság másik hatalmas sportegyénisége, a minden idők egyik legjobb kézilabdázója, Kicsid Gábor útja. Az immár a hetvenötödik életévén is túl lévő legendát a tehetségnek, a sok munkának és az önbecsülésnek – bár az azért egy későbbi fázis, teszi hozzá önkritikusan – köszönheti a romániai kézilabdázás, illetve az erdélyi magyar sportélet. Az ötvenes években a felső-háromszéki Imecsfalván a falusi élet, a mindennapos fizikai mun-

ka akaratlanul is hozzájárult Kicsidnek a későbbiek során mindenki által megcsodált erőnlétéhez, fegyelmezettségéhez, céltudatosságához. Pedig első látásra leküzdhetetlennek tűnő hátrányból indult. Apja a csíkszeredai gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten a Ludovika tisztiakadémián végzett, a kicsi magyar világban Háromszékre helyezték leventeoktatónak, a háború vége felé orosz fogságba került, de sikerült megszöknie, kalandos utakon, szekéren érkezett haza Budapestről Imecsfalvára. A ludovikás múltját érdekes módon a későbbiekben is „megúsztá”, sőt a háborút követő első időkben a román hatóságok által kibocsátott katonakönyvbe a magyar katonai rangjával vezették be. Gazdálkodott, adott pillanatban több mint 20 hektáron dolgozott, illetve dolgoztatta a család valamennyi tagját. Fel is került vele a kuláklistára, ám a kollektív gazdaságba soha nem állt be, a kulák gyerekek viszont nem járhattak gimnáziumba. Imecsfalva akkoriban a Magyar Autonóm Tartományhoz tartozott, Brassó viszont nem, az apa pedig úgy okoskodott, hogy „kuláksága” ott nincs annyira szem előtt. Előbb a nagyobbik fiút, Bélát, ötödiktől pedig Gábort is oda íratta, ő maga pedig rendszeresen bejárt a Cenk alatti város piacára, eladta a tyúkot, tojást, zöldséget, a bevételből pedig kifizette a fiúk bentlakását.

A hetvenes években sikerei csúcsára hágó, kétszer is világbajnoki címet szerző román válogatottban több magyar és német származású játékos is szerepelt. Kicsid szerint legfőbb titkuk a csapategység volt, a többnemzetiségi jelleg dacára egyetlen nagy családot alkottak. Azt állítja, soha nem találkozott a magyar származására vonatkozó rossz ízű célzásokkal, de senkit sem engedtek a közelükbe férkőzni. Pályafutása vége felé áthelyeztette magát a brassói katonai klubhoz, az ASA-hoz, ahol 1989 előtt nem lehetett parancsnok, mivel főnököt pártvonalon neveztek ki, helyettesét pedig szakmai szempontok szerint. Így a rendszerváltozásig Kicsid Gábor parancsnokhelyettes volt, a forradalom után viszont a döntéshozók úgy gondolták, magyar is lehet parancsnok. Századosként jött el a Steauától, az őrnagyi, alezrederesi és az ezrederesi rangokat később, a megfelelő vizsgák után kapta meg.

Tíz éven át töltötte be ezt a funkciót, létesítmények egész sorát húzták fel az idő alatt, számos székelyföldi sportoló folytatta a pályafutását az ASA-nál. Nem egyszer mondták abban az időben gúnyosan a háta mögött: „Du-te la honvezii lui Kicsid”, azaz „Menjél csak a Kicsid honvédjeihez”. Volt eset, hogy a klub 33 sportolójából 30 magyar volt. Bukarestben élő fia, hatéves unokája a román fővárosban élve is szépen beszél magyarul, Kanadából nemrég hazatelepülő lánya hasonlóképpen. Béke van benne, állítja, csak azt kellene lassan megszoknia, hogy a teste már nem engedélyez annyi mindent, mint régen.

Szerteágazó az elmúlt fél évszázadban sportcsúcsokon járó romániai magyarok életútja. Erős egyéniséggel és némi szerencsével többen megőrizték magyarságukat – identitás és anyanyelvhasználat tekintetében egyaránt –, másokat pedig bezűzött, de legalábbis „felpuhított” az amúgy folyamatosan üzemelő központi gépezet. Bölöni vagy Kicsid – és persze mások is – állnak a mérleg egyik serpenyőjében, Szabó Kati, napjainkban pedig az asztalitenisz világlklasszis, a marosvásárhelyi származású Szócs Bernadett a másikon. Napjaink legfőbb veszélye talán abban áll, hogy a románosítási prés látszólag felszámolása, a sport globalizálódása azt az egészséges „veszélyérzetet” is kikapcsolta, amely a kisebbségi lét közepette identitásőrzéshez szinte nélkülözhetetlen. Ítélni aligha van joga, illetve erkölcsi alapja bárkinek is, hiszen mindenki élete álmait követve igyekezett élni a lehetőségekkel a karrier szempontjából rendelkezésre álló szűk évek során. Közben meg ki-ki megőrizte vagy elveszítette önmagát. A többi „ízlés” kérdése.

DÉNES TAMÁS

ERDÉLYBEN RINGATTÁK A ROMÁN FUTBALL BÖLCSŐJÉT

A nemzetek közötti mérkőzés válogatott csapataiból tehát mind Ó-Románia, mind Ó-Szerbia labdarúgói teljesen hiányoztak. Románia reprezentatív csapatában csupa erdélyi fiú volt, mégpedig a kiváló Guga csapatkapitány kivételével magyarok.

A román válogatott 1922. június 8-án játszotta története első, ma hivatalosnak tartott mérkőzését. Két évvel és négy nappal a versailles-i Nagy-Trianonban kikényszerített békediktátum aláírását követően – attól egyáltalán nem függetleníthető összeállításban.

A mérkőzést Belgrádban a Sándor király által adományozott és róla elnevezett kupáért játszották, gondosan kiválasztott csapatok között. Aznap tartották ugyanis a Szerb-Horvát és Szlovén Királyság fővárosában a Karađorđević (Kara-gyorgyevics) családból származó Sándor király és Maria román hercegnő egyszer már elhalasztott esküvőjét. Az ünnepi program része volt a labdarúgó-mérkőzés, a nézőtéren helyet foglalt az ifjú pár, sőt I. Ferdinánd román király is. A menyasszony és a vőlegény országa játszott egymással. Önmagában ez is lehetne futball-történelmi kuriózum, de az még inkább, hogy a román csapatba csak olyan játékosokat rekrutáltak – másképpen: csak olyan futballistákat állított a szövetség, illetve a megbízott edző, a nagyváradi dr. Teofil Moraru, valamint a temesvári Szika János és az aradi Steinhübel Zoltán –, akiknek a csapata a trianoni döntés előtt nem tartozott Románia területére.

Így állt fel a román csapat: Ritter Albert (Temesvár) – Szilágyi Alajos (Marosvásárhely), Hirsch Elemér (Kolozsvár) – Jakobi Dezső (Kolozsvár), Höninsberg Miklós (Nagyvárad), Zimmermann Ferenc (Temesvár) – Aurel Guga (Kolozsvár), Frech I. Károly (Temesvár), Schiller

Pál (Temesvár), Rónay Ferenc (Nagyvárad), Auer János (Arad). A csapat kapitánya Guga volt, akiről egyébként megjegyezte az *Ellenzék* nevű kolozsvári lap, hogy „tökéletesen beszél szerbül is”.

A fentebbi összeállításához az említett napilapban, a következő klubneveket írták (zárójelben a hivatalos román klubnevek): Kinizsi (Chinezul) – MTK (CS Târgu Mureș), KAC (CA Cluj) – Haggibor, Nagyváradi AC (CA Oradea), Temesvári AC (CA Timișoara) – Universitatea, Kinizsi (Chinezul), Kinizsi (Chinezul), Nagyváradi AC (CA Oradea), AMTE (AMEFA).

Különösen érdekes, hogy a belgrádi főmérkőzés előtt Bukarest válogatottja is megmérkőzött őfelsége és őfensége szeme előtt, mégpedig a helyi fővárosi alakulattal. De azt nem tartották olyan erősnek, hogy román válogatottként szerepeljen. Vegyíteni meg nem nagyon akarták, a sajtó még a magyar nemzetiségük többségével kijelölt csapatra is azt írta, hogy félt, hogy a több városból összetoborzott játékosok nem értik majd egymást, mi lett volna egy két különböző futballkultúrát elegyítő mixeléssel?

Érdemes idézni az *Ellenzék* tudósítását: „A nemzetek közötti mérkőzés válogatott csapataiból tehát mind Ó-Románia, mind Ó-Szerbia labdarúgói teljesen hiányoztak. Románia reprezentatív csapatában csupa erdélyi fiú volt, mégpedig a kiváló Guga csapatkapitány kivételével magyarok. A jugoszláv csapatban több budapesti játékos mellett horvátok és egy szabadkai szerb fiú játszottak.”

Valóban tanulságos a következő sajtószemelvény a történekről: „Románia csapata győzelmével első védője lett a jugoszláv királyi aranyserlegnek és azt a csapat magával is hozta egész Temesvárig. Itt azonban a bukaresti sportemberek Guga csapatkapitány tiltakozása ellenére elvették tőlük azon kijelentéssel, hogy azt Bukarestben ki fogják állítani. Az eset után a játékosok megnyúlt orral, de egy tanulsággal gazdagabban tértek lakóhelyeikre.” A mérkőzést 2:1-re nyerte meg az előzetesen esélytelenebbnek tartott román csapat. A történelmi első gólt Rónay Ferenc lőtte, aki később az 1943–1944-es magyar bajnokságot megnyerő Nagyváradi AC edzőjeként lett igazán ismert az anyaországban.

Maradva az *Ellenzék* által használt terminológiánál, Ó-Románia területére való klubból csak a negyedik hivatalos mérkőzésre került be játékos, Mircea Stroescu. A második találkozón (a lengyelek ellenin, amelyet a ma Ukrajnához tartozó Bukovinában. Csernyivciben rendeztek) és a harmadikon (Bukarestben, a Sándor királyról elnevezett kupa második kiírásában, a jugoszlávok ellen) még csak erdélyi, bánáti, partiumi futballisták szerepeltek. A negyedikén, Kolozsváron debütált az első bukaresti játékos, Mircea Stroescu, az FC Colțea kapusa. „Beállítását pedig legfeljebb a Regát érzékenysége indokolhatja” – írta maliciózan egy erdélyi napilap. A kolozsvári *Ellenzék* ez a mérkőzés előtt írt először arról, hogy a román futballéletben nem tetszik mindenkinek a sok magyar játékos a román válogatottban: „A román válogatott csapat összeállításánál két irányzat jött ellentétbe egymással. Az egyik a játékerő rovására a nemzeti jelleget akarta jobban kidomborítani a csapatban, a másik részben pedig nemzetiségi tekintetek nélkül a legjobb játékosok, beállítását követelték. Végül mégis az utóbbi álláspont győzött.”

Szinte teljesen a Regátból érkező játékosokból álló csapat a törökök elleni, 1923 nyári isztambuli mérkőzésre állt össze először. Ez azonban semmiképpen sem jelentette az erőviszonyok átbillenését, vagy akár a legcsekélyebb koncepcióváltást. Csak annyi történt, hogy Mario Gebauer, a román futball akkori első számú vezetője, úgy döntött, hogy nem kér az erdélyi, bánáti vagy a Partiumba

való magyar játékosokból, akik költségtérítést követeltek az útra. Így aztán csupa újonc állt ki, bukaresti, brassói, marosvásárhelyi és helyi klubokból beválogatva. (A tizenegyből tízen soha többet nem játszottak a román válogatottban, a kivétel, Poldi Tritsch még egyszer.) Így sem maradt azért a magyar futballban ismert szereplő nélkül a csapat: a 2:2-re végződött találkozó mindkét gólját szerző, s nevét ezzel egyetlen válogatottságával is a román labdarúgás történelemlékönyvébe beíró („Az első duplázó”) Gansl Izidor budapesti születésű volt. Bécsben futballozott, aztán itthon az FTC-vel bajnoki második helyezett lett – akkoriban nagyon bántotta, hogy nem hívták meg a válogatottba –, vissza is ment Bécsbe, s a magyar „helyett” Csernyivciben román válogatott lett. Később Grazban is megfordult.

Kolozsvár–Temesvár városközi mérkőzés 1923. április 22-én (Szathmári Elek-hagyaték)

Természetesen nem igaz, hogy ne futballoztak volna már jóval korábban is Bukarestben és környékén. Az akkori „Kis-Románia” (România Mică) fővárosában az első mérkőzést az Olimpia játszotta a Româno-Americană FC-vel (a Romával), 1907. december 2-án. (Előbbi klubot 1905-ben, utóbbit 1906-ban alapították.) A külföldiek főszerepet kaptak a játék elterjesztésében és megismertetésében. Az akkori klubok közül az Olimpiát például a hamburgi születésű Charles Viereck alapította, a Romát, valamint a ploiești-i United Athletic Clubot az olajmezőkön dolgozó angol és holland munkások hozták létre. Az AC Colentina az angol Colentina textilgyár csapata volt. Az ASAR (Asociațiunea Societăților Atletice din România) nevű sportszövetség első ízben az 1909–1910-es idényben rendezett hivatalos tornát, amelyet a Clubul Athletic Colentina București nyert meg az ugyancsak fővárosi SC Olimpia, valamint az UAC előtt. Több klub nem indult. Az 1911–1912-es idényben Alexandru Bellio, a bukaresti Olimpia új elnöke ajánlott fel trófeát az idény legjobbjának. Hiába remélte, hogy az övéi nyerik, megelőzte őket a szinte csak külföldi játékosokból, amerikaiakból, britekből és hollandokból álló UAC. (1911-ben igazolta le a klub az első román játékosát, Vintulescut, aki azonban nem volt tagja legerősebb tizenegynek.)

A következő években jelentős cezúrát jelentett az 1912-es második balkáni háború kitörése, amely miatt minden futballtevékenységet beszüntettek. A csatazaj hamar elült, augusztusban a bukaresti békekonferencia, ma már tudjuk, hozzávetőleg egy évre véget vetett a vérontásnak. Ám a néhány hetes konfliktus is nagy hatással volt a román labdarúgásra – a külföldiek döntő többsége elhagyta az országot. Azért így is maradtak a legjobb klubokban britek, németek s néhány egyéb nemzetbeli. De jellemző, hogy 1913–1914-es futballévben a csapatok három kupasorozatban játszottak, nevezzük ezeket villámtornáknak. A szeptemberben az országban maradt egyik külföldi cég, a mezőgazdasági gépeket gyártó, amerikai Harvester által felajánlott kupát a német nevet viselő, szinte csak külföldi futballistákat felsorakoztató Bukarester FC nyerte meg. Ugyanez a gárda bizonyult a legjobbnak októberben, a Cupa Alexandru Bellióban. 1914 tavaszán ellenben a CA Colentina megverte, s így első lett a Hans Herzog által felajánlott serlegért játszott, akkor már hagyományosnak mondható tornán.

Ahogy Magyarországon, úgy Romániában is futballoztak, vagy inkább futballozhattak az első világháború alatt, 1916-ig rendeztek különböző kupákért villámtornákat. Az első nagy világegés befejeződése változást hozott: 1919 őszén a legerősebb négy egyesület a Harvester Cupért mérkőzött. A bukaresti Venus nyerte meg, miként az 1920 tavaszi Cupa Jean Luca P. Niculescu elnevezésű tornát is. Utóbbiban hét csapat 12 fordulós, kétszeri körmérkőzést játszott egymással. Ez már hasonlított egy ligarendszerű bajnokságra. Talán azért volt érdemes a fenti oldalvágást tenni, s kicsit elkalandozni a Bánát, Erdély és a Partium futballjától, hogy láttassuk: Kis-Romániában is rúgták a labdát a Trianont megelőző másfél évtizedben, de korántsem olyan színvonalon, mint a korábbi magyar területeken.

Jellemző, hogy az 1921–1922-es idényben, amelynek a végén a válogatott lejátszotta bemutatkozó mérkőzését, már egy temesvári és egy kolozsvári legénység jutott be a bajnoki döntőbe. Mindkét városban szilárd alapokra építkeztek. A Magyar Labdarúgók Szövetsége még 1916 nyarán érettnak vélte a helyzetet, hogy a fővárosi futballélethez hasonlóan a vidéket is a háború előtti időszak rendszerébe terelve, őszi-tavaszi rendszerű bajnokságot írjon ki. Az erre irányuló felhívásra 12 egyesület jelentkezett, hat pozsonyi mellett a Kolozsvári AC, a Kolozsvári TC, a Kolozsvári EAC, a Nagyváradi AC, az Aradi MTE és a Temesvári Kinizsi SE. Nem sokkal korábban a *Sporthírlap* arról számolhatott be, hogy „Magyarország három legmodernebb pályája: az Üllői úti, a Hungária körúti és a kolozsvári”. Addigra ugyanis, az FTC stadionja után, de az MTK arénája előtt felavatásra került a kolozsvári is, a sétatéri pálya.

Visszatérve az első, már a Magyarországtól elszakított területekre való csapatok részvételével rendezett bajnokságra: a temesvári Kinizsi (vagy román nevén Chinezul) 5:1-re verte meg a kolozsvári Victoriát. A következő években a román labdarúgásból magasan kiemelkedő Kinizsi a döntőben a Ritter – Kondor, Hoksáry – Fenyvessy, Tóth-Bedő, Rainák – Steiner, Frech I Matek, Tänzer, Frech II. összeállításban játszott. A két gólt is szerző Tänzer később Tancos Mihály néven lett magyar bajnok és válogatott a Ferencvárosból. De érdekes a nem sokkal korábban egy egyesülés révén létrejött Victoria összeállítása is: Maksay – Husza, Dóczi – Polocsai, Szilágyi, Chifor – Istvánffy I., Cipcigan, Istvánffy L., Szántó, Rozvan.

A következő években vitathatatlanul a Kinizsi uralta a román klubfutballt. Meg néhány más korábbi magyar klub. Temesvár lila-fehérjei 1921-től sorozatban hat bajnoki címet nyertek, az első idény végén a kolozsvári Victoria és az aradi MTE (AMEFA) előtt. Noha a következő években elkerült a bajnoki cím

Temesvárról, ennek alkalmasint „szervezeti” oka volt: dr. Cornel Lazár, vagyis Lázár Kornél, a bánáti régió híres futballvezére, a Chinezul korábbi elnöke 1928-ban, részben korábbi klubja játékosából megalapította az első romániai profi csapatot, a Ripensiát, amely azonban az ottani profizmus 1932-es bevezetéséig nem vehetett részt a bajnokságban. Még ezt is figyelembe véve különösen érdekes adat, hogy 1921-től két évtizeden át húsz bajnokot avattak a román labdarúgásban, ebből tíz Temesvárra jutott. (Nyolc elsőség bukaresti klubé lett, egy pedig a brassói Colțeae és a Krassó-Szörény megyébe való, rescabányai UD csapatáé. A brassói katonacsapat 1928-ban az alábbi összeállításban nyerte meg a bajnoki döntőt a zsilvölgyi riválissal szemben: Lóbl – Kolumbán, Bálint – Hrehuss, Török, Csajka – Péterfy, Hecht, Kemény, Gyebrovszky, Gruber. Az ellenfél: Kiss – Szabados, Rupp – Gentl, Berkessy III. Szüle – Kertész, Bognár, Guga, Kilianovits, Mézner.)

Közös csoportkép a Nagyvárad–Kolozsvár-mérkőzés előtt 1922. július 3-án (Szathmári Elek-hagyaték)

Érdeemes még megemlíteni, hogy az ottani profi bajnokság bevezetése (1932) és 1940 között, egyetlen év kivételével, minden évben magyar nemzetiségű volt a gólkirály: négyszer Dobay István (egyszer Traian Iordachével holtversenyben), majd Thierjunk Árpád, aztán a negyvenes években a csepeli klubbal három magyar bajnoki címet is nyerő Marosvári (Marksteiner) Béla, végül az aradi származású újpesti gólkirály, a pályafutása végét Bukarestben töltő Avar István, akit Ricsiként becéztek a magyar futballban.

A román válogatott első nagy tornáját az 1924-es párizsi olimpia jelentette. A hollandok elleni tizenegybe Temesvár, Marosvásárhely, Nagyvárad és Kolozsvár játékosai kerültek. A pályára lépett futballisták közül Ströck Albert az Újpest, Tánkos Mihály a Ferencváros tagjaként lett magyar válogatott, egyébként Wetzer Rudolf is játszott aztán rövid ideig a magyar bajnokságban. Melettük olyan futballisták hagyták el a temesvári, az aradi vagy a nagyváradai futballt már a húszas években, mint Berkessy Elemér, Barátky Gyula, Possák Vilmos, Teleki Pál vagy Avar István.

Románia részt vett mind a három, a harmincas években rendezett világbajnokságon. Kovács I. Miklós (a legendás edző, Kovács István bátyja) szerepelt Uruguayban, Olaszországban és Franciaországban is. De érdemes végignézni a kereteket, amelyekben domináltak a magyar nemzetiségű futballisták. 1930: Czákó József, Kovács Miklós, Wetzler Rudolf, Raffinsky László, Vogl Imre. 1934: Bodola Gyula, Dobay István, Juhász Gusztáv, Klimek István, Kotormány Rudolf, Kovács Miklós, Barátgy Gyula, Moravetz József, Schwartz Sándor, Weichelt Károly, Zombori Vilmos. 1938: Barátgy Gyula, Bodola Gyula, Dobay István, Braun-Bogdán Kálmán, Kovács Miklós, Nagy Miklós, Prassler Gyula, Raffinsky László, Szádowsky Róbert.

A miskolci születésű Raffinsky László tíz gólt lőtt a bukaresti Juventus tagjaként egy bajnoki mérkőzésen az 1929–1930-as idényben, ez szinte utolérhetetlen, ma is élő romániai rekord. Bodola Gyula 1931. május 10. és 1939. október 22. kö-

Kolozsvár–Temesvár-mérkőzés a kolozsvári stadionban 1924-ben (Szathmári Elek-hagyaték)

zött 48 találkozáson 30 gólt szerzett román színekben, 1931. november 29. és 1997. szeptember 10. között ő volt a román válogatott történetének gólkirálya, mindmáig harmadik a holtversenyben első Gheorghe Hagi és Adrian Mutu mögött.

Bodola a magyar bajnokságban legnagyobb sikerét az 1943–1944-es idényben érte el, amikor bajnok lett a Nagyváradi AC-val, az első vidéki magyar bajnokkal. Egyike annak a 13 futballistának, akik a magyar és a román válogatottban is szerepeltek.

■ BIBLIOGRÁFIA

Dénes Tamás – Peterdi Pál – Rochy Zoltán – Selmeci József: *Kalandozó magyar labdarúgók*. Bp., 1999.

Dénes Tamás – Sándor Mihály: *Bajnok-csa-pat!* Bp., 2011.

Dénes Tamás – Sándor Mihály – B. Bába Éva: *A magyar labdarúgás története: Amatőrök és álamatőrök*. Bp., 2015.

Dénes Tamás – Sándor Mihály – B. Bába Éva: *A magyar labdarúgás története: Profikorszak vb-ezüsttel*. Bp., 2016.

Arcanum Digitális Tudománytár: *A Brassói Friss Újság, az Ellenzék, a Temesvári Hírlap, a Nemzeti Sport és Sporthírlap lapszámai*.

SZAKÁLY SÁNDOR

OLIMPIKON SZAMOSÚJVÁRRÓL

Lófő lengyelfalvi Bartalis Kálmán (1899–1982)

**Magyarország
kormányzója sporttelje-
sítőményét a Sportbaj-
noki Jelvény (1943.
május 26.) és a Nagy
Honvéd Sportügyszégi
Jelvény (1943. február
3.) adományozásával
ismerte el.**

■ Az 1936. évi nyári olimpiai játékokon (Berlin) a Magyar Királyságot képviselő olimpiai csapatnak számos olyan sportolója versengett az érmekért, helyezésekért, akik az 1920. június 4-én a Magyar Királyság képviselői által a franciaországi Versailles-ban, a Nagy-Trianon-palotában aláírt békeszerződés¹ értelmében a Román Királyság számára átadott területeken születtek. Közöttük volt a szamosújvári Bartalis Kálmán is, aki a lovaspólóversenyben negyedik helyezést elért magyar csapat tagja volt.²

Az ő életútjának vázlatos bemutatásra teszek most kísérletet a rendelkezésre álló – nem túl bőséges – források segítségével, előrebocsátva azt a talán kevésbé ismert tény, hogy a magyar lovaspólócsapat tagjai – egy versenyzőtől eltekintve³ – valamennyien a magyar királyi honvédség tényleges állományú tisztjei voltak. Kettő a tüzér fegyvernem, kettő a lovas fegyvernemhez tartoztak.⁴

Bartalis Kálmán 1899. május 16-án született Szamosújváron a református vallású Bartalis Kálmán főellenőr és Haris Hajnalka gyermekeként.⁵ Nemességét a magyar királyi Belügyminisztérium 144.221/1917 szám alatt igazolta.⁶

Az elemi és középiskolai tanulmányaira vonatkozóan adatok nem ismeretesek. Minden bizonnyal sikeresen fejezte be a középiskola – gimnáziumi, hadapródiskolai vagy honvéd főreáliskolai? – tanulmányait, mivel 1916 őszétől a bécsújhelyi császári és királyi Mária Terézia Katonai Akadémia növendéke lett, „teljesen díjmentes magyar állami alapítványi” helyen.⁷

A katonai akadémiára történt felvételekor a magyar nyelvet tökéletesen, a németet „szükségesen” bírta Bartalis Kálmán, akinek a későbbiek során már tökéletes német- és jó francianyelv-tudásáról szólnak a korabeli dokumentumok, jelezve egyúttal, hogy a román nyelvet is beszéli, „törve”.⁸

Bartalis Kálmánt 1918. augusztus 17-án avatták hadnaggyá a császári és királyi 13. huszárezredhez 1916. szeptember 1-jei ranggal. A világháború harcaiban ténylegesen nem vett részt, fél hónapot a hadra kelt seregnél, míg két hónapot a mögöttes országrészben szolgált.⁹ Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően a szerveződő magyar haderőben vállalt szolgálatot.

A nemzeti hadsereg tagjaként 1919. december 17-én hadnagyi rangját 1917. szeptember 1-jében állapították meg,¹⁰ miután a szerveződő új magyar haderőben rendezni kellett a rangviszonyokat, hiszen a nemzeti hadseregbe egyaránt bekerültek a volt császári és királyi haderő és a volt magyar királyi honvédség tényleges és tartalékos állományú tisztjei.

Bartalis Kálmán 1922. szeptember 1-jével főhadnagyi, majd 1928. május 1-jével (ugyanezen napi ranggal) századosi kinevezést nyert.¹¹ Szolgálatáról annyi ismeretes, hogy 1922-ben a tolnai gyalogezred állományba tartozott, majd a magyar királyi 3. honvéd huszárezred tisztjeként szolgált 1933. július 1-jéig.¹²

1933. július 1-jétől a Honvédelmi Minisztérium Katonai Főcsoport (a Honvéd Vezérkar főnöke megnevezése a „rejtés” időszakában”) főnökének helyetteséhez helyezték át.¹³ 1939. január 15-ével ideiglenesen megbízták a Honvéd Vezérkar főnöke – Werth Henrik gyalogsági tábornok¹⁴ – szárnysegédi teendőinek ellátásával, az 1938. november 1-jével (13. ragszámmal) őrnaggyá kinevezett Bartalis Kálmánt, aki időközben sikeresen „letette” a vezérkari törzstiszti vizsgát, aminek eredményeként 1928. május 1-jei századosi rangját, 1938. október 21-én 1927. május 1-jére javították.¹⁵

Bartalis Kálmán 1939. augusztus 24-től kezdődően vezérkari próbaszolgálatot teljesített, amely előfeltétel volt a vezérkari testületbe történő áthelyezésnek. Bartalis sikerrel teljesítette a próbaszolgálatot, és az addig vezérkari tisztek állománycsoportjába beosztott őrnagy 1940. július 1-jével átkerült a vezérkari tisztek állománycsoportjába.¹⁶ Ekkor a budapesti magyar királyi I. honvéd hadtestparancsnokság állományában tartották nyilván, és onnét került át 1940. december 1-jével a 2. vkf. osztály¹⁷ állományába és szolgált ott egészen 1941. szeptember 15-éig, a deffenzív alcsoport vezetőjeként.¹⁸

1941. szeptember 15-ével az államfő, vitéz nagybányai Horthy Miklós¹⁹ törökországi katonai attasévá Ankarába nevezte ki, de isztambuli székhellyel.²⁰

E beosztásában kapta meg az alezredesi kinevezését 1942. április 1-jével, 1942. március 31-i ranggal, 1. rangszámmal.²¹ (1943. december 13-án rangnapját 1941. november 1-jére javították.)²²

Törökországi szolgálata 1944. február 1-jével zárult, és tért vissza Magyarországra.²³ (Korábban felmerült kinevezése a Magyarország Kormányzója Katonai Irodája főnökének helyettesévé – melyhez az előzetes államfői hozzájárulást megkapta –, de végül is olyan döntés született, hogy továbbra is maradjon katonai attaséi beosztásban Törökországban.)²⁴

Magyarországra történt visszatérését követően a Honvédelmi Minisztérium VIII. csoportfőnökségen kapott beosztást, és 1944. március 25-e és 1944. június 15-e között a Honvédelmi Minisztérium Elnökségére vezényelték, és lett összekötő tiszt, Magyar Királyságba akkreditált a német katonai attasé mellett.²⁵

1944. július 1-jével ismételten ankarai katonai attasévá nevezte ki az államfő, és foglalta el isztambuli állomáshelyét Bartalis Kálmán.²⁶ Az 1944. január 1-jén (1943. május 1-jei ranggal) kinevezett ezredes, aki 1940. július 1-je és 1941. október 1-je között a vezérkari testület tagja volt, majd azt követően a csapattiszti állományba került, és 1944. április 6-ától a vezérkari testülethez „vezényeltetett”.²⁷

Bartalis ismételt kinevezése valószínűsíthetően a Törökországban kiépített kapcsolatainak és a nyugati szövetségesekkel folytatott tárgyalások ismerőjének szolgálhatott.

Bartalis Kálmán

A nyilas-hungarista hatalomátvételt követően a semleges országokban működő magyar diplomáciai képviselők számos tagjához hasonlóan ő sem váltotta az új hatalom szolgálatát, amiért is előbb 1944. december 1-jével megszüntették a vezérkari testülethez történt vezénylését, és rendfokozatából „hűtlenség” címen elbocsátották.²⁸

A világháború befejezését követően – a pontos időpont nem ismeretes – Brazíliába távozott, és ott élt 1982. március 21-én bekövetkezett haláláig, amely egy idősek otthonában érte Petropolis városában. Gyászjelentését maga fogalmazta meg, és arra kérte barátait, hogy azt ők tegyék közzé. A *Hídő* című lap 1982. májusi számában a 4. oldalon ez ekképp olvasható:

„Alulírott Bartalis Kálmán Isten akaratából teljesen egyedül maradtam – nős, de gyermektelen volt, felesége korábban elhunyt Sz. S. – brazil földön, ahová 1946-ban érkeztem.

Barátaim jóságát veszem igénybe, hogy halálom után a hozzám közel állókat elhunytomról értesítsék.

Születtem 1899. május 16-án Szamosújváron. Erdély földjéhez, székely mivoltomhoz lelkem minden érzésével a sírig és azon túl is ragaszkodom. Eredetileg választott életpályám, a hivatásos katonatiszti pálya – a lovasságtól a származó vezérkari ezredesi rendfokozatig jutottam, végül hazám törökországi katonai attachéja lettem; – a tiszti kardbojtot életem végéig tisztán és becsületben tartottam – Isten a tanúm rá.

A Mindenható áldását kérve búcsúzom mindazoktól, akik jó szívvel voltak hozzám.

A halál napja. 1982. március 21. Bartalis Kálmán s. k.”

A kiváló sportember és katonatiszt – akinek 1931 és 1941 közötti minősítése minden esztendőben „kiváló” volt – élete során számos kitüntetést kapott. Katonai szolgálataiért kiérdemelte a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét (1942. december 5), a Kormányzói Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérmet a hadiszalagon (1939), a Kormányzó Dicsérő Elismerés Magyar Koronás Bronzérmet (1935), a Nemzetvédelmi Keresztet (1942. augusztus 11.), a Háborús Emlékérem kardokkal és sisakkal kitüntetést, a Tiszti Katonai Szolgálati Jel II. osztályát és az Erdélyi Emlékérmét (1940). Külföldi kitüntetései között megtalálható volt a finn Oroszlán Rend parancsnoki keresztje (1944. március 22.), a német Sasrend II. osztályú Érdemkeresztje, az osztrák Háborús Emlékérem kardokkal és a bolgár Háborús Emlékérem.

Magyarország kormányzója sportteljesítményét a Sportbajnoki Jelvény (1943. május 26.) és a Nagy Honvéd Sportügyességi Jelvény (1943. február 3.) adományozásával ismerte el.

■ JEGYZETEK

1. A Magyar Királyság képviselői 1920. június 4-én írták alá a békeszerződést, amelyet a magyar Nemzetgyűlés az 1921. évi XXXIII. törvénycikként emelt be a magyar törvények sorába. A törvénycikk szövegét – jegyzetekkel ellátva – lásd: *Trianon. A békeszerződés*. Sajtó alá rendezte Bank Barbara – Kovács Attila Zoltán. Athenaeum Kiadó, Bp., 2019.
2. A magyar lovaspólócsapat tagjai voltak: lófő lengyelfalvi Bartalis Kálmán (Szamosújvár, 1899. május 16. – Petropolis/Brazília/, 1982. március 21.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérkari ezredes, ifj. bethleni gróf Bethlen István (Budapest, 1904. március 8. – Róma, 1982. február 7.), vitéz Dienes-Oehm Tivadar (Nyíregyháza, 1907. október 20. – Kiskunfélegyháza, 1944. október 26.), tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozat őrnagy, Kovács Dezső (Debrecen, 1903. február 25. – Budapest, 1992. július 22.) tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata hadiműszaki törzskari alezredes, nemes homoródszentpáli Szentpályi Imre (Nagyvárad, 1904. szeptember 15. – Budapest, 1987. január 24.) tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata hadiműszaki törzskari alezredes.
3. A lovaspólócsapat nem tényleges állományú katonatiszt tagja, ifj. Bethlen István gróf volt.
4. Szentpályi Imre és Kovács Dezső tüzér fegyvernembéli tiszt volt – mindketten gépészmérnöki diplomával is rendelkeztek –, míg Dienes-Oehm Tivadar és Bartalis Kálmán lovas fegyvernembéli tiszt volt.
5. Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) /a továbbiakban HL/ Tiszti személyügyi anyagok. 1899-ben születettek, 112. (A továbbiakban Ti. szü.)
6. Gerő József: *A magyar királyi belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937*. Magyar Királyi Belügyminisztérium. Bp., 1938. 54. 1939-ben „nemesi előneve igazolt” – olvasható a Honvédelmi Minisztérium 8. osztálya 1939. évi 42.909/eln. számú iratában. Az 1917-ben kiadott „igazolás” után a Belügyminisztérium 1941. szeptember 9-én, Büm. 85.302/II.1941 szám alatt Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy „lófői” rangját és „lengyelfalvi” előnevét igazolta. Honvédségi Közlöny (Személyes ügyek) /a továbbiakban HK (Szü)/ 1941. 45. szám (1941. szeptember 30.) 569.
7. Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv (Wien) „Theresianische” Militärakademie. Fasc. 315. Namentliches Standesbuch 1916/1917. I. Jahrgang.
8. HL Honvédelmi Minisztérium /a továbbiakban HM/ 1941. 8/e. osztály Elnöki vkf. 8.902 (Többneves) /A továbbiakban: Többneves./
9. HL Kormányzói Elhatározások 1936. szeptember (3.496/K. I. – 1936). A hivatkozott tiszti személyügyi anyagában – Többneves – a franciayelv-ismerete nincs feltüntetve, a román pedig „gyenge” minősítéssel van ellátva.
10. Rendeleti Közlöny (Személyes ügyek) /a továbbiakban RK (Szü.) 1919. 98. szám. (1919. december 17.) 2405.
11. Főhadnagyi kinevezésére lásd: RK (Szü.) 1922. 36. szám (1922. augusztus 19.) 199. százas kinevezésére Honvédségi Közlöny, 1928. 9. szám (1928. május 1.) 58.
12. Ti. szü.
13. Uo.
14. Werth Henrik (Rezsőháza, 1881. december 26. – ?, Szovjetunió, 1952. május 28.) Tényleges állományú katonatiszt, legmagasabb rendfokozata vezérezredes. 1938. szeptember 29-e és 1941. szeptember 4-e között a magyar királyi Honvéd Vezérkar főnöke.
15. Ti. szü., valamint HL Kormányzó Elhatározások, 1938. október 21. (4.072/K. I. – 1938)
16. Ti. szü.
17. Uo. A 2. vkf. osztály feladata általában: „Idegen államok haderejének, katonapolitikai viszonyainak és háborús teljesítőképességének nyilvántartása azzal a céllal, hogy a vezetés tervezéséhez és elhatározásaihoz alapot szolgáltatson. A hírszerző szolgálat vezetése. Különös harcjeljével kapcsolatban munkálatok vezetése. Kémelhárítás és szabotázselhárítás. Rejtjelszolgálat. Katonai attachék szolgálatának irányítása.”
18. Ti. szü., valamint Többneves.
19. Horthy Miklós, vitéz nagybányai (Kenderes, 1868. június 16. – Estoril/Portugália/, 1957. február 9.), az osztrák–magyar haditengerészet tényleges állományú tisztje, legmagasabb rendfokozata altengernagy. 1920. március 1-je és 1944. október 16-a között a Magyar Királyság ideiglenes államfője kormányzói címmel. Mint a Legfelsőbb Hadúr hozott döntést kinevezésekről, felmentésekről stb. a magyar királyi honvédség tényleges, nyugállományú, szolgálaton kívüli viszonybeli és tartalékos tisztjei esetében.

20. HK (Szü.) 1941. 47. szám (1941. október 14.) 577.
21. HK (Szü.) 1942. 14. szám (1942. április 3.) 217., valamint Ti. szü.
22. HL Legfelsőbb Elhatározások (a továbbiakban L.E.) 1943. december 13. (7.877/K. I. – 1943) valamint Ti. szü.
23. HK (Szü) 1944. 4. szám (1944. január 25.) 45. old. valamint Ti. szü.
24. HL L. E. 1942. november 19. (5.000/12/K. I.-1942) 1942. november 15-ével felmentve Magyarország Kormányzója Katona Irodája főnökének helyettesi beosztásából. (Ankarai katonai attasé marad.), valamint HL HM 1942. 8/e. osztály Elnöki 66.174. (Többneves)
25. Ti. szü. A Magyar Királyságba akkreditált katonai attasé 1943. október 8-tól 1944. április 1-ig Hans von Greiffenberg (Tschebiatkow, (Német Császárság) 1893. október 12 – Königstein/Taunus (Németországi Szövetségi Köztársaság), 1951. június 30.) altábornagy – 1944. április 1-jétől gyalogsági tábornok – volt, aki 1944. április 1-jétől „a német Wehrmacht teljhatalmú tábornoka volt Magyarországon”.
26. HK (Szü) 1944. 28. szám (1944. június 28.) 520., valamint Ti. szü.
27. Ti. szü.
28. Ti. szü, valamint Honvédségi Rendeletek (Személyes ügyek), 1945. 4. szám. (1945. január 24. 1.)

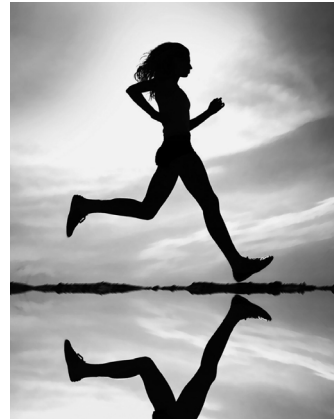
HALÁSZ J. ATTILA

A JAPÁN HARCMŰVÉSZET ERDÉLYI MESTEREI –1905 ÉS 1942 KÖZÖTT

■ Az 1904-es kezdetű japán–oroszc háború terelte a világ figyelmét a japán harci szellem és az ehhez szervesen kapcsolódó Budó, azaz a harci művészetek felé. A nemzetközi hadiszakértők egyöntetűen a *jūjutsu*-ban (a pusztázó kezes önvédelem használatában) vélték felfedezni a japánok hadi sikerének kulcsát.

Bevezetés

■ A japánok összharcművészetükre a *Budó* 武道 megnevezést használják, melyet általában magyarul a „harc útjának” fordítanak. A szó első eleme a *bu* 武 harcot (bizonyos értelemben a harc megállítást is jelentheti), míg a szó második tagja a *dó* 道 az utat jelenti. Ebben az esetben a *dó* szellemi, művészeti utat jelöl, ami lehet harcművészet mint például íjászat (*kyūdó* 弓道), vívás (*kendó* 剣道) vagy a békésebb teaszertartás (*sadó* 茶道). Ezek a tevékenységek a zen buddhizmus hatására váltak művészeti, (ön)megvalósítási utakká. Közös jellemzőjük, hogy gyakorlásuk összpontosított figyelmet igényel. Azonban a *Budó* 武道 a régebbi *Bujutsu* 武術 megszélesített változata. A *Bujutsu* vagy harci művészetek, a *Budó* szemléletétől eltérően a harcmezőn, a csatatéren alkalmazott fegyveres harci technikákat gyakorolja az ennek megfelelő szellemi hozzáállással. Itt a túlélés volt a tét. A *jutsu* 術, vagyis a technika, *dó* 道, azaz szellemi úttá alakult át. A klasszikus vagy hagyományos japán harci irányzatok jellemző-

...elmondható, hogy Erdély világszinten is élen járt a jūdó elterjesztésében. A japán harcművészetek, vagy ha jobban tetszik, küzdősportok gyakorlói pedig egy újabb szellemi dimenzióval gazdagodhatnak, ha megismerik az úton előttük járók élettörténetét és annak tanulságait.

en fegyvereket használtak, és csak kiegészítésként gyakoroltak puszta kezes technikákat. Az új *Budō* iskolák közt megjelentek olyanok is, amelyek teljes egészükben a puszta kezes küzdelemre irányultak. Ezek az iskolák (japánul *ryūhák* —流派) a korszellemhez igazodva fokozatosan a jellem csiszolását igyekeztek hangsúlyozni. Ezen fegyvertelen, puszta kezes *jūjutsu* 柔術 irányzatokból született meg a *jūdō* 柔道, s valamivel később az *aikidō* 合気道 is. Azonban minden változás ellenére a japánokra jellemző harcos szellemiséget, hozzáállást továbbra is megőrizte.

A jūdót, vagyis a jūjutsu szelídített, modernizált változatát Kanō Jigorō hozta létre 1882-ben. Kanō két jūjutsuiskola technikai repertoárjából válogatta ki azokat az elemeket, amelyeket biztonságosan, sérülésmentesen lehetett párban alkalmazni, gyakorolni. Mindezt azzal a céllal, hogy az ifjabb nemzedékek számára a testmozgás mellett egy hatékony nevelési eszköz is lehessen. Az idő nem váratt sokat magára, hogy ez gyakorlati szinten, Nyugaton is megjelenjen. Amikor ez megvalósult a század első néhány évtizedében a hagyományos értelemben vett *jūjutsu* és a *jūdō* közt a nyugati köztudatban nem volt éles megkülönböztetés.

A jūdō sporttörténetének fehér foltjai

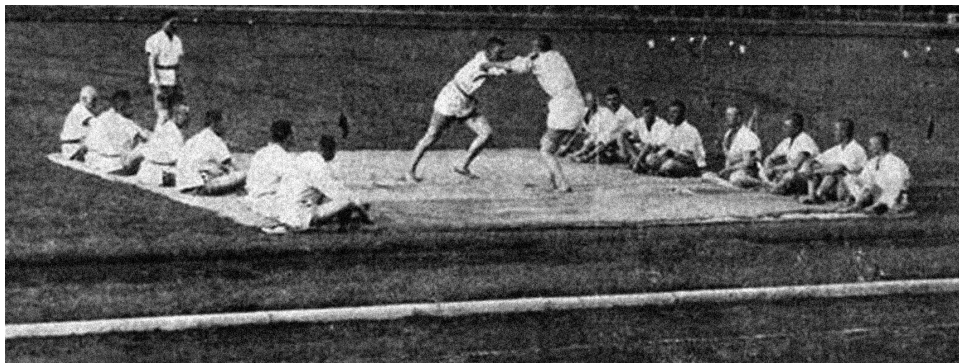
■ A magyar és a román sporttörténet – egymástól függetlenül – a japán eredetű harcművészet meghonosodását és elterjedését a II. világháborút követő időszakra helyezi. Magyarországon az első japán mester által vezetett jūdō tanfolyamnak nem lett volna folytatása. A jūdót Vincze Tibor honosítja meg a 30-as években, de az igazi fejlődés csak az 1950 után kezdődött meg. Románia esetében ez pontos időponthoz, 1954-hez köthető.

A II. világháború előtti időszakból származó újságok digitalizálásával azonban ez az időszak is hozzáférhetővé, könnyebben kutathatóvá vált. Az újra felfedezett, megtalált adatok alapján a jūjutsu vagy jūdō esetében ez az időpont mindkét országban több évtizeddel korábbra is tehető, mint ahogyan azt eddig gondolták. Románia és Magyarország esetében is a II. világháború utáni politikai vezetés nem volt érdekelt abban, hogy bizonyos sporttörténeti előzmények részleteiben is ismertek legyenek.

A felhasznált adatok nagy része az Arcanum Digitális Tudománytárból származnak a korabeli magyar és román sajtótudósításokból. Az adatok összegyűjtésében és feldolgozásában elsősorban dr. Hajas-Bücher Gábor aradi kutatótársam

nevét kell megemlítenem, aki felfedezéseivel, észrevételeivel nagymértékben hozzájárult e tanulmány létrejöttéhez.

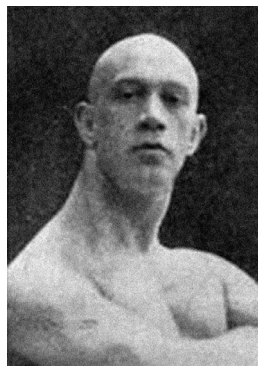

Jújutsubemutatók az ONEF rendezvényén 1931-ben Bukarestben

Erdély vonatkozásában a hatás mindkét oldalról érkezett, de ugyanakkor mindkét irányban is visszahatott. A japán harcművészet erdélyi meghonosításának terén a számos oktató közül csak azt a három személy tevékenységét szeretnénk bemutatni, akik a legtöbbet érték el ezen a téren. Ők név szerint Kasulakow Wladimir, Nedeinbach Emil és Fleck Gyula.

Kasulakow Wladimir

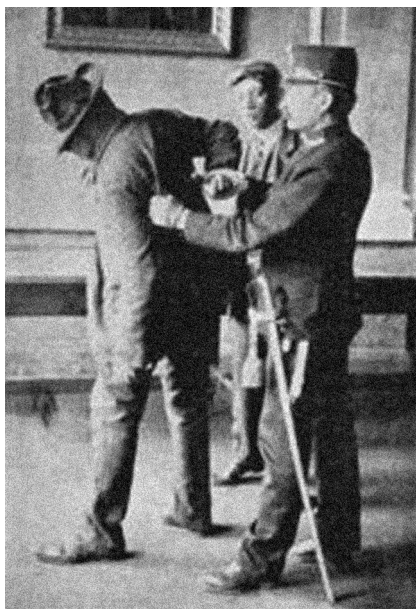
■ Az első szabad küzdelem, amit ma MMA-küzdelemnek mondanánk, 1906 márciusában zajlott le Kolozsváron. Tiltott fogások és jújutsu-ökölcsapások is megengedettek voltak. A mérkőzés versenybírái Kolozsvár legnevezetesebb sportemberei közül kerültek ki, mint például Gerencsér László vagy Vermes Lajos. A küzdők két orosz származású sportember, Wladimir Kasulakow és Gerome Sándor, akik mindketten a birkózás, az ökölvívás és a súlyemelés avatottjai voltak. Az összecsapást két egymás után következő mérkőzésre tervezték. Az első mérkőzés 9, a második 23 percig tartott. Mindkettőt Wladimir Kasulakow nyerte meg.

Kasulakow Wladimir Szentpétersváron született 1878-ban. A birkózást a kor-szak leghíresebb birkózójának, Pitlasinszkynek az iskolájában tanulta. 1899-ben érkezik Magyarországra. Pénzdíjas birkózóküzdelmeken vesz részt, cirkuszokban lép fel. Mindezek mellett szakképzett birkózóedzőként tanfolyamokat és versenyeket is szervez. Kolozsváron ismerkedik meg a Magyar Nemzeti Színház ünnepelt színésznőjével, Fehérvári Máriával, akivel összeházasodik, és itt is telepedik le.

1905 júniusában Londonban az ott élő japán jújutsumesterektől sajátítja el az önvédelmi technikákat. Birkózói előéletének köszönhetően pár hónap alatt, kemény munkával kiérdemeli a mesteri fokozatot, a fekete övet. 1905 decemberében már újra Kolozsváron van. A fentebb ismertetett mérkőzés tulajdonképpen egy figyelemfelhívásként is értelmezhető, hiszen ettől kezdve már csak kizárólag a jújutsut tanítja. Több éven keresztül Kolozsvár lesz további tevékenységé-

nek kiindulópontja. A Kolozsvári Atlétikai Club jūjutsutanárként szerződött, emellett a rendőrség állományát pár hetes tanfolyamok formájában oktatja. A nagy érdeklődést kihasználva az ország minden nagyobb városában, elsősorban a helyi rendőrségnek ajánlja fel közelharctudását. 1910-ben Bécsújhelyen, a Tiszti Akadémián tanítja az osztrák–magyar tiszteket. A tanításhoz egy tankönyvet állít össze, amely Kolozsváron jelenik meg, de német nyelven, címe *Gyakorlati önvédelmi módszer a Jujutsuból és a Judoból kifejlesztve*. A könyv fotóin bemutatópartnere Móricz Béla kolozsvári rendőrnyomozó, aki később a tekesport erdélyi meghonosítója lesz. Kasulakownak Bécsújhelyen abban a megtiszteltetésben lesz része, hogy a Habsburg-hercegeket taníthatja a jūjutsu fogásaira. Ez nem volt egy egyedi dolog akkoriban. A német trónörökösnek, II. Vilmosnak és az Egyesült Államok elnökének, F. T. Rooseveltnak is saját japán jūdōoktatója volt. Kasulakow a román újságok tudósításai alapján 1913-ban néhány hétig Bukarestben is oktatott, és a román trónörökössel, Károly herceggel személyesen is találkozott.

A rendőrség tanítása Nyíregyházán, 1907.

Bécsújhelyen elvégzi a pilótaképzőt, aminek következtében néhány évig pilótaként is tevékenykedett. Az I. világháború kitörése idején internálótáborba kerül, mivel még nem magyar állampolgár. Magyar családjára való tekintettel külön engedéllyel egy ideig Pécsen testnevelő tanár lesz egy iskolában. A háború befejezése után, 1919-ben újra Kolozsváron bukkan fel brit katonai egyenruhában. (Állítólag még a háború vége előtt átrepült Angliába.) Egy régi ismerőse, Herbay Szilviusz tábornok edzői állást ajánl neki. 1920 augusztusában nagy sportünnepséget szerveznek a tiszteletére Kolozsváron, ugyanis az ő közreműködésével alakult meg a Viktória Labdarúgó Egyesület. A román rendőrséget és a hadsereg tisztjeit is tanította, azonban a román hatóságok kémkedés gyanúja miatt letartóztatják, és családjával együtt kitoloncolják az országból. Kasulakow először Párizsban tanít, majd Hollandiában telepedik le. 1920-as

években kidolgoz egy saját önvédelmi irányzatot Diodo néven, melyről a magyar és a román újságok is beszámolnak. A háború befejezése után, 1945. október 13-án hal meg, 70 éves korában. Jūjutsuiskolájának tudomásunk szerint nem lett folytatója, ami elsősorban annak köszönhető, hogy polgári személyeket nem nagyon tanított.

Az ő személyében tisztelhetjük az első hazai fekete öves jūjutsu mestert, aki 1905 és 1920 közötti időszakban bemutatóival nagymértékben hozzájárult a japán önvédelmi módszer széles körű megismertetéséhez.

Kolozsvár sokáig megtartotta emlékezetében a kopasz, vastag nyakú, de mindig jámbor lelkű Wladimirt, akit nem lehetett semmivel sem megbántani. Évtizedek múlva is mesélték a szemtanúk azt a történetet, amely vele esett meg. Nagy Gábor főtéri éttermében egy jogász fiatalokból álló társaság mulatozott a békésen vacsorázó Wladimir asztala mellett. A társaságból csak egy ember nem

ismerte a birkózót, akit társai rávettek arra, hogy tíz üveg pezsgőért menjen oda, és pofozza fel a szomszéd asztalnál ülőt. Az italtól már megbátorodott vékony fiatalember teljesítette a kihívást, és arcon ütötte Kasulakowot, aki a lábánál fogva a levegőbe emelte őt, jól megnézte magának, váratlanul egy csókot nyomott támadója arcára, majd meghívta az asztalához. Az étterem bezárása után napkelteig mulatozott a társasággal a Mátyás-szobor talapzatán ülve.

Neidenbach Emil

■ Neidenbach Emil 1884. június 15-én született Németbencseken. Iskoláit már Aradon végzi. Életét már fiatalokra óta végigkíséri a sport és a tudomány, pontosabban a matematika és a fizika melletti elköteleződés.

1905-ben Budapesten tanul, és a Budapesti Egyetemi Atlétikai Clubnál igazolt sportoló. A sportolás mellett a sportklub alelnökének választják. Itt kerül közeli ismeretségbe Szemere Miklóssal, a klub akkori elnökével, aki megbízza őt a Sasaki Kichisaburō vezette négy hónapos jūdōtanfolyam megszervezésével. Ők választják ki a 620 jelentkező közül azt a hatvan szerencsést, aki elkezdheti a tanfolyamot. Az első két hét után a nagyszámú lemorzsolódás következtében alig maradnak néhányan. A tanfolyam végére már csak hatan maradtak. A hat közül pedig legalább négyen erdélyi kötődésűek voltak.

A Sasaki-tanfolyam után tanulmányai befejeztével hazaköltözik Aradra, ahol tanárként dolgozik.

1908-ban Aradon a már említett Wladimir Kasulakow orosz birkózó és jūjutsumester tart önvédelmi bemutatót, és a rendőrség részére pedig pár hetes tanfolyamot vezet. Emil mint a tornaszakosztály vezetője meghívja az atlétikai clubba, és ezzel megkezdődnek az első jūjutsu-, illetve jūdōedzések a városban. A jūdō oktatását a 20-as években is az iskolában folytatja tovább, ahol bemutatókat és versenyeket szervez a diákokkal.

A háború után magyar nyelvű újságot alapít, melynek főszerkesztője lesz. A *Rendkívüli Újság* 1920-tól jelent meg, azonban a hatóságokkal többször is összeütközésbe kerül. Neidenbach, miután a tanítástól is eltiltják, mindent hátrahagyva, szűk családjá, felesége és három gyermeke társaságában 1926 augusztusában átlépi a magyar határt.

A jūdō területén kifejtett tevékenysége eredményeként önvédelem oktatására kéri fel a Testnevelési Főiskolán egy teljes tanév időtartamára. Ez az egyéves tanfolyam veti meg a TF-en a jūdōoktatás kezdeteit, amit majd Vincze Tibor visz tovább 1937-től mint vendégelőadó, majd 1943-tól, pedig mint állandó oktató.

Neidenbach Emil nyugalmazott gimnáziumi igazgató 1957. december 20-án, hosszú betegség után, 74 éves korában hunyt el. Életútja és ennek fényében hozzájárulása az erdélyi sporttörténet, különösen a jūdō mint sportág területéhez mind ez idáig nem lett feltérképezve.

Fleck Gyula

■ Fleck Gyula 1894. június 29-én született Budapesten. Családja a századfordulón költözik Nagyszebenbe. Tízéves korára három nyelven, magyarul, németül és románul folyékonyan beszélt.

Valamikor az 1905-ös év vége felé a tizenegy éves Gyula szemtanúja lesz egy jūjutsubemutatónak, amit Wladimir Kasulakov tartott. A japán önvédelmi bemutató nagy hatással volt a fiatalemberre. Képzeletét megragadta az, ahogyan az alacsony és kopasz mester a bemutatón egyszerre három fegyveres rendőrrel bánt el. A bemutató után rávette apját, hogy szerezzen be számára egy jūjutsuról szóló könyvet, amit hamarosan meg is kapott. Barátaival ebből a könyvből kezdett el autodidakta módon gyakorolni.

1905 decemberétől a budapesti sajtó egyre többször számol be Szemere Miklós országgyűlési képviselő meglepő kezdeményezéséről, aki egy japán mester által vezetett judotanfolyamot szervez. A tanfolyamon az akkoriban tizenkét éves Fleck Gyula is részt vesz, és valószínűleg ő volt köztük a legfiatalabb.

Sasaki távozása után az edzéseket tovább folytatta barátaival Nagyszebenben, aminek következtében fizikumja látványos fejlődésen ment át. 1912-ben az első nagyszebeni labdarúgócsapat játékosaként csatárszerepköben játszik.

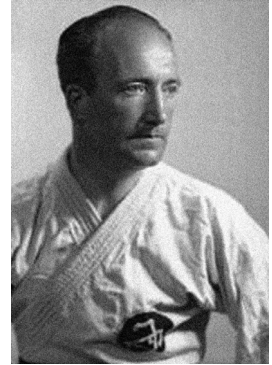
Amikor 1914 nyarán kitör az I. világháború, a húszéves Fleck tisztként vonul be katonának. A harcok során a déli frontra kerül, ahol olasz hadifogságba esik, és csak 1920 körül szabadul. Egyik családtagja eközben kivándorolt Argentínába. Némi idő múltán meghívja a család többi tagját is, hogy kövessék példáját. Az utazáshoz megfelelő mennyiségű pénzt is küld.

1924-ben Fleck Gyula megvásárolja hajójegyét, de ha már utazik, úgy dönt, legyen belőle egy világ körüli út. Az út egyik állomása egy hónapi utazás után Jokohama kikötője Japánban. Tervei szerint három hónapot töltött volna a felkelő nap országában, ebből nyolc napot a fővárosban, Tokióban. Azonban az események számára is váratlan fordulatot vettek. Megismerkedik a Kōdōkan vezető mestereivel, és elhatározza, ott marad, és kijárja az iskolát. Elmondása szerint egy négyéves képzésben vett részt, mely során tizenegy vizsgát tett le. A négy év elteltével 5. dan fokozatú fekete öves mesterként és valószínűleg testnevelő tanári képesítéssel tért haza Nagyszebenbe, Erdélybe.

Nemsokára Kolozsvárra költözik az itteni egyetem meghívására. Hivatalos edzői tevékenységét 1935-től tudjuk nyomon követni, immár meglehetősen részletes értesülésekkel. Ezekben az években jūdōtanulmányait Párizsban Keishichi Ishigurō mester edzőtermében csiszolta annak 1934-ben való távozásáig. Ishigurō távozásával esik egybe önálló tevékenységének kezdete.

Fleck Gyula 1935. március 1-jén kezdi el hivatalosan a jūdō edzőtermi oktatását az Unitárius Kollégium (a későbbi Brassai-líceum) tornatermében heti három alkalommal. Így Kolozsváron nyílik meg a második erdélyi edzőterem.

Az iskola hírnevének talán jót tett az az esemény, amelynek révén a kolozsvári lapok felfigyelnek Fleck személyére és tevékenységére. Az 1935-ös év januárjában Fleck Gyula egy étteremben szökváltásba került egy román munkaügyi bíróval. A történet akkor vált érdekessé, amikor a bíró rendőrt hívott. Három

rendőr sem bírt az ittas jūdömesterrel, mindhárman pillanatok alatt földre kerültek. Flecket ezért hadbírótság elé állították, de végül felmentették.

A következő évben, 1936 januárjában román országos bajnokságot szerveznek, amelyre több város versenyzői neveznek be. Nyáron a Prágai Egyetem által szervezett jūdō- és jūjutsuedzőtáborban vesznek részt Csehszlovákiában. Tevékenységének köszönhetően a bukaresti tűzoltóság és a hadsereg is érdeklődik a jūdō iránt. Kolozsváron létrejön egy jūdōszakosztály a helyi magyar és román cserkészegyesületek részére.

1937-ben újra Prágába utaznak. Erről a kéthetes edzőtáborról egy dokumentumfilm is készült, amit a kolozsvári mozikban lehetett megtekinteni. Nyáron az évente megrendezésre kerülő nyári judoakadémiára utaznak Frankfurt am Mainba, Németországba. A nemzetközi edzőtábort és ezúttal közgyűlést is a Judo Unió szervezte, amelynek célja a tokiói olimpián való részvétel megvitatása volt. Flecket itt megválasztják a Judo Unió román képviselőjének.

1938 májusában ismét bajnokságot szerveznek Kolozsváron. A versenyen négy kolozsvári jūdōklub versenyzői indulnak. Ezek a Kolozsvári Atlétikai Club, a KAC, melynek jūdōszakosztályát Haray Béla vezette, az egyetemi csapat, az Universitatea, a Dzsudo-club, valamint a Kolozsvári Munkás Sport Egyesület, KMSC. Decemberben Fleck néhány hónapra Bukarestbe költözik, ahol tanfolyamot vezet és versenyt szervez. Tevékenységének köszönhetően megalakul a Román Jiu-jitsu és Judo Nemzeti Hivatala elnevezésű szakszövetség.

1939 nyarán újra Frankfurtban vannak edzőtáborban. Bukarestben próbaként két középiskolai intézményben is elkezdik a jūdō tanítását, mielőtt hivatalosan is bevezetnék azt a közoktatásban. Bemutatót és tanfolyamot tart Brassóban, majd Marosvásárhelyen is. Kolozsváron öt éves évfordulót ünnepelnek meg egy országos verseny keretében 120 versenyzővel. Az évforduló mérlege magáért beszél, a nyilvántartás szerint összesen 782 tanítványt képzett az öt év alatt.

1942-ben kétévnyi ingázás után végleg Budapestre költözik, ahol kinevezik az újonnan átadott, minden tekintetben modern Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnok jūdōmesterévé. Egy-egy tanfolyamán akár 120 fő is részt vett.

A történelmi események sodrásában 1944-ben több ezer honfitársához csatlakozva ő is elhagyja Magyarországot nyugati irányba, és először Salzburgban, majd Bécsben telepedik le.

Fleck Gyula élete 1945-től 1947-ig saját vallomása szerint révbe ért, és végre ideje volt olyan dolgokkal is foglalkozni, amire addig nemigen jutott. Ebben a nyugodt időszakban hozza létre néhány társával a „Kiszélesztett Utat”, japánul Judo-Do-t, melyet ő a japán jūdō tovább fejlesztésének nevezett. Az ismert jūdō dobástechnikákból 65 új vagy továbbfejlesztett technikát dolgoztak ki.

Tevékenysége nyomán a Judo-Do hamarosan népszerűvé válik Ausztria és Németország jūdōs köreiből, ahol ma is gyakorolják. Ugyanakkor Magyarországon és Romániában mindeddig teljesen ismeretlen maradt. Fleck Gyula 73 éves korában hunyt el, 1967. május 1-jén.

Összegzés

■ A három ismertett, nagy vonalakban felvázolt életrajz átfogó képet nyújt az 1905 és 1942 évek közötti Erdélyben lévő sokáig ismeretlen jūjutsu- és jūdō-életről. Kasulakow, az első fekete öves mester jūjutsutanítói tevékenysége révén sokan ismerkedtek meg a japán önvédelemmel. Neidenbach úttörő tevékenység-

gének a jūdō oktatásában áthidaló szerepe volt a budapesti Sasaki-tanfolyam, valamint Vincze Tibor és Fleck Gyula munkássága közötti időszakban. Ő hozza létre az első nyugati edzőtermet Aradon, ahol jūdōt gyakoroltak rövidebb-hosszabb megszakításokkal 1908 és 1926 között. Fleck Gyula adja tovább Sasaki Kichisaburō, valamint Keichichi Ishigurō tanításait, kissé az új idők igényéhez igazítva, amikor az önvédelem helyett a hangsúly a versenyzésre hangolódik át. Fleck eseményekben gazdag élettörténetének ismeretében elgondolkodtató, hogy az utókor miért feledkezett el róla méltatlanul. Életpályája három ország sporttörténetén ível át, de egyikben sem maradt fenn az emléke. Erdélyben közel tíz éven keresztül kifejtett tevékenysége eddig teljesen ismeretlen volt, pedig még a fővárosban, Bukarestben is tanított. Romániában a jūdōt hivatalosan 1957-ben kezdte el tanítani Aradon Botez Mihai, és csak 1960-ban alakul meg a Román Judo Szövetség. Magyarországon, ahol igaz, hogy csak három-négy évet tanított, ugyanez a helyzet. Ausztriában mint a Judo-Do megalkotóját ismerik, de tevékenységének 1945 előtti előzményei ismeretlenek. A jūjutsu Magyarországra a 70-es években Fleck osztrák tanítványai révén érkezik „újra” vissza, mintegy bezárva a kört. Ugyanez Románia esetében sem teljesen kizárható. A felsorolt adatok tükrében, elmondható, hogy Erdély világszinten is élen járt a jūdō elterjesztésében. A japán harcművészetek, vagy ha jobban tetszik, küzdősportok gyakorlói pedig egy újabb szellemi dimenzióval gazdagodhatnak, ha megismerik az úton előttük járók élettörténetét és annak tanulságait.

■ **BIBLIOGRÁFIA**

Gabriel Bücher-Hajas – Attila József Halász: *Începuturile artelor marțiale japoneze pe teritoriul României*. Editura Mirador, Arad, 2023.

Halász J. Attila: *A japán harcművészetek magyarországi kezdetei 1900–1950*. Egy Csepp Kiadó, Bp., 2022.

LÁSZLÓ LAURA

EGY ELFELEDETT OLIMPIAI BAJNOK

Faragó Pál sakkfeladványszerzőről

Románia első olimpiai bajnokáról, a magyar születésű Faragó Pál sakkfeladványszerző nagymesterről (1886–1970) szól az alábbi írás, elsősorban Faragó magyarországi sikereire, magyar sakkpublicisztikai tevékenységére és rovatvezetői munkásságára fókuszál. Teszi mindezt azért, mert Faragó – világraszóló eredményeinek ellenére – napjainkban igen kevés figyelmet kap, s főként magyar viszonylatban mondhatók gyérnek a rá utaló hivatkozások. Természetesen ez sok tényezőre is visszavezethető: egyrészt maga a sakksportág, óriási magyar tradíciói ellenére, manapság kevésbé jól reprezentált hazánkban, mint a fizikai, s különösen látványsportágak, másrészt a feladványszerzés mint zsáner a sakksporton belül is periférikusnak számít, harmadrészt pedig nem kerülhető meg a tény, hogy Faragó nem magyar, hanem román színekben lett olimpiai bajnok 1936-ban, valamint olimpiai bronzérmes 1952-ben. Tovább árnyalja a képet, hogy a feladványszerző olimpiák megrendezése – ami ráadásul rendszerint nem különálló eseményként, hanem egy klasszikus sakkolimpia „árnyékában”, kvázi kísérőrendezvényeként valósult meg – meglehetősen nélkülözi a rendszerességet, a feladványszerzést tekintve pedig az olimpián túl is számos rangos nemzetközi megmérettetés létezik, elhomályosítva némileg az olimpia presztízsét ebben a különleges, a sakkozás művészi dimenzióját megmutató műfajban. Ugyanakkor Faragó munkásságának méltó helyet és fi-

Az elmélyedésre hajlamosak, a gondolkodni szeretők, a talányokat kedvelők, szóval a sakkozók számára kínálva kínálkozik azoknak a jóságos, bölcs kalifáknak a kora, akik nem kívántak egyebet hű alattvalóiktól, minthogy talányikat megfejtsék, s még bőségesen meg is jutalmazták őket érte.

gyelmet kellene kapnia a honi sporttörténeti emlékezetben, és azon belül is a magyar sakk-kultúra meghatározó fejezetei között, méghozzá olyan súllyal, ami a magyar olimpikonokat, olimpiai bajnokokat és helyezetteket, de legalább a sakkolimpiai aranyérmeseket is megilleti. Jogosnak látszik ez az igény attól függetlenül is, hogy más nemzet színeit képviselte az ominózus világversenyekeken – hiszen itthonról indulva, magyar sakk- és tudósképzést magába szívva ekkor is a magyar kultúra és a magyar sakkozás hagyományait reprezentálta, s vitte tovább nemzetünk hasonló dicsőségére. Nyilvánvaló, hogy Faragó szakmai érdemeinek teljes körű, nagyszabású feltárása azonban hosszú évtizedek mélyfúrását, kutatását feltételezi, monográfiák és elemzések sorát kívánja meg, amelyre a következő néhány oldalban természetesen nem kerülhet sor. Az alábbiak inkább a téma egyfajta felfrissítését és a problémák ismertetését tűzik ki célul, valamint megragadhatják a nagymester tevékenységének egy apróbb szeletét: magyarországi működését vezető sakkfolyóiratunk, a *Magyar Sakkvilág* nívós feladványrovatának élén. Legelőször is Faragó életútjának főbb állomásait mutatjuk be,¹ majd átirányul a fókusz olimpiai sikereire, zárásként pedig magyar nyelvű publicisztikai tevékenységéről ejtünk szót.

I.

■ Faragó Pál 1886. április 4-én született a Pest megyei Pereg községhez tartozó Szentiván pusztán (más helyeken „Felsőszentiván puszta”, Pereget 1950-ben Kiskunlacházához csatolták), édesanyja Faragó Teréz. Bottlik Iván hozzáteszi, hogy a gyermek a Pál és a János keresztnévket kapta, ezek közül azonban a Jánost egyáltalán nem használta. Dömsödön járt általános iskolába, majd a gimnáziumot két helyen végezte: I–III. osztályig (1895–1898) a Kunszentmiklósi Református Gimnázium, a IV–VIII. osztályig (1898–1903) a Kecskeméti Piarista Gimnázium kiváló tanulója volt. Középkorai éveit számos idegen nyelvvél is megismerkedett, görögül, németül és franciául is tanult – később aztán orosz és román nyelvet is elsajátította. Kimagasló képességei iskolán túli tevékenységei során is megmutatkozott, tagja, sőt aljegyzője, majd végzős korában jegyzője volt az úgynevezett önképzőkörnek, amely a diákság elitjét fogta össze. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte a Királyi József Műegyetem általános mérnöki karán, s annak köszönhetően, hogy az általános iskolát 1895-ben, vagyis mindössze kilencévesen (!) befejezte, diplomáját is mindenki másnál fiatalabban vette kézhez az országban, 1907-ben avaták mérnökké. Tudását az állam szolgálatába állította, kezdetben a Balatonnál dolgozott vasútépítési projekteken, s részt vett a Cserna-folyó vizének szabályozásában. Munkája aztán Aradra szólította az állami jószágigazgatóságra, végül pedig Kolozsvárott telepedett le, ahol a jószágigazgatóság vezető mérnöke lett – Faragó 1910-től haláláig itt működött. Feleségül vette Szász Erzsébetet, aki jómódú kolozsvári felmenőkkel rendelkezett, Négyesi György kutatásai szerint a neves Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE)-vezetőket is adó szövérdi Szász családból származott. Faragó Pál és Szász Erzsébet leánya Faragó Erzsébet, aki dr. Kolumbán Mózes katonarovoshoz, egyetemi tanárhoz, műfordítóhoz ment feleségül, s kolozsváriként egész életében lokálpatrióta maradt. Faragó Pál

harcolt az I. világháborúban, a keleti fronton orosz fogságba került, Kolozsvárra visszatérve román állampolgárságot kapott, és háromszögelő mérnökként dolgozott tovább, s munkája révén bejárta az egész országot, Bukarestben is gyakran megfordult. Bottlik Iván adatai szerint 1940 és 1944 között újra magyar állampolgár lett, s Budapesten minisztériumi számtisztai beosztást kapott, de végül miniszteri tanácsosként már 1942-ben nyugdíjba vonult.

Mindezek után természetesen sakkpályafutásának meghatározóbb fordulópontjait tekintjük át. Faragó tízéves korában tanult meg sakkozni, s figyelmét igen hamar felkeltette a feladványok világa, először fejtőként, majd alkotóként is. Olyannyira, hogy tizenhárom évesen már saját feladványt, egy végjáték-tanulmányt publikált a *Pesti Napló*-ban. Az 1920-as években további tanulmányai jelentek meg, de 1927-től vált mindez rendszeressé, amikortól az *Ellenzék* című kolozsvári politikai napilap szerzőjévé és a sakkrovat létraversenyének fejtőjévé vált. Ekkortól már különböző kolozsvári sakkversenyek díjasaként is feltűnt, bizonyítva, hogy gyakorlati játékosként, versenyzőként is kell számolni vele. Feladványszerzői hírnevét mégis elsősorban a 30-as évek közepén alapozta meg, 1935-ben a Pauly-émlékverseny I. díjában részesült, majd 1936-ban – ahogyan erre a későbbiekben is kitérünk még – a berlini olimpián, a sakkolimpia részeként megrendezett szerzőversenyen szintén első díjas lett egy végjátékfeladványával, ez volt élete első jelentősebb nemzetközi sikere. Az eredmény jelentőségét mutatja, hogy Faragót Románia első olimpiai bajnokaként tisztelik azóta is, az olimpiai ötkarika mind a Házsongárdi temető Szász-kriptájában lévő síremlékén, mind a kolozsvári Brassó utca és Zrínyi utca sarkán lévő egykori házának falán megtalálható, utóbbin – a román mellett – magyar nyelvű felirat: „Románia első olimpiai bajnoka / A sport érdemes sakk mestere / Berlin 1936”. Faragó a nagy át-törés után is aktív maradt, de elsősorban 1942-es nyugdíjazását követően jutott több ideje – több mint három évtized – a feladványszerzésre, ebből az időszakból is kiemelkedik például az 1952-es helsinki olimpián elért harmadik helyezése. Összesen hozzávetőlegesen háromszáz tanulmánya jelent meg, ötven érdemelt ki nemzetközi díjat, köztük tizennégyvel pedig első helyezést ért el – ezzel természetesen a világ legjobb szerzői közé tartozik. Munkái stílusára jellemző, hogy bár a kevés bábos végjátékok műfajában alkotott maradandót – kedvelt témái közé tartoztak az úgynevezett „káros bábos” miniatűr fejtőrők –, a megoldások mégis rendkívül sokrétűek és bonyolultak, az állások nehezen adják meg magukat, a potenciális megfejtőktől igen elmélyült tanulmányozást igényelnek. Egyik legeredetibb, és a szerző számára is az egyik legkedvesebb alkotás a *Magyar Sakkvilágban* megjelent *Labirintus* című tanulmány 1944-ből, amelynek helyes megoldására tizenkilenc évet kellett várni (a temesvári Moldovan nevű mester oldotta meg a rejtvényt). Természetesen örökzöld jellegét az adja Faragó tanulmányainak (is), hogy megoldásukat követően is érdemes vissza-visszatérni hozzájuk, hiszen elgondolásaik és művészi megvalósíthatóságuk örök érvényű, s a gyakorlati sakkozásban is hasznosítható gondolatokat rejtenek. A neves feladványszerző, Korányi Attila – Faragó születésének századik évfordulójára megemlékezendő – a következőképpen jellemezte a mester stílusát, eredményeit 1986-os ünnepi írásában: „A centenárium alkalmából a nagymester felfedezéseinek jelentőségéről kívánunk képet adni, mellőzve a címek, rangok és sporteredmények ismertetését. E sorok írója levelezésben állt a jeles személyiséggel, ezért jogosnak véli, hogy az utókor nevében, képviselőjében fogalmazzon meg szintéziseket. Faragó Pál elsőként fedezte fel és alkalmazta tudatosan a harmonikus

egyesítést mint művészi eszközt a tanulmányszerzésben! Tévedés lenne azt gondolni, hogy egyszerűen átvett valamit a feladványszerzés területéről, itt egészen másról van szó. A végjátékban művészi hatású lehet például az úgynevezett szétválasztás (változat, közbeiktatás, témaszerű megtévesztés, ikeralak stb.) önmagában is, nincs szükség feltétlenül gigantikus feladványszerű mozzanatok többszörös bemutatására, halmozására. [...] Külön öröm, hogy a versenybíróról, Kurt Richterről ezúttal az őszinte elismerés hangján emlékezhetünk meg. Manapság – 50 év múltán – egyre-másra tapasztalhatjuk, hogy a műbírálók egy része képtelen megérteni a faragói művészi eszközt.”²

Bottlik Iván is hasonlóképpen értékeli Faragó szerzői hangját: „Művei nagyobb része bonyolult, sok elágazású, nehéz megoldású alkotás. A fejtők, még inkább a gyakorlati sakkozók többsége a látványos, taktikai fordulatokat tartalmazó végjátékokat kedveli, az ő művei inkább a „szakma” részéről szereztek elismerést, amit versenyeredményei is igazolnak.”³

S most néhány szóban Faragó Pál versenyeredményeiről, kitüntetéseiről. 1948-ban és 1963-ban megnyerte Románia országos sakkvégjáték-bajnokságát, 1948-ban sakkfeladványszerző nagymesterré avatták, 1951-ben a Románia Érdemes Sportmestere címmel tüntették ki. 1956-ban Bukarestben román majd 1958-ban magyar nyelven⁴ is megjelent *Új gondolatok a művészi sakkban (Idei noi in șahul artistic)* című végjátéktanulmány-könyve, amely Bottlik Iván megfogalmazása szerint „tanulmány szerzői gondolkodását, alkotói felfogását, műveinek mintegy háromnegyed részét tartalmazza”.⁵ 1960-ban nemzetközi – sakszerzői versenyeken közreműködő – bírói címet kapott a Nemzetközi Sakkszövetségtől (FIDE), 1976-ban pedig, azaz halála után hat évvel a FIDE *post mortem* Nemzetközi Mester címet adományozott Faragó Pálnak. Sakkszakmai életútja pedig, ahogyan fentebb is utaltunk rá, kiegészült publicisztikai, szakírói tevékenységével, 1936-tól 1949-ig a *Română de Șah*, majd 1943 és 1950 között a *Magyar Sakkvilág* című folyóiratok végjáték rovatának vezetését látta el.

II.

■ Most pedig következzen Faragó Pál olimpiai helyezéseinek kissé közelebbi bemutatása. 1936-os olimpiai győzelme idején szerzőnk már ötvenéves volt, de az egykori mérnök számára tulajdonképpen ekkor kezdődött el egy „új” és nagyívű nemzetközi karrier. A *Magyar Sakkvilág* 1936/8-as száma így számolt be a feladványszerző olimpiáról: „A német olimpiai végjátékverseny örvendetes magyar sikereket hozott. Az első díjat Faragó Pál bukaresti mérnök nyerte meg. Dr. Elekes Dezső negyedik, Boros Sándor nyolcadik lett. A korrektség és eredetiség megállapítása az év végéig tart. Minthogy vannak a díjasok közt gyanúsak, valószínű, hogy magyar szerzőink helyezése javulni fog.”⁶

Ehhez persze szükséges némi magyarázat. A feladványszerző versenyeken a bírák hosszasan, akár hónapokig, évekig is vizsgálják a tanulmányokat, ellenőrzik a változatok helyességét, és ezek alapján akár utólag is megváltoztathatják a helyezéseket. Így történt például az idézetben említett Elekes Dezsővel is, akinek eredetileg negyedik helyre besorolt munkáját az analízis során a II helyre emelték fel,⁷ azaz végül olimpiai ezüstérmet nyert Faragó mögött az 1936-as játékokon. (Sajnálatos tény, hogy a Magyar Olimpiai Bizottság online is elérhető adatbankjában Elekes Dezső nem szerepel olimpikonjaink, s főleg nem ezüstérmeseink között – már csak annak fényében is elgondolkoztató ez, hogy Faragó

Pált határainkon túl kvázi a mi Hajós Alfrédünket megillető tisztelet övezi ebben a „mostoha” műfajban.) Bilek István a *Magyar Nemzet* 2006. július 15-ei számában emléket állít a két dobogós magyarnak a berlini olimpia hetvenedik évfordulója alkalmából, fájón megjegyezve ugyanakkor, hogy még nem született méltó összefoglalója e diadalmenetnek a „sakksport illetékesei” részéről – 1936-ban nemcsak a magyar tanulmány szerzők brillíroztak, hanem a magyar férfi sakkválogatott is olimpiai bajnok lett Maróczy Géza vezérletével. Bilek szavai sorvezetőül szolgálnak Faragó I. díjas alkotásának értékeléséhez is: „Párhuzamosan az 1936-os müncheni csapat-világ bajnokságon elért diadallal, két magyar művészi sakk-kompozíció is a győztesek közé került két abszurd, lehetetlennek látszó feladat formájában. Az elsőben [Elekesében] talán azt lehetne állítani, hogy a világos király rabszolgasorsa ellenére szabadon jár-keel a táblán, s anyagi hátrányát is képes ellensúlyozni – centralizációval. Káprázatos mutatvány, technikai bravúr! [...] De nem volt egyedül a mezőnyben, mert a zseniális kolozsvári végjáték-komponista szintén bravúrstiklivel rukkolt elő, és megérdemelten nyerte a kategória első díját mély pozitív stratégiára épített alkotásával. Magyarország kitett magáért!”

Álljon itt tehát az 1936-os berlini olimpia feladványszerző versenyének győztes munkája, amelyben világos indul, döntetlen ér el (a diagram részlet a *Magyar Sakkvilág* 1937/1. számának 30. oldaláról):

Mitkovics János a *Magyar sakkszerzők – Arcképek és művek* című, a magyar származású feladványkomponisták munkásságát összegző online adatbázisában a következőképpen emlékezik meg az olimpiai győztes feladványról: „A tanulmány egyszerűségében rejlő művészi erő lenyűgöző! Faragó Pál elsőként fedezte fel és alkalmazta tudatosan a harmonikus egyesítést mint művészi eszközt a tanulmány szerzésben. Nagymestere volt az úgynevezett szétválasztás (váltakoztatás, közbeiktatás, témaszerű megtévesztés, ikeralak stb.) sakkművészi eszközökkel történő bemutatásának. Faragó Pál nagymester és kortársai zsenialitása, pontossága előtt, a mai modern sakk-computerek is »fejet hajtának!»⁸

Amennyiben továbbvezünk immár az 1952-es esztendő irányába, a Helsinkiben megrendezett XV. nyári olimpiai játékok részeként is lebonyolították a hagyományos sakk-csapatolimpiát a különböző nemzetek válogatottjai részére, melynek keretein belül a feladványszerző olimpiára is sor került. Faragó Pál – szintén román színekben – maga is benevezett egy tanulmányt a versenyre, amelyet végül a rendkívül előkelő III. díjjal jutalmaztak. A feladvány szerint ha világos indul, döntetlen érhet el (a diagram részlet a *Magyar Sakkélet* 1954/3. számának 55. oldaláról):

Néhány szót érdemes talán felidézni az eredmény korabeli sakkszakmai fogadtatásról is, például a *Magyar Sakkélet* hasábjairól, Bán Jenő mesteredző tollából: „Több, mint egy évvel ezelőtt, a *Magyar Sakkélet* tavalyi évfolyamának 23. oldalán mutattuk be a magyar olvasóközön-

ségnek a helsinki sakkolimpiával egy időben rendezett feladványolimpia díjnyertes műveit. Az ismertetés – nincs mit tagadni – meglehetősen szűkszavú volt, s az olvasó bizony nehezen kapott képet a kitüntetett művek tartalmi gazdagságáról és változatairól, különösen a végjátékokat illetően. Néhány hónappal a közlés után levelet kaptunk Romániából, Faragó Pál, a végjátékszerzői nagymesteri címmel kitüntetett kiváló végjátékszerző küldött részletes elemzést az olimpián III. díjat nyert (fentebb látható) végjátékához, s kérte annak ismertetését. Az elemzésből kiviláglott, hogy a tanulmány sok rejtett finomságot, sok meglepő és a fejtőt igen nehéz feladat elé állító mozzanatot foglal magában, sőt a gyakorlati versenyző számára is sok tanulságot nyújt a végjátékelméletnek bizonyos – még teljesen fel nem tárt – területén.”⁹

Faragó Pál tehát egy olimpiai arany- és egy olimpiai bronzérmet szerzett meg pályafutása során különleges végjátékfeladványaival. Olimpiai részvételeinek egyéb körülményei kapcsán jelenleg sajnos kevés információ áll rendelkezésre, Faragó leszármazottjainak beszámolóí feltétlenül segíthetnék a további kutatást.¹⁰

III.

■ Itt az ideje rátérni rá Faragó kvázi ismeretterjesztő tevékenységére, azaz sakkpublicisztikai és majdnem egy évtizedig tartó hazai rovatvezetői munkásságára. Mint említettük, Faragó az 1940-es években visszaköltözött Magyarországra, s hírneve, tekintélye lehetővé tette azt, hogy állandó munkatársként kérje fel a Magyar Sakkszövetség havilapja, a *Magyar Sakkvilág*. A lap 1943/4. számának 60. oldalán a neves kecskeméti sakkszervező és -író, Tóth László mutatta be Faragót a végjátékrovat vezetőjeként: „Örömmel jelentjük olvasóinknak, hogy a végjátékrovat vezetését a májusi számmal Faragó Pál, a kiváló végjátékszerző veszi át. Faragó Pál hosszú időn át Bukarestben élt, s vezetője volt a román sakklap végjátékrovatának. Számos végjátékversenyen nyert díjat. Évek előtt hazaköltözött s most, miután mint miniszteri tanácsos nyugdíjba ment, kérésünkre volt szíves további munkásságát a *Magyar Sakkvilág* számára biztosítani. Szerezzel köszöntjük a rovat élén.”

Faragó 1943-tól egészen az újság államosításáig és felszámolásáig, 1950-ig állt Tóth László főszerkesztő rendelkezésére, ahol számos végjátékfeladványt gyűjtött össze és publikált, s nagyon szerényen saját műveiből elvétele mellett csak a rovat hasábjain. A végjátékválogatások mellett hosszan közölt hosszú változatos megoldásokat is, saját elemzéseit és korrekcióit, vissza-visszatért egyes megtévesztő, helyesnek tűnő, ám hibás elágazásokra, s olykor segédleteket is nyújtott a közönségnek. Szemmel láthatólag törekedett arra is, hogy munkájával „interaktív” blokkot alkosson az újságon belül, azaz élő kapcsolatot alakítson ki a helyes megfejtést beküldő olvasókkal. A megoldásokat a rovatvezető saját postacímére (időközben visszaköltözött Kolozsvárra) lehetett elküldeni – érdekesség, hogy olykor Tóth László maga is figyelmeztette az olvasókat, hogy körültekintően járjanak el a címek kapcsán az elkeveredés veszélye miatt¹¹ –, tehát Faragó személyesen bírálta el a számtalan próbálkozást, s tette közzé a legjobb vagy a legérdekesebb változatokat, amelyeket általában szakmai tanácsokkal is ellátott.

Faragó – stílusosan – egyik egykorú saját feladványával debütált a rovat élén „Beköszöntő, a M. Sv. olvasóinak ajánlva” jelíggel,¹² majd egyúttal – számítva néhány tucat eredeti feladvány beérkezésére – megfejtési versenyt is rögtön meghirdetett, melyen az újság minden olvasója részt vehetett két hónapos megfejté-

si határidővel, s amelyen a tanulmányok nehézségi szintjétől függően történt a pontozás, a győztesek könyvjutalomban részesültek. Maximalizmusára, de egyben tanító szándékára is jellemzőek Faragó alábbi, némileg csalódott sorai még a verseny kvázi legelején: „A megfejtési verseny résztvevőinek. Szokatlanul sok a hibás megfejtés. Lehet, hogy a végjátékok egy része nehezebb a szokványosnál, de hát »per aspera, ad astra«. Mivel nincsen senki, aki kevesebb mint két leg-alább is részben hibás megfejtést ne küldött volna be (jún. 17-ig), jó, ha mindenki revidéálja megfejtéseit. [...] Az analízis majd minden esetben hiányzik, holott ez a külön pontozástól eltekintve is csak előnyös lehet.”¹³

E rovatban tűnt fel Faragó egyik leghíresebb, fentebb már említett tanulmánya is, a *Labirintus*, melyhez – segítségképpen – azt teszi hozzá, hogy „a könnyen megtalálható kapun belépve (az első lépést megtéve) 11 felé vezet az út, melyek mindegyike célhoz futást ígér, de [...] csak egy út vezet célhoz, az is csak akkor, ha mindvégig a helyes úton maradunk.”¹⁴ S a feladvány beigazolta a „várakozásokat”, szinte senki sem tudott eligazodni az útvesztőben – bár megfejtési határideje 1944. december 31. volt, csak 1963-ban akadt egyetlen helyes megfejtője. Ez év novemberétől persze a világháború is közbeszólt, a *Magyar Sakkvilág* sem jelenhetett meg egy ideig a megszokott formájában, összevont számokkal jelentkezett – Faragó végjátékrovata is némi szünetre kényszerült. A tudósítás szerint Faragó „már két ízben adott életjelt Kolozsvárról. Végjátékokat és megfejtéseket eddig nem küldhetett, reméljük azonban, hogy rövidesen átveheti rovatának vezetését.”¹⁵ *Ne ítélj elhamarkodottan* című publicisztikájával tért vissza 1946 júniusában, amely a feladványfejtő Szaladdin szultán legendáját eleveníti meg a Petneházy család irattárából. Az írás egy sakkfeladványt is tartalmaz, melyet természetesen Faragó az olvasók szíves figyelmébe is bocsát, ezzel a kultúrtörténeti anekdotával is színesítve végjátékrovatát. Az általában szűkszavúan, szikáran és lényegretörően fogalmazó Faragótól ínycsengészámba mennek az ehhez hasonló kitekintések vagy hosszabb esszék, ám ezekből is találunk néhányat rovatvezetői karrierje során. Hosszan emlékezik meg például néhány általa is nagyra becsült végjátékszerzőről, például Szeleznyeffről,¹⁶ de még e főhajításoknál is érdekesebbnek tűnhetnek azon írásai, amelyek bepillantást engednek valamelyest ars poeticájába, kompozíciós „műhelyébe”. „Mikor van készen egy sakktanulmány?”-felütésű gondolatmenetében Faragó némi művészetelméleti színezetet is ad a feladványszerzés műfajának, amennyiben hasonlóságot talál a tanulmányok világa és egy regény vagy egy film elkészülési módszere között. Ez utóbbiak ugyanis, szól az érvelés, akkor érnek véget, amikor szerzőjük teljességgel elvarrja a szálakat, kiteszi a végső pontot, és átadja azt a nyomdának vagy színháznak, ami Faragó szerint hasonlatos a feladványkomponáláshoz, melyet szerzője akkor tekint késznek, ha azon már javítani nem tud – s a rejtvényeknek ezután kezdődik csak el az „önálló” életük, elszakadva egyúttal alkotóiktól. Faragó e már-már esztétikai kitérővel valószínűleg a sakk e szakágának művészi jellegét igyekezett kiemelni, megmutatva, hogy e kevésbé látványos műfaj is rendkívül sokoldalú és érdekes. A metaforák feltehetőleg e szándékból történő használata mondhatni visszatérő elem Faragó írásaiban. *Van-e megoldhatatlan sakkfeladvány?* című esszéjében például első olvasatra talán különösnek ható párhuzamot von megoldhatatlanság és gyógyíthatatlanság között: a megoldhatatlanságra Faragó szerint úgy érdemes tekinteni, mint egy ideiglenes állapotra a megoldás megtalálásáig – ahogyan a gyógyíthatatlanságra is a gyógyír felfedezéséig. Kétségtől eljellegetes képet festenek az alábbiak is Faragó nehéz lélegzetvételi sakk szerzői

attitűdjéről, elméleti beállítottságáról és a feladványszerzés iránt érzett szenvedélyéről: „Ha módunkban állna megválasztani azt a korszakot, melyben életünket le akarjuk élni, tartok tőle, kevesen lennének, akik az utolsó 30 évet belekivánnák. [...] Az elmélyedésre hajlamosak, a gondolkodni szeretők, a talányokat kedvelők, szóval a sakkozók számára kínálva-kínálkozik azoknak a jóságos, bölcs kalifáknak a kora, akik nem kívántak egyebet hű alattvalóiktól, mint-hogy talányaikat megfejtsék s még bőségesen meg is jutalmazták őket érte. Ez a korszak még egyszer visszatérve, bizonyára megteremtené a megoldhatatlan sakkfeladványt.”¹⁷

A jelen írást Faragó szavainál talán nem is zárhatnánk érzékletesebben. Az olimpiai bajnok végjátékspecialista pályafutásának, könyvének, szerkesztett kiadványainak behatóbb tanulmányozása, valamint életútjának részletesebb családtörténeti feltárása monográfiaszinten még várat magára – csak remélhetjük, hogy ez megtörténik, s ha megtörténik, akkor magyar nyelven, a számára hazánkban is kijáró elismerés megmutatkozásaként.¹⁸

■ JEGYZETEK

1. Életrajzi adataihoz néhány szócikk, szakcikk: Bottlik Iván: *Tanulmányszerzésünk kiemelkedő alakja, Faragó Pál (1886–1970)*. Magyar Sakkvilág 2013/2. 20–21.; Négyesi György – Honfi György: *Magyar sakk-feladványszerzők antológiája*. 2015. https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/01/45/39/dd/1/magyar_feladvanyszerzok.pdf; Döry Jenő – Nádasi Tamás: *A magyar sakk-épcsarnoka. 100 éves a Magyar Sakkszövetség. 1921–2021*. Magyar Sakkszövetség, Bp., 2021; Magyar Sakkvilág 1949/7. 169.; Mitkovic János: *Magyar sakszerzők – Arcképek és művek*. <https://www.magysakszerzok.hu/>.
2. Magyar Sakkélet 1986/4. 127.
3. Magyar Sakkvilág 2013/2. 20.
4. „Sajnálatos hogy Faragó nagymester könyvéből meglehetősen kevés példány került magyarországi terjesztésre. Néhányat beszereztünk, azokkal megfajtési versenyünk győzteseit jutalmazzuk majd” – írja Zoltán László a *Magyar Sakkélet* hasábjain 1959-ben, mely az anyaországban is jelzi a kötet jelentőségét. Lásd még *Magyar Sakkélet* 1957: „A kötet sikerének két örvendetes bizonyosságát örömmel említjük meg: néhány hónap alatt minden példány elfogyott; a külföldi sakkfolyóiratok őszinte elismeréssel szólnak a szerző valóban eredeti utakon haladó munkásságáról.”
5. Magyar Sakkvilág 2013/2. 20.
6. Magyar Sakkvilág 1936/12. 377.
7. A Magyar Sakkvilág 1937-ben le is hozta a módosított végeredményt: „A német olympiai végjátékverseny végleges eredménye szerint dr. Elekes Dezső feladványa a második helyre, Boros Sándor feladványa az ötödik helyre jutott.” Lásd Magyar Sakkvilág 1937/6. 148.
8. Lásd: <https://www.magysakszerzok.hu/start.htm>
9. Bán Jenő: „*Bonyodalnak egy végjáték körül*”. Magyar Sakkélet 1954/3. 55.
10. Jelenleg az úgynevezett Faragó Pál-archívum közzétételén dolgozik a sakszerző nagymester unokája, Kolombán Pál, ami rengeteg adalékkal szolgálhat a kutatások számára. Köszönöm Fleisz Jánosnak, hogy felhívta erre a figyelmemet.
11. Például a Magyar Sakkvilág 1950/2. számának hátsó borítóján.
12. Magyar Sakkvilág 1943/5. 80.
13. Magyar Sakkvilág 1943/7. 111.
14. Magyar Sakkvilág 1944/9. 132.
15. Magyar Sakkvilág 1946/5. 82.
16. Magyar Sakkvilág 1943/12. 193.
17. Magyar Sakkvilág 1944/7. 112.
18. Köszönetemet szeretném kifejezni szakmai segítségükért és tanácsaikért Bottlik Ivánnak, Döry Jenőnek, Fleisz Jánosnak, Négyesi Györgynek és Németh Zoltánnak.

TOTH SZILÁRD

AZ OLIMPIAI JÁTÉKOK ÉS A NAGYHATALMI POLITIKA, avagy mekkora esélye van Magyarországnak egy olimpiát szervezni?

A politika és az olimpiai mozgalom, minden valós vagy szimulált erőfeszítés ellenére, sohasem tudott teljesen szétválni. Míg az ókori olimpiai játékok alkalmával a háborúskodást felfüggesztették a görög városállamok között, hogy a sportolók biztonságosan eljuthassanak az Olümposz hegyére, a játékok helyszínére, addig a modern olimpiai játékok korában erre nem találunk példát, sőt egyre „divatosabb” háborúzni az olimpiai játékok ideje alatt. De nem feltétlenül csak a háború kérdése az, ami gyakran megzavarja a modern olimpiai játékok menetét, hanem a „békésebb”, de időnként egy-egy háborúnál sokkal nagyobb horde-rejű politikai események is. Főleg az utóbbi évtizedekben az tapasztalható, hogy a politika megpróbálja kisajátítani a sporteseményeket, az úgynevezett megaeseményeket,¹ különösen az olimpiai játékokat. A parádés költségű olimpiai játékok hatalmas szervezése és lebonyolítása óriási reklám egy államnak, a legdrágább, de a leghatásosabb reklám. E szöveg egy korábbi tanulmányomon alapul,² amelynek célja a nagyhatalmaknak az olimpiai játékokon bemutatott erőfitogtatásainak az elemzése volt. Jelen írás elemezni próbálja, mekkora esélyei voltak, vannak és lesznek Magyarországnak olimpiát szervezni e nagyhatalmi vetélkedések közepette.

Említettem, hogy főleg az utóbbi évtizedekben a politika megpróbálja kisajátítani a sporteseményeket, az úgynevezett megaeseményeket, különösen az olimpiai játékokat. De ez nem

Mindenképp az olimpia szervezési álmom rögeszméje nagyon is serkentő hatással van a magyar sportra, ugyanis rengeteg új sportkomplexum épült az utóbbi években, amelyek egyre modernebb körülményeket biztosítanak a magyar sportolóknak.

csak az utóbbi évtizedek tapasztalata. Mindez sokkal korábban kezdődött. Nem szándékozom részletesen felsorolni és elemezni a korábbi, sokszor kétes jellegű politikai döntéseket, amelyek befolyásolták az olimpiai játékokat, csak pár példát szeretnék felsorolni „ízeltőnek” ezek közül. Például 1920-ról minden magyarnak Trianon jut rögtön az eszébe, és nagyon kevesen tudják, hogy ha nem jön közbe az első világháború, akkor 1920 sokkal kellemesebb év emlékét jelentené számunkra: 1920-ban Budapestnek kellett volna szerveznie az olimpiai játékokat, de 1919 áprilisában ezt a jogot elvesztette Antwerpen javára. Elég kellemetlen fintora a sorsnak... Ugyanakkor a „háborús bűnös” Magyarországot, Ausztriát, Németországot, Bulgáriát és Törökországot nem hívták meg az olimpiai játékokra. Az érintett államok sportolói vajon felelősek voltak-e azért, hogy a politikusok háborúba sodorták országukat és a világot? Mellékesen a „háborús főbűnös” Németországot a következő olimpiára sem hívták meg. Ezzel szemben az 1936-os olimpiát maga a náci Németország szervezte hatalmas fajelmélet propagandával. De lássuk csak az események lefolyását. 1931-ben Berlin nyeri a szervezési jogot – ekkor még egy demokratikus Németországról beszélhetünk. Azonban 1933-ban Hitler hatalomra jut, és rasszista politikája rögtön megnyilvánul: a zsidó tisztviselők elvesztik munkájukat. Ugyanakkor Hitler elkezdí Németország haderejének a növelését, és megalakítja Luftwaffét, és elkezdí a német hadiflotta növelését, mindezekkel megsértve egy egész sor nemzetközi szerződést. Mindezt betetőzik az úgynevezett nürnbergi törvények³ (1935. szeptember 15.), és 1936-ban több politikus is az olimpia bojkottja mellett szólalt fel, mások pedig az áthelyezését kérték. Rengeteg vita után úgy néz ki, hogy döntő volt Avery Brundage (az Amerikai Egyesült Államok Olimpiai Bizottságának az elnöke) németországi látogatása, amely után bejelenti, hogy Németországban nem diszkriminálják a zsidókat.⁴ Berlin megőrizte a szervezési jogát, de az olimpiára a németek csak 1 zsidó sportolót vittek (Helene Mayer),⁵ kizárva több olyan világlklasszis sportolót (Lilli Henoch, Gretel Bergmann, Wolfgang Fürstner), akik világrekorderek voltak és fő esélyesek a dobogó első helyére. Ugyanakkor német nyomásra az amerikaiak sem versenyeztették 2 zsidó sportolójukat (ők voltak az egyedüliek az amerikai csapatban) a 4 x 100 méteres versenyen (Sam Stoller, Marty Glickman). Az egész olimpia egyébként a náci propaganda égisze alatt zajlott fajelmélettel, karlendítéssel stb. Közismert tévhit, hogy Hitler nem volt hajlandó kezét fogni Jesse Owens afroamerikai sportolóval, aki egyébként a berlini olimpia sztárja volt 4 olimpiai aranyéremmel. Valójában Hitler Cornelius Johnson amerikai sportolóval nem volt hajlandó kezét fogni (Cornelius Johnson volt az első afroamerikai, aki aranyat nyert a berlini olimpián, Jesse Owens előtt egy nappal). Hitler csak az „áriáknak” akart gratulálni, és miután értesítették, hogy vagy kezét fog mindenkivel, vagy senkivel, akkor a második megoldást választotta. Ugyanakkor még kevésbé közismert, hogy az olimpia után Franklin Delano Rooseveltt amerikai elnök sem gratulált személyesen a négyszeres olimpiai bajnok Jesse Owensnek, sőt még levélben sem üdvözölte!⁶

A második világháború után folytatták az első világháború utáni hagyományokat: 1948-ban Németországot és Japánt felfüggesztették az olimpiai játékokról (1956-ig), de szövetségeseiket nem. 1956-ban 7 ország bojkottálta az olimpiát: Egyiptom, Szíria és Libanon a szuezi válság miatt, Hollandia, Spanyolország és Svájc a magyar forradalom leverése miatt és a Kínai Népköztársaság Tajvan szereplése miatt. Bár a náci Németországot nem tiltották el a harmincas évekből, sőt 1936-ban olimpiát is szervezhetett, a második világháború után válto-

zott a helyzet, és 1964–1992 között a Dél-afrikai Köztársaságot kizárták az apartheid politikája miatt. A modern olimpiai mozgalom legtragikusabb pillanata 1972-ben következett be Münchenben: palesztin terroristák túszul ejtettek, majd egy rosszul sikerült mentőakció következtében meggyilkoltak 11 izraeli sportolót és edzőt. Ez a hihetetlenül barbár akció a müncheni mézárulás címen vonult be a történelembe. Willi Daume (a szervezőbizottság elnöke) az olimpia felfüggesztését akarta, de Avery Brundage, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke a folytatás mellett döntött.⁷

Következett két olyan olimpia, amely többet szólt a nemzetközi politikáról és a hidegháborús konfrontációról, mint a sportról: Moszkva – 1980 és Los Angeles – 1984. 1979. december 24-én a Szovjetunió beavatkozott az afganisztáni polgárháborúba, megszállta az országot, és megkezdődött az, amit afganisztáni háborúként ismerünk. Erre válaszként Jimmy Carter, az Amerikai Egyesült Államok elnöke bejelentette, hogy ha egy hónapon belül a szovjetek nem vonulnak ki Afganisztánból, az Amerikai Egyesült Államok bojkottálni fogja az olimpiát. A szovjetek nem vonultak ki Afganisztánból, és Jimmy Carter biztatására 65 állam bojkottálta a moszkvai nyári olimpiát. Ennek következtében mindössze 80 állam vett részt az olimpiai játékokon. Ez 1956 óta a legalacsonyabb részvétel volt. Erre válaszként a Szovjetunió bojkottálta az 1984-es Los Angelesben tartott olimpiai játékokat – hivatalosan a sportolók biztonságáért aggódva egy sovinszta és szovjetellenes hisztériát keltő országban. Moszkva utasítására a kommunista országok nagy része is bojkottálta a játékokat. Részt vett azonban Románia, Jugoszlávia és a Kínai Népköztársaság. A moszkvai olimpia bojkottja nem vetett véget az afganisztáni szovjet intervenciónak, a szovjetek sem értek el semmit a következő, Los Angelesben tartott olimpia bojkottjával, de mindkét szuperhatalom önféjú politikusai megfosztottak egy csomó élsportolót attól a lehetőségtől, hogy olimpiai érmet szerezhessenek. Ők voltak a szenvedő alanyai a bojkottoknak, és semmiképp sem a szuperhatalmak politikusai.

Amint a korábban említett eseményekből is észrevehető, a politika mindig rányomta a bélyegét az olimpiai játékokra. Ugyanakkor a szervezők (de főleg a nagyhatalmak) számára óriási presztízskérdés volt a szervezéssel járó minél nagyobb népszerűség elnyerése. Ez megnyilvánult a szervezési grandomániában (egymást túllicitáló költségek), a fanatikus küzdelemben minél több érem megszerzése céljából, minél több olimpiai és világrekord leverése céljából, minél több néző meghódítása céljából. Robert Barney, a Nemzetközi Olimpiai Tanulmányok Központjának igazgatója szerint egyetlen szervező városnak sem volt jövedelmező az olimpiai játékok megszervezése, egyetlenegynek sem 117 év alatt.⁸

Az egyik legelső és legsúlyosabb ilyen példa az 1976-os Montréalban szervezett olimpia volt, amely egész Québec tartományt egy, csak 30 év alatt törlesztett, 1,5 milliárd dolláros adóságba sodorta.⁹ Miden figyelmeztetés ellenére a szervezők egyre jobban növelték a kiadásokat, amint ez az alábbi táblázatokból is kiderül.¹⁰

Amint a táblázatokból is látható, a szervezési költségek a 70-es és 80-as években még az elfogadható határok között mozogtak, de a 90-es, majd a 2000-es években hirtelen megugrottak mind a nyári, mind a téli olimpiák esetében. Azért tárgyalom ezeket külön táblázatban, mert a nyári olimpiai játékok szervezési költségei a játékok hosszabb időtartama, a több részt vevő ország / olimpiai bizottság és a sokkal több versenypróba miatt tetemesen nagyobbak, mint egy téli olimpia költségei. A nyári olimpiai játékoknál az amúgy is nagyon költséges

Nyári olimpiák

Év	Város	Kiadás md \$	Kiadás (2023-as áron) \$	Változás
1976	Montreál	1,41	7,23	100
1980	Moszkva	1,35	4,78	66
1984	Los Angeles	0,42	1,18	16
1988	Szöul	4,00	9,87	136
1992	Barcelona	9,30	19,30	267
1996	Atlanta	2,00	3,72	52
2000	Sydney	5,1	8,64	119
2004	Athén	15,00	23,20	320
2008	Peking	44,00	29,60	824
2012	London	14,60	18,60	257
2016	Rio de Janeiro	13,10	15,92	220
2020	Tokió	28,00	31,60	437

Téli olimpiák

Év	Város	Kiadás md \$	Kiadás (2014-es áron) \$	Változás
1980	Lake Placid	0,17	0,60	100
1984	Szarajevó	0,11	0,31	51
1988	Calgary	0,90	2,22	370
1992	Albertville	1,20	2,49	415
1994	Lillehammer	1,10	2,16	360
1998	Nagano	10,00	17,89	2.981
2002	Salt Lake City	2,00	3,24	540
2006	Torino	4,70	6,80	1.133
2010	Vancouver	6,40	8,56	1.426
2014	Szocsi	51,00	62,84	10.473
2018	Pyeongchang	12,90	14,99	2.498
2022	Peking	3,90	3,91	651

1976-os Montréalban szervezett olimpia után volt két sokkal alacsonyabb költségvetésű (Moszkva és Los Angeles), hála a bojkottoknak, amely a szervezési költségekből spórolt, de Szöulnál már újra ugranak az árak (mert Dél-Koreának bizonyítania kellett), majd pár kiegyensúlyozottabban szervezett olimpiát leszámítva (Atlanta, Sydney) a szervezési költségek csillagászatira ugrottak (Athén, Peking), majd a gazdasági világválság hatására kissé mérséklődtek (London). A téli olimpiák esetében mérsékeltőbbek a költségek, de ezek közül is toronymagasan kiemelkedik két olimpia, ahol a költségek nem tűnnek indokoltaknak: Nagano és Szocsi. A naganói olimpia költségeivel kapcsolatosan csak becslések

alapján dolgozhatunk, mivel a szervezőbizottság főtárgy-helyettesének, Sumikazu Yamaguchinak az utasítására a hivatalos iratokat elégették.¹¹ Eddig 10 milliárdnyi szervezési költséget sikerült bizonyítani, de egyes elemzők szerint ennek a dupláját is elkölthették. Ugyanakkor a Szocsiban szervezett legutolsó téli olimpia minden eddigi rekordot leverve, a legrágább nyári (pekingi) olimpiát is túlszárnyalva, beírta magát a történelemkönyvekbe mint a legrágább olimpiai játék a maga 51 milliárd dolláros költségeivel.

De minek is köszönhetjük a költségek ilyen jellegű növekedését? Sok tekintetben a politikai események alakulásának: 2001. szeptember 11-én bekövetkezett minden idők legsúlyosabb terrorcselekedete, és ezután a biztonsági költségek óriásira ugrottak. Az olimpiai játékok alatt mozgósított biztonsági erők adatait szemlélteti: London (2012) esetén a teljes biztonsági költségek 3,1 milliárd dollárt tettek ki, és 23 700 biztonsági őr, katona és rendőr volt szolgálatban naponta.¹²

A biztonsági költségek azonban csak egy részét képezik a teljes költségvetésnek. Több olimpia alkalmával hatalmasak voltak a „parádés költségek”. A parádés költségek a történelem folyamán több alkalommal is csődbe juttattak akár államokat is,¹³ ennek ellenére csak ritkán mérséklődnek. Az egyik legjobb példa ezekre a talán eltúlzott, parádés költségekre a 2008-as pekingi olimpia: 35 000 rakétás fergeteges tűzijáték kápráztatta el a nézőket a nyitóünnepség alkalmával. Legalább 100 millió dollár értékű volt nyitóceremónia (ez 8000 dollár másodpercenként) – a duplája a négy évvel később megrendezett londoninak. De Kínának bizonyítania kellett nagyhatalmi státusát és ambícióit az egész világ előtt. A rendkívüli kínai szervezési erőfeszítések közül megemlítendő még egy különleges tervezésű úszómedence (speciális hullámvisszaverő készülékkel) a rekorddöntések elősegítése céljából, ami meg is hozta az eredményeit: a pekingi olimpián 44 világrekordot vertek le, ebből 25-öt úszásban. Összehasonlításképpen a következő (London – 2012) nyári olimpián csak 8 világrekordot vertek le úszásban. A kínaiak nemcsak azért tettek hatalmas erőfeszítéseket, hogy az általuk szervezett olimpia minden eddigit túlszárnyaljon a szervezés, az elkápráztatás, a világrekordok szempontjából, hanem azért is, hogy a saját szereplésük is emlékezetes maradjon, ami össze is jött nekik: Kína, történelmében először, első helyen végezzen az éremtáblázaton, megelőzve nagy politikai vetélytársait, az Amerikai Egyesült Államokat és Oroszországot.

Ezzel szemben négy évvel később Londonban egy sokkal kiegyensúlyozottabb olimpiát szerveztek. Sokkal racionálisabbak voltak a költségek: közben kitört a gazdasági világválság, továbbá az angoloknak nem is kellett annyira „bizonyítaniuk” a nemzetközi szintén. Az olimpia csak 14,6 milliárd dollárba került, valamivel kevesebbe is, mint amennyire tervezték.¹⁴ Itt „csak” 32 világrekord verődött le – ez az úszásnál a legszembetűnőbb (Pekingben 25, itt csak 8). Összességében egy mérsékelt, racionálisabban megszervezett olimpiáról beszélhetünk, amelyik mérsékelt nemzetközi megbecsülést hozott a szervezőnek.

A Szocsiban rendezett téli olimpia azonban a legérdekesebb az összes közül: egy olyan környezetben szervezték, amelyik egyáltalán nem volt alkalmas téli olimpia szervezésére. Februárban a téli olimpiai játékok 16 Celsius-fokban zajlottak. A rövid ujjas felszerelésű sielők képe vagy a tengerben fürdőző nézők fényképei bejárták a világhálót, elég érdekes képet alkotva egy téli olimpiáról. Ennél kedvezőtlenebb helyen csak Hawaiiiban vagy az arab sivatagban lehetne még téli olimpiát szervezni. Akkor miért szervezték itt az oroszok a téli olimpi-

ájukat? Megmutatni, hogy semmi sem lehetetlen: téli olimpia 16 Celsius-fokban egy olyan városban, ahol mindent a semmiből kell felépíteni (nyári üdülőhelyen nincsenek téli sportokhoz szükséges felszerelések, pályák), és mindenekelőtt téli olimpia egy háborús övezet közelében – az orosz fegyveres és biztonsági erők megbízhatóságának, erejének a fitogtatása. Szocsi mindössze egy jó ágyúlövésnyire (kb. 25 kilométerre) van Grúziától, pontosabban Grúziának az Abházia nevezetű szakadár köztársaságától, amelyben rendszeresen dörögnek az ágyúk. Sőt Oroszország 2008-ban be is avatkozott ebbe a háborúba. Szocsi kiszemelése tehát egy tökéletes helyet jelentett az orosz fegyveres és biztonsági erők feltűnés nélküli összevonására. Ugyanakkor Szocsi nagyon közel van Ukrajnához és a Krím félszigethez is, és véletlenül vagy nem, de az olimpia egybeesett az ukrainai belpolitikai válsággal, amiből nem lehet teljesen kizárni Oroszország „manővereit”. Egyébként az orosz–grúz háború is tökéletesen egybeesett a 2008-as pekingi olimpiával. A szocsi olimpia záróünnepségén Thomas Bach, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke megköszönte személyesen Putyinnak, hogy egy tökéletes olimpiát szervezett. Ugyanebben a pillanatban az orosz erők meglepetésszerűen megszállták a Krím félszigetet.

Felmerül a kérdés, hogy miért vagyunk szemtanúi a nagyhatalmak erőfitogtatásának az olimpiai játékok szervezése alatt. Mert a megaesemények szervezése és lebonyolítása óriási reklám. Ez a legdrágább, de leghatásosabb reklámja egy államnak, mivel a nyári olimpiai játékok a legnézettebb események a világon: a pekingi nyitóünnepséget 1-4 milliárd néző követte bizonyos momentumaiában, a záróünnepséget pedig átlagban 984 millió. Magát a pekingi olimpiát 4,7 milliárd ember (a világ lakosságának 70%-a) követte hosszabb vagy rövidebb ideig. A hatalmas költségek részben megtérülnek a turizmus által, de sokkal inkább a nemzeti büszkeségben, az illető állam nemzetközi megítélésében és az államférfiak politikai tőkéjében. Ugyanez a helyzet a labdarúgó-világbajnoksággal és más hasonló, nagy nézettségű megaesemény szervezésével. Az olimpia éremtáblázatán való helyezés sem elhanyagolandó: minden állam, de főként a nagyhatalmak, küzdenek egy minél jobb pozícióért.¹⁵

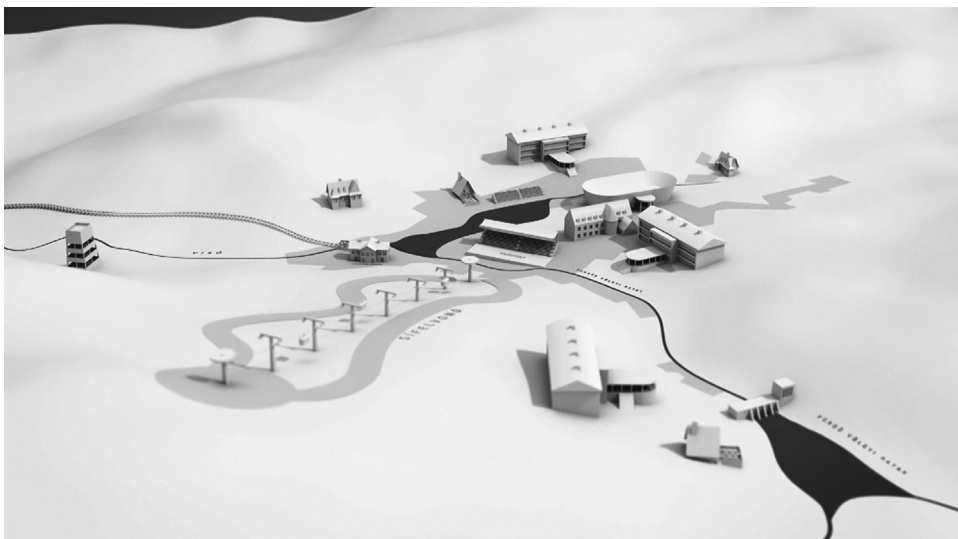
Napjainkban a nagyhatalmak nem tudják háború útján összemérni erejüket (nem etikus), de a békésebb, „civilizáltabb” országok sem tehetik ezt, ezért az egyedüli „mérhető” formája a megméretkezésnek a sportesemények terén adódik. Éppen ezért annyira fontos az éremtáblázat nemcsak a nagyhatalmaknak, hanem a bizonyos okok miatt konfliktusban levő vagy rivalizáló államoknak is (Románia–Magyarország, Észak-Korea–Dél-Korea stb.). Ugyanakkor fontos a megaesemények egymást túllícitáló „tökéletes” szervezése is: míg a kínaiak a pekingre 44 milliárdot költöttek (háromszorosan túlhaladva az addig legköltségesebb athénit), Oroszország 51 milliárdot költött egy téli olimpiára, először a történelemben meghaladva egy nyári olimpia költségeit, és nyolcszorosan túlszárnyalva a legutolsó téli olimpia költségvetését. Egyedüli kérdés csak az marad, hogy meddig lehet egymást túllícitálni. Brazília, egy az új, feltörekvő nagyhatalmak közül, megszerezte a labdarúgó-világbajnokság (2014) és a nyári olimpia (2016) szervezési jogát is. Hatalmas összegeket költöttek a stadionok, az infrastruktúra modernizálására, míg több millió brazil állampolgár a favellákban, a nyomoranyagokban küzd az éhhalállal és a betegségekkel. Mindez hatalmas tüntetéseket váltott ki, de a kormány a rendőrség és a hadsereg segítségével ezeket feloszlatta.

Mint látható, nemcsak a „klasszikus” nagyhatalmak, hanem olyan feltörekvő hatalmak is, mint Brazília, beszálltak e hatalmas költségekkel járó versengések-

be. Vajon mekkora esélye van Magyarországnak egy ilyen mezőnyben? Budapest eddig hatszor jelentette be hivatalosan pályázási szándékát nyári olimpiai játékok szervezésére. Meg szeretne volna szervezni az 1916-os, 1920-as, 1936-os, 1944-es, 1960-as és a 2024-es olimpiai játékokat. Az 1916-os pályázáson alulmaradt Berlinnel szemben, azonban a németek sem örülhettek ennek, mivel az első világháború kitörése miatt az olimpiát elhalasztották. Az 1920-as olimpia szervezési jogát 1914 júniusában megnyerte Budapest, azonban a világháború kitörése és Magyarországnak a vesztes oldalon való befejezése oda vezetett, hogy a szervezési jogot átadták Antwerpennek. Az 1936-os olimpia szervezéséért benyújtott pályázatát végül visszavonta Budapest, mert esélytelen volt Berlinnel szemben. Az 1944-es olimpia szervezési pályázatán Budapest alulmaradt Londonnal szemben, de ezt sem tartották meg a második világháború miatt. Az 1960-as olimpiai pályázaton az első körbeni szavazás után Budapest a harmadik helyen volt, megelőzve Detroitot, Brüsszelt, Mexikóvárost és Tokiót, de végül alulmaradt Rómával szemben. A 2024-es olimpiai játékokra való pályázására nagy lendülettel készült a magyar sportélet és a kormány, azonban részben az ellenzék tömeges tiltakozása miatt, részben az esélyek felmérése miatt, végül Budapest visszavonta a pályázatát (egyébként nem egyedülként, mivel még előtte visszalépett Róma és Hamburg), így a versenyben maradt Los Angeles és Párizs közül az utóbbi lett a győztes. Érdemes azonban elgondolkodni azon, hogy ha Budapest nem vonja vissza pályázatát, mekkora eséllyel indult volna egy tervezett 1,8, majd később 3,6 milliárd dollárosra emelt költségvetéssel, amikor az utolsó 5 nyári olimpiai játék közül a „legolcsóbb” a riói olimpia volt a maga 13,1 milliárdjával (ami 16 milliárdnak felel meg 2024-ben, ha az inflációt is beszámoljuk). Ehhez képest, valljuk be, Budapest egy „fapados” ajánlattal állt elő. Hiába szolt mellette az évszázados sporthagyomány, a gyönyörű város, a megaesemények szervezése a 21. században dollármilliárdokat követelnek.

Marad alternatívaként a téli olimpia szervezése, amely elvileg valamivel olcsóbban megoldható. Magyarországnak a téli olimpiai sportokban nem volt akkora hagyománya, mint a nyáriakban, ugyanakkor Trianon következtében elvesztette a Kárpátokat is, így az ország legmagasabb csúcsa a mindössze 1014 méter magas Kékestető maradt. Ennek ellenére Magyarország megszerezte első olimpiai érmeit Rotter Emíliának és Szollás Lászlónak köszönhetően, akik 1932-ben Lake Placidben, majd 1936-ban Garmisch-Partenkirchenben bronzérmet szereztek páros műkorcsolyázásban. E sikereken felbuzdulva 1938-ban Muza Gyula, Magyarország képviselője a NOB-ban örömmel jelenti be, hogy Budapest sikerrel pályázhat az 1948-as olimpia rendezésére.¹⁶ Akkoriban a nyári olimpia szervező országa, amennyiben lehetőség nyílt rá, a téli olimpiát is megrendezhette.¹⁷ Úgy nézett ki, hogy minden tökéletesen alakul az első magyar nyári és téli olimpia szervezéséhez, ugyanis 1940. augusztus 30-án Magyarország a második bécsi döntésnek köszönhetően visszakapta Észak-Erdélyt és hegyeinek jó részét. Ettől a pillanattól kezdve már a Radnai-havasokban levő (a Kékesnél sokkal tekintélyesebb) 2303 méteres Nagy-Pietrosz volt az ország legmagasabb pontja. Borsafüreden, a Radnai-havasokban, hamarosan létrehozzák a Magyar Nemzeti Téli Sportközpontot a német Garmisch-Partenkirchen mintájára.¹⁸ Azonban pont amikor a magyar téli sport kezdett megerősödni, az 1940-es és 1944-es téli olimpiákat elhalasztották a világháború miatt. Mindezek ellenére Magyarország nagyon készült az olimpiára, teljes meggyőződéssel remélve, hogy 1948-ban ez magyar földön fog zajlani. A borsafüredi Magyar Nemzeti Téli Sportközpont annak

ellenére, hogy az ország háborúban volt, tetemes pénzügyi támogatásokkal rohamlépésekben kiépült: míg az 1941/42-es költségvetési évben 129 775 pengőt, addig az 1943/44-es költségvetési évben már 386 511 pengőt utaltak e célra.¹⁹ És mindezt akkor, amikor hatalmas összegeket kellett utalni az Árpád-vonal építésére és a Honvédség fejlesztésére.²⁰ 1941-től elkezdődött a sportpályák, menedékházak és egy sporthotel megépítése is. A „Magyar Garmisch” nagyobb és modernebb akart lenni a németnél. 1944-re elkészült az olimpiai követelményeknek megfelelő lesiklópálya és a kor legszebb és legmodernebb ugrósánca is.²¹ 1944 nyarán, a frontvonalak közeledtével, az építkezések abbamaradtak.²² Így foszlott szerte a magyar téli olimpia rendezésének az álma...

A borsafüredi Magyar Nemzeti Téli Sportközpont

Magyarország nem mondott le olimpia szervezési álmairól, és a 2036-os olimpiát szemelte ki következő célként. Gyulay Zsolt, a MOB megválasztott elnöke kijelentette: „Magyarország erkölcsi kötelessége, hogy erre beadja a pályázatát.”²³ Azonban annak ellenére, hogy egyre több új sportlétesítmény épül Magyarországon, a nagyobb gazdasági potenciállal rendelkező országok előnye egyre nagyobb. Nem lehet kimondani, hogy Magyarország esélytelen egy olimpia szervezési pályázásában, de azt kimondhatjuk, hogy 1920-ban, 1936-ban, 1944-ben vagy 1960-ban nagyobb esélyei voltak erre. Két esetben a két világháború foszlatta szét az olimpiai álmokat, a másik két alkalommal pedig ott volt az első 3-4 esélyes közt. Mindenképp az olimpiaszervezési álmok rögeszméje nagyon is serkentő hatással van a magyar sportra, ugyanis rengeteg új sportkomplexum épült az utóbbi években, amelyek egyre modernebb körülményeket biztosítanak a magyar sportolóknak.

■ JEGYZETEK

1. Rövid ideig tartó, de egész régióra (vagy akár globálisan) kiható jelentős események/rendezvények, amelyek megrendezése nagy figyelmet, nagy feladatokat és nagy (direkt vagy indirekt) profitot jelenthet.
2. Toth Szilárd: *Az olimpiák és a nagyhatalmak erőfitogtatása: Peking, London, Szocsi – Les Jeux Olympiques et les démonstrations de force des gandes puissances – The Olympic Games and the*

- show of force of the Great Powers*. In: Károlyi Elisabeth (szerk.): *Sport, politika, történelem – Le sport, la politique et l’histoire – Sport in politics and throughout history*, L’Harmattan, Paris, 2014. 17–32.
3. *Törvény a német vér és német becsület védelméért* (Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre) és az *állampolgársági törvény*. Az első megtiltotta a házasságkötést és a házasságon kívüli nemi kapcsolatot zsidók és nem zsidók között. Az állampolgársági törvény kimondta, hogy csak német vagy rokon vérből származók lehetnek birodalmi állampolgárok. Ennek következtében a zsidók nem vállalhattak többé közhivatalt, és elvesztették a választójogukat is.
4. Toth: i. m. 18.
5. Ót is csak hatalmas nemzetközi nyomásra.
6. Jeremy Schaap: *Triumph: The Untold Story of Jesse Owens and Hitler’s Olympics*, Houghton Mifflin Harcourt, New York, 2007.
7. Toth: i. m. 20.
8. Tokyo’s costly Olympic win. Asiamoney, 09589309, Oct 2013, Vol. 24, Issue 9, <http://eds.b.ebscohost.com/ehost/detail?sid=9c19dda1-5b0b-41a0-bcf0-96cd536d106b%40sessionmgr112&vid=1&hid=107&bdata=#db=bth&AN=91707249> (2014. 02. 05.)
9. Megjegyzendő, hogy az adóság minél korábbi törlesztése céljából még különleges dohányadot is bevezettek a tartományban. Toth: i. m. 21.
10. A táblázatokat a különböző olimpiák költségeiről szóló hivatalos és nem hivatalos források alapján készítettem, beleszámítva nemcsak a szervezési költségeket, hanem az összes infrastrukturális fejlesztést (autópályák, repülőterek stb.) amelyeket az olimpiai játékok sikere céljából a szervezők létrehoztak vagy bővítettek. Ugyanakkor, a korrekt összehasonlítás céljából, a költségeket átszámoltam 2014-es árfolyamra a <https://smartasset.com/investing/inflation-calculator> program segítségével.
11. Bianca Schlotterbeck: „Nagano, Japan (Winter 1998)”. *Olympic Cities: Booms and Busts*. CNBC. http://www.cnbc.com/id/45943877/Olympic_Cities_Booms_and_Busts?slide=8 (2014. 02. 19.)
12. *London 2012: Security measures*, BBC, 2012. ápr. 30. <http://www.bbc.com/news/uk-17896225> (2014. 02. 18.)
13. Erre az egyik legjobb példa Egyiptom esete, amikor Iszmail egyiptomi kedive a Szezi-csatorna felavatása alkalmából (1869) hatalmas, fél évre kiterjedő ünnepségeket szervezett, amelyek költségei alaposan hozzájárultak az állama csődbe jutásához. Toth: i. m. 24.
14. Nigel Roberts: *The year of the austerity Olympics*, <http://knowledge.insead.edu/economics-politics/the-year-of-the-austerity-olympics-466> (2014. 02. 05.)
15. Toth: i. m. 28.
16. Killyéni András-Péter: *Olimpiai álmom a Radnai-havasokban*, Magyar Napló Kiadó, Bp., 2015. 18.
17. Például 1932-ben Los Angelesben szervezték a nyári, Lake Placidben a téli olimpiát, illetve 1936-ban Berlinben szervezték a nyári, Garmisch-Partenkirchenben a téli olimpiát.
18. Killyéni: i. m. 19.
19. Uo. 36.
20. Toth Szilárd: *Erődrendszerek Erdélyben a második világháborúban*. In: *Váarak, erődök, kastélyok az erdélyi régiségben. Erdélyi Évszázadok. A kolozsvári Magyar Történelmi Intézet Évkönyve*. V., Egvetemi Műhely Kiadó, Kvár, 2020. 165.
21. Killyéni: i. m. 19.
22. Uo. 20.
23. Világgazdaság: Magyarország pályázna az olimpiára, <https://www.vg.hu/sportgazdasag/2022/05/magyarorszag-palyazik-az-olimpiara> (2023. 07. 22.)

KILLYÉNI ANDRÁS

A MAGYAR OLIMPIAI MOZGALOM ELFELEJTETT ÜNNEPE: 1944. FEBRUÁR 20.

Ám a négy év megfeszült munka nem maradt eredmény nélkül. A befektetések, a magyar sportvezetés hozzáállása és emberfeletti áldozatos munkája bizonyította, hogy a magyar sport elkötelezett az olimpiai eszme iránt még világháborús időkben is.

Talán, ha...

■ Talán, ha Magyarország számára nem végződik tragikusan a második világháború, és a párizsi béke nem szentesíti az 1940-es második bécsi döntés előtti határokat, akkor talán Borsafüred és a magyar téli olimpiai síközpont másként fejlődött volna... És akkor 1944. február 20. a magyar olimpiai mozgalom történetében méltó helyét foglalta volna el. Így viszont méltatlanul feledésbe vészett alkalom lett, amely nem hirdetheti a magyar olimpiai szellem diadalát a világháború felett, s immár kevesek által számontartott esemény Borsó város történetében – jöllehet ennek köszönhetően is indult meg a település várossá való fejlődése.

Az 1930-as évek második felében Magyarország mint a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) alapító tagja, jogosan remélte, hogy hamarosan olimpiai játékokat rendezhet. Budapest már kandidált az 1920-as nyári játékok megrendezésére, sőt előszavazást is nyert. Az elvesztett első világháború után viszont esély sem volt egy ilyen világverseny lebonyolítására. Viszont a húszas és harmincas évek világversenyei megmutatták, hogy a megcsonkított Magyarország továbbra is a világ egyik sportnagyhatalma volt, egy olimpia megrendezését pedig széles körben támogatta a társadalom. Mikor pedig a harmincas évek végén a politikai erőviszonyok is megváltoztak, már csak idő kérdése volt, hogy mikor kaphatja meg Budapest a NOB-tól az olimpia rendezési jogát, és ezzel egyidejűleg a téli olimpia rendezési jogát is.

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) eredményeként Magyarország-hoz visszacsatolták az első világháború után Romániához juttatott területek közel 50%-át. A Magyarországhoz így visszatért területeken számos lehetőség nyílt a téli sportok rajongói számára. A magyar állam első pillanattól fogva támogatta a sípályák kialakítását Észak-Erdély-szerte, emellett felkarolta egy európai színvonalú téli sportközpont kialakításának a gondolatát is, ahol világversenyekek mellett akár téli olimpiát is rendezhetnének.

A Magyar Nemzeti Téli Sportközpont helyszínéül végül Borsafüredet jelölték ki a Radnai-havasokban. A tervezéshez a példát a garmisch-partenkircheni síközpont jelentette, ahol 1936-ban Németország sikeresen bonyolította le a téli olimpiát. A sportlétesítmények szempontjából viszont a magyar sportvezetés nagyot álmodott, a „Magyar Garmisch” megtervezésekor minden sportlétesítményt nagyobbra és modernebbre képzeltek – sőt nemegyszer a település nevének változtatását is felvetették – Borsafüred. Bors vezér földjén.

„A téli sportok táborában immár szállóigévé vált a mondás: »Borsafüred a magyar – Garmisch!« Érthető tehát, ha a kies Visó-völgyben épülő magyar télisportközpont iránt az érdeklődés egyre szélesebb köröket mozgat meg. Ez az érdeklődés vezetett el bennünket Schmidt Józsefhez, a sportlétesítmények országos főfelügyelőjéhez, hogy bocsássa rendelkezésünkre azokat az adatokat, amelyek megvilágítják Borsafüred kiépítésének műsorát. A nyert felvilágosítások alapján közölhetjük az alábbiakat:

– Mielőtt Borsafüredre esett a hivatalos körök választása, alaposan tanulmányoztuk az összes szóba jöhető területeket. Hogy Borsafüred mellett történt a döntés, ennek oka legelső sorban abban keresendő, hogy a jövőbe irányított tekintettel olyan helyet kellett kiválasztanunk, amelyen téli olimpiát is rendezhetünk. Márpedig a nemzetközi szabályok szerint csak olyan pályán rendezhetők világbajnoki sílesiklóversenyekek, amelyen a rajthely és a cél között a magasságkülönbség meghaladja a 800 métert.

De a többi figyelembe veendő körülmény is Borsafüred mellett szól. A meteorológiai vizsgálatok igazolták, hogy Borsafüred egyike Magyarországnak legszélvédettebb helyeinek. Klímája nem zord. A hómagasság a telep legmélyebb pontján is 40-50 cm-es, az 1000 méteren felüli hegyekben már 60-80 cm a hóréteg vastagsága, a környező hegyeken pedig a hóréteg mindenütt felülhaladja az egy métert. Borsafürednek legalább hat hónapos hóidénye van. A terep alkalmassága lesikló, ugrópályák, továbbá bob- és ródliálya létesítésére, jégstadion építésére, az aránylag kedvező közlekedési viszonyok mind-mind Borsafüred mellett szóltak.” (Nemzeti Sport, 1942. május 29.)

Az építkezések

■ A sílehetőségek javításának első lépéseként már 1940 őszén megkezdődött az erdélyi és kárpátaljai hegyvidék síterepeinek feltárása, valamint ahol lehetséges volt, kisebb sípályák megnyitása. Belloni Gyula, a Magyar Síszövetség követeként bejárta Erdélyt, és felvette a kapcsolatot a helyi sportegyesületekkel, melyek síszakosztályokat is működtettek, hogy versenyeket szervezzenek, a helyi sportolókat pedig ösztönözzék a felkészülésre és versenyzésre.

Már 1940 őszén felvetődött „a magyar Garmisch-Partenkirchen” kialakításának az ötlete. Felkérték Déván Istvánt, hogy járja végig Kárpátalját és Erdélyt, és tegyen javaslatot, hol lehetne a téli sportok központját kialakítani. Déván többhavi tanul-

mányút után a Radnai-havasokat jelölte meg helyszínül, Borsa község közelében. A sísövetség bizottsága 1941. október 23-án a helyszínre utazott, és minden szempontból alkalmasnak találta Borsafüredet, amely 830 méter magasan, hóban bővelkedő és szélcsendes helyen feküdt a Radnai-havasok északi részén.

Borsafüred minden szempontból megfelelt a kor elvárásainak: 650 méter magasságig vonaton, 850 méterig pedig országúton is elérhető volt, a hegyoldalakon kezdők és haladók egyaránt találhattak lesiklási lehetőséget. Általában novemberből április végéig lehetett sízni.

Elsőként a sípályákat alakították ki. A magyar sportvezetők támogatása mellett sikerült rövid idő alatt megnyitni a lesiklopályát, amely így új korszakot nyitott a magyar sísport történetében. Az „Olimpia lesiklopálya” felavatására 1941 karácsonyán került sor, és már első lesiklaskor igen tetszett a magyar válogatott tagjainak.

„A lesiklopálya 1 600 méteres magasságból, erdőn keresztül vezet. Ideális fekvésű. Úgy érzi magát az ember, mintha valahol az Alpésekben sízne. 3-4 nagy kanyar után mintegy 300 méteres „vad” lejtő következik. Talán csak a hosszabb kanyarok hiányoznak, de így is remek versenylehetőségeket nyújt ez a remekül megválasztott lesiklopálya.” (*Sport hírlap*, 1941. december 31.)

A sípályákkal egyidejűleg a háborús évek anyagi nehézségei ellenére, 1941-től megkezdődött a sportpályák, a menedékházak, illetve egy sporthotel építése is. A Magyar Sísövetség menedékháza már 1941-től szállást biztosított télen-nyáron egyaránt. A 830 méter magasan fekvő menedékházban egy tizennyolc ágyas szoba állt rendelkezésre a férfiak számára, illetve egy nyolcágyas a hölgyek részére.

1942 nyarán az Országos Sport Központ (OSK) anyagi segítségével, kibővítették a Magyar Sísövetség menedékházát. Sikerült befejezni a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) „Bors vezér” menedékházát is, amely 60 férőhelyes volt.

Szintén elkészült 1942 nyarán a legnagyobb magánkezdeményezésű befektetés, az Anikó menedékház. A Radnai-havasok 1600 méteres magasságában, a Lóhavas oldalában, a legnehezebb körülmények között kiviteleztek az első európai színvonalú magashegyi menedékházat Benedek Frigyes mérnök tervei alapján. Kivitelezésében a kor legmodernebb építkezési technikáit alkalmazták, mind belső elrendezésében, mind az építkezésben egyedit alkotva. Huszonhét vendég részére biztosított hálólhelyet, illetve hideg-meleg vizes zuhanyt, így nem csoda, hogy az év túlnyomó részében telt ház volt.

1943 áprilisában történt az első korszerű sportszálló alapkövetétele. A Hóvirág Szálloda terveit szintén Benedek Frigyes készítette, a kivitelezés is az ő irányításával történt. Az igen luxusos kivitelezésű szállóban a vendégek kényelme érdekében a központi fűtést kokszegetéssel oldották meg, emellett számos szobában és helyiségben kisebb kályhát helyeztek el arra az esetre, ha a központi fűtés nem működne. 1944-re már a falak és a tetőzet elkészült, a belső kivitelezés pedig jól haladt.

Nagyszabású tervek szerint készült a borsafüredi síugrósánc is. A sánc tervét is Benedek Frigyes készítette a nemzetközi szövetség előírásainak figyelembevételével. Az ugrósánc tervesésében Stanislaw Marusz, a lengyel síugrás ikonikus alakja segédkezett, akit álnéven a magyar ugrócsapat edzőjeként Borsafüreden bújttak barátai. Az építész és sánctervező Marusz segített az ugrósánc helyének kijelölésében, majd a tervezést gyakorlati tanácsokkal, az építés során felmerült kérdések megoldását szaktudásával támogatta.

A borsafüredi síugrószánc 1944 februárjában, az avatóünnepség előtt

1943 nyarán Déván István ekképp értékelte az elvégzett munkát: „A magyar síelők kiképzése a csonka hazánkban meglehetősen súlyos feladat elé állította a vezetőket, mert hiszen kis országunkban nem állt megfelelő terep rendelkezésünkre. Kárpátalja és Erdély visszacsatolása után megindult a lázas munka és keresés: melyik hegységben építsük ki a magyar síspont központját? A nemzetközi szabályok előírják, hogy nemzetközi versenyeken a start és a cél között legalább 800 méteres magasságkülönbségnek kell lennie. Ezért voltak problémáink, mert a legkiválóbb és legalkalmasabb helyeken is csak 500 méteres magasságkülönbségeket mértünk. Borsafüreden végre megtaláltuk ezt a helyet, megkezdődtek az építkezések, és így csakhamar a kiképzések is. A magyar síspont életében új szakaszt, új korszakot jelentett Borsafüred. Az első nagyobb jelentőségű eredményről éppen most kaptam hírt: a Jungfrauochon megtartott versenyen a magyar Szikla Péter második lett, és nagy svájci ellenfele is csak négy másodperccel előbb jutott az első helyre. 70-80 kiváló versenyzőt hagyott maga mögött a magyar bajnok, akinek már a borsafüredi nagyszerű terepen volt alkalma előkészülni a külföldi küzdelemre.” (*Kárpáti Híradó*, 1943. augusztus 12.)

Az első nemzetközi verseny Borsafüreden

■ Európa egyik legalkalmasabb síhelye lesz az új sportváros – ez a gondolat vezérelte a borsafüredi kivitelezést, és eszerint készültek az első rangos nemzetközi verseny szervezésére is 1944 februárjában. Borsafüred adott otthont a lesikló, műlesikló és alpesi összetett számoknak, emellett a síugróversenyt sáncavató versenyként szervezték – nemzetközi részvétel mellett.

A szervezők legnagyobb gondját a számos versenyző és kísérő elhelyezése jelentette. Végül a Bors vezér menedékházban 30, a síszövetség menedékházában 40, magánházakban 50 versenyző kapott elhelyezést, az ifjúsági korosztályosok pedig a község különböző részein kaptak szállást, onnan hozták fel őket a verse-

nyek helyszínére. Sajnos az új modern Hóvirág Síszállóban a központi fűtés nem készülhetett el. A háború miatt ennek komponenseit nem lehetett beszerezni, pedig az ifjúság vashulladékot is gyűjtött, hogy lehessen kiváltani a kazánház hiányzó elemeit, illetve a fűtőtesteket.

Hasonlóan gondot jelentett, hogy a felvonó nem készült el erre a versenyre. A sízők szövé is tették, hogy másfél órás mászás után kell versenyezniük – ezt a magyar sport vezetői is tudták. „Sajnos a háborús anyaggazdasági okok nem engedték már meg, hogy a síliftet elkészíthessük. Pedig az eredményekre sem közömbös az, hogy másfél órát mászni kell felfelé, vagy sífelvonón kényelmesen felszaladjanak a versenyzők. A nagyközönség sísportolása itt, Borsán, el sem képzelhető sílift nélkül.” (*Esti Ujság*, 1944. február 19.)

A február 18. és 20. között lebonyolított verseny lesiklásszámában minden idők legnehezebb pályáját tűzte ki Iglói Pál László, a verseny szervezője. Am a háromnapos verseny fénypontját az „olimpiai sáncavató nemzetközi ugróverseny” jelentette, melyen – a háborús körülmények ellenére – két német és egy norvég neves versenyző is indult. A versenyt a német Sepp Weiler nyerte 69, illetve 76 méteres ugrásokkal. Második honfitársa, Heinrich Klopfer, míg a harmadik Rész Mihály (68 és 68 méter) lett. Versenyen kívül ugrott Przustalsky Stanislaw (Mrusarz álneve), kinek első ugrása 73, második pedig 88 méter lett. Amúgy Weiler megkísérettette ennek a csúcseredménynek megdöntését, 91 és fél métert ugrott, de bukott, így eredményét törölték. Így a sánc első nemzetközi csúcsa 88 méter, magyar csúcsa pedig 68 méter volt. „Ilyen szép sánccról még nem is ugrottam – örvendezett a verseny után Weiler, a győztes. – Olyan, mint egy álom!” (*Nemzeti Sport*, 1944. február 22.)

Az Olympia pálya, illetve Olympia sánc teljes sikert aratott. Báthory-Hüttner János, a síszövetség elnöke értékelte a sánccot és a rajta elért eredményeket.

„Kétségtelenül az új, olimpiai ugrósánc örvendeztetett meg bennünket az elért pompás eredményeken felül a legjobban. Tudni kell, hogy egy ilyen hatalmas ugrósánc építése mindig a legnagyobb kockázat. Hogy többet ne mondjak, a garmisch-partenkircheni olimpiai sáncépítése egy millió márkába került, és amikor elkészült, a próbaugrások után le kellett bontani, és egészen újra kellett azt építeni. A mienk Borsafüreden aránylag olcsón elkészült és a használatban az első pillanattól kezdve tökéletesnek bizonyult. Sőt merem állítani, hogy európai viszonylatban, majd a békeidőben is egyike lesz a legkeresettebb és legkedveltebb ugrósáncoknak. Minden tekintetben tökéletes. A kifutója, az elugrója stb. olyan, hogy élmény rajta ugrani, és könnyen érhető el rajta a legnagyobb eredmény is. A lengyel síedző, Presztánszky igazán könnyedén ugrott rajta 88 métert, és ha Weiler, a német ugró nem dől annyira bele az ugrásba, akkor a 91 és fél méteres ugrását is állta volna. Így is csak kicsit bukott. Sajnos a norvég első ugrásakor akkorát bukott, hogy komoly sérüléseket, többek között kulcscsonttörést szenvedett. Pedig ha versenyben lett volna, talán még nagyobb eredmény született volna. No, de így is örülünk. Főleg azért, mert a magyar sáncsport kilépett másodosztályúságából, és máris hatvan méteren felül ugrálnak a bajnokaink. Ez magában megérte a sok fáradságot, amelyet Borsafüredben beleöltünk.” (*Esti Ujság*, 1944. február 23.)

■ A tervezett téli sportközpont számos létesítménye elkészült 1944 nyarára: sípályák, ugrósánc, szálláshelyek. Kivitelezés előtt állott a sportszálló és a drótkötélpálya. Az infrastruktúra szempontjából vasúton és országúton is elérhető volt, bár itt is számos beruházást terveztek. Következtek volna a sportpályák, a tribünök, az úszómedencék kiépítése, illetve újabb szállók, villák, éttermek és egy kaszinó kivitelezése.

Borsafüredet mint a Radnai-havasok gyöngyét, javasolták a sízőknek, ahol a téli idény százhusz napon át tart. Az infrastruktúra befejezése is közel volt, az elektromos erőműtelepen, a fűtés-, illetve a vízvezeték-hálózaton dolgoztak a szakemberek, Magyarország első sífelvonója is szinte készen állott. Ekkor minden jel arra mutatott, hogy minimális munkával hamarosan befejeződik Kelet-Európa legnagyobb téli síközpontja.

Ám a háború és a politika ismét közbeszólt. 1944 nyarán a front elérte Erdélyt, a síváros elnéptelenedett. A világháborút Magyarország elveszítette, az 1947. február 10-én kihirdetett párizsi béke érvénytelenítette a bécsi döntéseket, szentesítette az 1938. január 1-én létező határokat. Románia kommunista vezetése, az adott politikai és gazdasági helyzetben nem tekintette prioritásnak a síközpontot, így sohasem folytatódtak a munkálatok. A pályák megmaradtak és számos országos szintű síversenyt bonyolítottak itt le a következő évtizedekben. Az ugrósáncot is használták, majd a nyolcvanas években egy kisebb sánc is épült mellé. A menedékházakat fokozatosan átalakították vagy lebontották, újabb turisztikai egységek épültek helyükön, ennek ellenére Borsafüred sohasem lett nemzetközi téli sportközpont, amint azt szépsége és adottságai lehetővé tennék.

Ám a négy év megfeszült munka nem maradt eredmény nélkül. A befektetések, a magyar sportvezetés hozzáállása és emberfeletti áldozatos munkája bizonyította, hogy a magyar sport elkötelezett az olimpiai eszme iránt még világháborús időkben is. A közelgő front ellenére lehetett olimpiai sáncot avatni komoly nemzetközi részvétel mellett 1944-ben – az elszántság ilyen szintű példája egyedi az olimpiai mozgalomban.

A befektetések nyertese végül is – ha indirekt módon is – Borsa település volt, amely községből várossá fejlődhetett közel húsz évvel a világháború után. Az üdülőtelep máig őrzi a nyolcvan évvel ezelőtt kivitelezett sportinfrastruktúra emlékét. Borsán az elmúlt években ismét nagy méretű befektetések történtek, így az olimpiai pálya ismét lehetőséget biztosít a sízésre és versenyzésre egyaránt. 2023 márciusában, hetvenkilenc év után, ismét nemzetközi versenyt rendeztek itt, a téli sportok álma pedig ismét él: nemzetközi versenyt szervezni mihamarabb a világháború keretében.

HORVÁTH VILMOS

A SZÁZ ÉVE SZÜLETETT LÓRÁNT GYULA ERDÉLYI ÉVEI

Lóránt amúgy rendkívül jó feltételeket csikart ki magának. Egyes források szerint 7 millió lejes szerződést kötött. Igaz, később ezt jó játékaival meg is hálálta, a 26 fordulóból huszonkétszer lépett pályára.

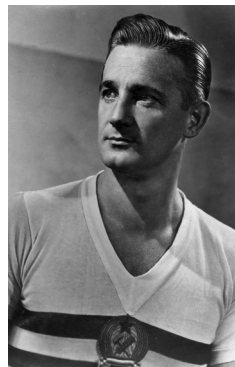
■ *Kőszegről indulva lett az ötvenes évek legjobb klubcsapatának, a Honvédnak és ezen időszak egyik, ha nem a legjobb válogatottjának, az Aranycsapatnak a középhátvédje. Tagja volt az 1952. évi olimpiai tornán arany- és az 1954-es világbajnokságon ezüstérmet szerzett magyar együttesnek. Pályafutásának érdekes szakasza a Partiumban és a Bánátban eltöltött időszak.*

Lóránt Gyula Vas vármegyében, Kőszegen született 1923. február 6-án Lipovics Gyula rendőrtiszt gyermekeként. Károly bátyja és Imre öccse mellett nőtt fel. Családnevüket 1928-ban változtatták Lórántra. A családfő – foglalkozása révén is – kérérelehetetlen szigorral nevelte gyermekeit a tisztességre és becsületre.

Ifjonti évek

■ A felnövekvő generáció fiú tagjainak ekkortájt a futball jelentette a legfőbb kikapcsolódást. Gyula az elemi iskolát az alpokaljai kisváros római katolikus iskolájában végezte el, majd a nagy hírű, patinás, kőszegi Bencés Gimnáziumba került, ahol a testnevelésre és sportolásra nagy hangsúlyt fektettek. Télen gyakran síeltek, korcsolyáztak, máskor pedig a kosárlabda vagy a pingpong jelentette a sportos kikapcsolódást. Így a kiváló állóképesség mellett több sportág alapjait is elsajátította, mely hozzájárult későbbi pályafutása sikerességéhez. A gimnáziumi évek után, 1938-ban a kőszegi Líceum-Tanítóképzőbe iratkozott be. Életében egyre nagyobb

szerephez jutott a sport, többek között olyan kiváló testnevelők közreműködésével, mint dr. Kálmánchey Zoltán (később a pécsi Pedagógiai Főiskola igazgatója) vagy Szabó János (a magyar kosárlabda válogatott későbbi edzője). Ugyanezen évben, 15 évesen, gyermekkori barátaival, Odonits Istvánnal és Nagy Gyulával a Kőszegi SE igazolt labdarúgói lettek. A tapasztaltabb játékosok és az ifjoncok kiváló ötvözetéből álló KSE a folyamatos fejlődés biztosítékaként szolgált. Közben a tanítóképző csapatában – mert itt is focizott – már kibontakozni látszottak későbbi erői, társait a védelem tengelyéből irányította. Nagy siker volt, amikor a kor nagy presztízsű diák bajnokságában, a Szent László-kupában, a kaposvári elődöntőig jutottak el. A gól nélküli döntetlennel záruló mérkőzés után a vendéglátók a vállukon vitték le a kőszegi csapat tagjait. A siker hozadékaként, a KSE futballistájaként meghívták a magyar ifjúsági válogatottba. Itt két mérkőzésen (a horvátok és a jugoszlávok ellen) lépett pályára.

A fiatal Lóránt

1941-ben átiratkozott a szombathelyi Kereskedelmi Iskolába, s ezzel párhuzamosan leigazolta a másodosztályú Szombathelyi FC (SZFC) is. Iskolája foci-csapatával hamarosan hatalmas sikert ért el. A 126 magyarországi középiskola részvételével megrendezett Szent László-kupa 1942-es kiírását megnyerték. Közben – a másik fronton – az SZFC első csapatának tagjaként a klub történetének legjobb eredményét elérve, harcban álltak az NB I-be kerülésért, de a feljutást a városi rivális Haladás érte el jobb gólkülönbségének köszönhetően. 1943-ban leérettségizett, és ekkor kezdődött el erdélyi története...

Nagyváradon

■ Miután leérettségizett 1943. július 31-én Nagyvárad AC igazolt játékosa lett. S hogy miként?

A fiatal 20 éves tehetségre ekkorra már több klub is felfigyelt, köztük a Nagyvárad AC is. Testvére, Lóránt Imre így idézte fel az eseményeket:

„Szombathelyen, a Szent Elek utcában megállt egy autó. Nagyváradról jöttek, Gyulát keresték és az édesapámat. Pénzt hoztak, nem tudom mennyit, de nekem persze soknak tűnt. Anyám megijedt, apám viszont most is zöldre állította a lámpát. Bólintott. Édesanyám sírt, nem akart megválni kisfiától, de Gyula persze ment.”

Néhány hét múlva Imre öccse is utánament új állomás helyére. Rendőrtiszt apját – talán valamiféle bosszúból – Munkácsra helyezték át, de Lóránt Gyula – ki tudja, hogy milyen titokzatos módon – kijárta, hogy ő is Nagyváradra kerüljön.

Mint közismert 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntés értelmében Magyarország 43 492 négyzetkilométernyi területet visszakapott Romániától, így jöhettek az erdélyi csapatok az NB I.-be. A Nagyvárad AC 1941-ben Erdély bajnoka lett, és így a magyar élvonalban szerepelhetett. (Vele együtt a Kolozsvári AC és az Újvidéki AC is itt játszhatott.) A NAC az 1941/42-es évadban az előkelő 5. helyen végzett, a következő szezonban pedig a Weiss Manfréd FC Csepel mögött mindössze három ponttal lemaradva ezüstérmes.

A NAC címere

Lóri új klubjában – csereként pályára lépve – első meccsét, ami barátságos találkozó volt, Szatmáron játszotta. A történelmi hűség kedvéért megjegyzem, hogy 11:2-re nyert a NAC. Nem kellett sokáig várni az első NB I-es mérkőzésére sem. 1943. augusztus 22-én, Szolnokon, a MÁV-pályán 2000 néző előtt, Palásti Ferenc játékvezető sípjelére az alábbi összeállításban futottak ki a partiumi zöld-fehérek: Vécsey – Mészáros, Ónody – Szegedi, Juhász, Deményi – Kovács II. Lóránt, Sárvári, Bodola, Tóth III.

Rónai Ferenc mester gárdája 1:1-es félidő után 5:2-re győzött. Mint az összeállításból is kitűnik, Lóránt Gyula eleinte csatárt – leginkább jobbszélsőt – játszott, majd idővel fedezetet, azután szélsőháttvédet. Legvégül a védelem közepére kerülve, annak megkerülhetetlen tagja lett. A beilleszkedéshez azért szüksége volt némi időre, ami nem csoda, hiszen a NAC klasszisokkal – Sárvári, Bodola – teletűzdelt együttes volt.

Lóránt azonban nem adta fel, aminek meg is lett az eredménye. 1943. november 21-én hazai pályán 5000 néző előtt lőtte élete első NB I-es gólját, 20 méterről a Gamma válogatott kapusának, Tóth Györgynek a hálójába. Ráadásul győztes találat volt, ezzel nyertek ugyanis a zöld-fehérek 2:1-re. Emlékezetesre sikeredett az 1944. május 21-ei bajnoki is. Ekkor Nagyváradon 10 000 hazai drukker előtt mosták le a Ferencváros gárdáját 5:1-re. A két zöld-fehér klub meccsén az utolsó gólt Lóri szerezte. A kiváló gárda és saját maga egész éves teljesítményét megkoronázandó, az utolsó fordulóban – immáron bajnokként pályára lépve – Lóránt 5 gólt (a 25., 38., 61., 74. és a 82. percben) vágott a 9:2-re megnyert meccsen a BSZKRT hálórénak, bizonyos Barak Józsefnek a kapujába. (Csak a szomorú érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy a derbit június 4-én, 24 évvel a galáztatos trianoni békediktátum aláírásnak napján rendezték meg...)

Az 1910-ben alapított NAC pedig magyar sporttörténelmet írt: első vidéki klubként nyerték meg a magyar bajnokságot. 24 győzelem mellett egy döntetlen-

A Nagyvárad AC bajnokcsapata
Hátsó sor, balról: Lóránt, Barna, Sárvári, Bodola, Tóth III.
Középső sor: Perényi, Juhász, Deményi.
Első sor: Mészáros, Vécsey, Ónody. Jobbról Rónai Ferenc edző

nel és 5 vereséggel 49 pontot gyűjtve 13 ponttal előzték meg a 2. helyen végző Ferencvárost. A 3. helyen a Kolozsvár AC, míg a hatodikon az Újvidék AC együttese futott be. Összességében Lóránt Gyula 25 mérkőzésen szerzett 11 góljával járult hozzá a sikerhez.

Álljon itt a NAC bajnoksapatának kerete: Krüger Károly, Vécsey Adolf, Mészáros Ferenc, Ónody Andor, Perényi (Pecsovszki) József, Juhász Gusztáv, (Demetrovics) Deményi Rudolf, (Simatoc) Szegedi Miklós, Kovács II. János, Lóránt Gyula, Kovács I. Miklós, (Stibinger) Barna János, (Spielmann) Sárvári Ferenc, Bodola Gyula, Tóth III. Mátyás, Krausz András, Tóth Sándor, (Scherz) Fuszek Kamill, (Fernbach) Ferenczi Antal. Vezetőedző: Rónai Ferenc.

Lóránt egyébként civil jövőjére is gondolva klubja kezdeményezésére még a kolozsvári egyetem közgazdasági karára is beiratkozott. Sokáig azonban nem járhatott az universitásra...

A háború közbeszól

■ A NAC további sikereihez minden adva volt, de a II. világháború most már a sportéletbe is beleszólt. A frontvonalak elhúzódása miatt az 1944-es bajnokságban mindössze négy fordulót sikerült megrendezni, majd a szövetség elindította az úgynevezett hadibajnokságot, de ezt már csak a budapesti csapatok részére. Az NB I-ben szerepelt hét csapat mellé – az előző évi bajnoki szereplés alapján – további öt együttest osztottak be. A NAC vezetősége még 1944 szeptemberében jelezte a szövetségnek, hogy az egész csapatot szeretnék átköltöztetni Budapestre. Ha ez nem lehetséges, akkor pedig átadják játékosait a Nemzeti Vasasak, mert annak a stílusa közelíti meg leginkább a nagyváradiakét. Így is történt: 1944. október 13-án a Nemzeti Vasas 5 (!) nagyváradi játékosal, köztük Lóránttal megerősítve verte a Csepelt 5:2-re. Ám ez a Hadibajnokság is – 1944. december 24-én – félbeszakadt. Nem avathattak bajnokot sem, mivel a két elmaradt mérkőzést, a Szentlőrinc–BSZKRT- és a bajnoki cím sorsát eldönteni hivatott Ferencváros–Újpest-rangadót már nem lehetett megtartani. Ez előbbi ugyanis 1944 karácsonyának vasárnap délelőttjére, a rangadót pedig hétfőn délelőttre tűzték ki. Az ostrom miatt természetesen nem kerülhetett sor a játékra.

Ismét a Partiumban, de már Romániában...

■ Mi mást tehetett Lóránt, mint hogy hazatérjen szülővárosába, Kőszegre, ahová a többi családtag – apját kivéve – már korábban visszaköltözött. Alighogy hazatért, kis idő múlva Ausztria területén amerikai hadifogságba esett. Innen szabadulva, már a háború befejezését követően, igyekezett apját felkutatni Nagyváradon, de sajnos nem járt sikerrel.

Ha már ott járt, akkor ismét stoplis cipőt húzott, és a Nagyváradi Szabadság – hivatalos nevén: Clubul Sportiv Libertatea Oradea – játékos lett, amely csapat azonban már a román bajnokságban szerepelt. Megismerkedett Horváth Iboylával, az egyesület titkárnőjével, akire később odaadó és önzetlen társként számíthatott. S hogy feleségül vette-e, vagy élettársi kapcsolatban éltek csak, azt máig homály fedi. Mindenesetre saját gyermekeként nevelte fogadott lányát, Évát, majd a forradalom évében közös lányuk Eszter is megszületett.

Újabb bajnoki cím, ezúttal Aradon

■ 1946 nyarán váratlanul Aradra szerződött az ITA Aradhoz. Új klubját csak alig egy éve, 1945 júliusában Neumann báró, a legendás aradi gyáriparos alapította. Az ITA (Industria Textilă Arădeană, Aradi Textilipar) sportegyesületnek 18 szakosztálya volt, élén természetesen a labdarúgócsapattal. A népszerű „Feri báró”-ként tisztelt Neumann az ország legjobb játékosait hozta Aradra, edzőnek pedig Magyarországról a korábban labdarúgóként is neves Opata Zoltánt. 1946-ban pedig felépíttette Románia akkori legkorszerűbb vidéki stadionját, amelynek gyepszőnyegét saját repülőgéppel hozatta Londonból. A báró nagy Arsenal-szurkoló volt, ezért lett az aradi klub színe is piros-fehér.

Az ITA Arad bajnokcsapata az egyik bajnoki előtt:
Állnak, balról: Kovács, Tóth III., Dumitrescu, Perényi, Bakucz, Mercea, Tudose, Nicşa
Elöl: Lóránt, Márky, Páll

Lóránt Gyula is ott volt már a csapatban, amikor 1946. szeptember 1-jén lejátszották a stadionavató mérkőzést. Az ITA a Ciocanul Bucureşti elleni ünnepi meccsen így állt fel: Márki – Páll, Vass – Reinhart, Mészáros Tudose – Lóránt, Bakucz – Bonyhádi, Pecsovszky, Mercea (Tóth III).

Ott volt tehát az aradi csapatban Lóránt két korábbi NAC-os klubtársa, Mészáros Ferenc és Tóth Máttyás is. Lóránt amúgy rendkívül jó feltételeket csikart ki magának. Egyes források szerint 7 millió lejes szerződést kötött. Igaz, később ezt jó játékaival meg is hálálta, a 26 fordulóból huszonkétszer lépett pályára. Az ITA Arad már az 1946–1947-es idényben elhódította a román bajnoki címet, s a gólkirályt is ők adták Bonyhádi László személyében.

Így festett a tabella eleje a szezon végén:

1. ITA Arad..... 44 pont
2. Carmen Bukarest..... 33 pont
3. CFR Kolozsvár..... 33 pont
4. Juventus Bukarest.... 33 pont

A kitűnően menedzselte futballcsapat a báró ideje alatt egy ízben a Román Kupát is elhódította. (Farmati Zoltán, a textilgyári csapat aranykorának utolsó játékosa szerint jutalmul egy-egy biciklit kaptak a bárótól.)

Imre öccse szerint ebben az időszakban egy alkalommal a román válogatottban is játszott, de ennek írásos bizonyítékai nem találhatók sehol. Gyula 1947-ben olyan híreket kapott Magyarországról, hogy ott stabilizálódott a helyzet, és több csapat is tárt karokkal várja. Nem gondolkodott sokat. A bajnoki cím megszerzés után, kalandos körülmények közepette – az éppen Aradon barátságos mérkőzést játszó Újpest csapatát szállító vonat kocsijában elbújva – került vissza Magyarországra. Innen folytatódott immár odahaza új, sikerekben, kudarcokban, kalandokkal teli regényes élete, ám ez már egy másik történet...

■ BIBLIOGRÁFIA

Demjén László: *A Nagyváradi AC a magyar nemzeti bajnokságban. 1941–1944.* Bp., 1989.

Gál László: *Hatan a mágikus csapatból.* Bp., 2018.

Kiss Márton Emil: *Lóránt Gyula élettörténete.* www.koszeg.hu.

Somos István – Peterdi Pál: *Lóri. Lóránt Gyula életregénye.* Bp., 1986.

Vasi olimpikonok. In: Gál László: *Lóránt Gyula.* Szombathely, 2001.

www.romaniansoccer.ro

www.aradvaros.com

POMPILIU-NICOLAE CONSTANTIN

A ZÁSZLÓ SZÍNEI,

az etnikai kisebbségekhez tartozó sportolók és egy sportújságíró elítélése a kommunista Romániában
– *A Max Bănuș-ügy*

A Max Bănuș által felsorolt bizonyítékokat nem vették figyelembe, bár az újságíró kifejtette, hogy más hasonló helyzetek is léteztek, amelyekben sportolókat Magyarországon színeiben jelenítettek meg.

Politikai kontextus

■ Először is érdemes megfigyelni, hogyan közelítette meg Románia a második világháború után az etnikai sokszínűség kérdését. A nemzeti kisebbségekkel már a Román Népköztársaság (RPR) első éveitől kezdve speciális rendszer szerint bántak. Joguk volt anyanyelvükön publikálni, kulturális és művészeti intézményeket létrehozni, vagy az igazságszolgáltatásban anyanyelvüket használni. Viszont az osztályszolidaritás marxista elvét támogatták az etnikai hovatartozás rovására. Petru Groza, a Minisztertanács elnöke kormányulésen foglalkozott a „kisebbség” kifejezés jelentésével. Amikor 1947. december 11-én Takács Lajost kinevezték nemzetiségügyi államtitkárnak, Petru Groza a kisebbség kifejezés megszüntetése mellett érvelt, azon egyszerű oknál fogva, hogy a kisebbség egy többséget is feltételez, ami kisebbségi komplexust jelöl, miközben a kommunista rezsim mindenki egyenlőségét hirdeti.¹ Emiatt a kommunista rezsim az „együtt élő nemzetiségek” kifejezés használatát bátorította az etnikai kisebbségek megjelölésére. A kisebbségek jogegyenlősége valóság volt a háború utáni kommunista társadalom korai éveiben, és a „pozitív diszkrimináció” elvén alapult. E közösségek, különösen a legnépesebb magyar és zsidó közösségek támogatásával, a hatalom legitimálásának taktikájáról is beszélhetünk. Egy, a Román Kommunista Párt tagságának megosztásáról szóló, Moszkvában készült jelentés 1947.

június 1-jén összesen 703 000 tagot rögzített, az alábbi etnikai megoszlás szerint: 79,59% román, 12,35% magyar, 4,16% zsidó, 3,9% mások.² Az 1948. december 13-i határozat is hangsúlyozta az állam multinacionális jellegét, kimondva, hogy ez egy „többnemzetiségű állam”. Az etnikai kisebbségekkel szembeni effajta nyitott megközelítés ugyanakkor tiszteletben tartotta a szovjet hatóságok által húzott vonalat is, amely mentén a Szovjetunióban nemcsak az oroszokkal, hanem az államot alkotó köztársaságok más nemzeteivel is „el kellett boldogulniuk”.

Az 1948–1953 közötti időszakban tehát a kisebbségek helyzetének jogi szabályozását a nemzetközi kapcsolatok kontextusa határozta meg. Például a magyar kisebbség esetében az állammal való partnerséget a Magyar Népi Szövetség, a közösséget képviselő munkás jellegű szervezet révén valósították meg.³ Az akkori internacionalista politika bel- és külföldön is közeledésre ösztönzött a román–magyar viszonyban.

A sportban azonban bonyolultabbak a dolgok, ezért a bukaresti kommunista rezsim számára nagyon fontos volt a jó kapcsolatok fenntartása Moszkvával és Budapesttel, ugyanakkor nemzetközi szintű sikereket kellett elérnie a román sport presztízséért és egyben az állami propagandáért is. Ezt a kettős dilemmát felerősítette, hogy sok magyar nemzetiségű szerepelt a Romániát képviselő sportolók között. Ebből a sportba áthelyezett érzékeny politikai kontextusból bonyolult esetek születtek. Ilyen volt a zsidó nemzetiségű újságíró, Max Bănuș ügye is, akit azért ítélték börtönbüntetésre, mert a *Stadion* magazin lapszámfelelőseként vétkesnek tartották abban, hogy olyan magyar nemzetiségű sportolók képét helyezte a sportkiadvány címlapjára, akik – bár Romániát képviselték – „Magyarország színeit viselték”. Az esetet Max Bănuș, a CNSAS archívumában megtekintett Securitate-aktáiból származó információkon keresztül és az újságíró 1991-ben megjelent *Akik megöltek engem* (Cei care m-au ucis) című könyvében közétett visszaemlékezései alapján elemezzük, a korabeli sportsajtó cikkeivel alátámasztva.

Egy szokatlan botrány, ami egy sportoló fényképével kezdődött

■ 1958 nyarán Max Bănuș a *Stadion* sportmagazin szerkesztőségi főtítkára és fotóriportere volt. 1951 óta dolgozott a kiadványnál, és a lap egyik vezető újságírója volt. Ebben az időszakban, az egyik bukaresti versenyen Szabó Zoltán rúdugró 4,35 méteres teljesítménnyel megdöntötte a szám román csúcsát, ezért a *Stadion* újságírói úgy döntöttek, hogy ő jelenjen meg a magazin címlapján. A fényképet Marius Matei készítette, és fehér mezben ábrázolja a sportolót, amelyen három vízszintes csík található a román trikolor kék, sárga, piros színeiben. Csakhogy a *Stadion* címlapján Szabó fehér mezben jelenik meg, amelynek három vízszintes csíkja zöld, szürke és piros, így inkább Magyarország lobogójának piros–fehér–zöld színeire hasonlítanak.

Nem ez volt az első ilyen eset, de a *Stadion* magazin 1958. júliusi száma egy gyorsan eszkalálódó botrányt robbantott ki. Az ügy súlyosságát fokozzák az 1956. végi magyarországi események, amikor a magyarok megpróbálták megdönteni a kommunista rendszert. Max Bănuș úgy emlékszik, hogy éppen azért nem vette komolyan az ügyet kirobbantó pillanatot, mert ilyen helyzetek már évekkel korábban is előfordultak, és a lap nyomtatásáért felelős nyomda technikai korlátai miatt alakultak ki. Bănuș nem tartózkodott Bukarestben a lapszám megjelenésekor, de miután visszatért a fővárosba, a cenzúra képviselői kollégái-

val együtt megbeszélésre hívták. Magyarázatot kértek a hibára, amit az újságírók meg is tettek. „Mindent régi jóváhagyások szerint nyomtattak. A magyar sovinizmus vádja örült kitaláció”, foglalta össze akkor Max Bănuș.⁴ Csakhogy a találkozót egy hivatalos feljelentés követte. „A cenzúra főnöke, Iosif Ardeleanu, jelentést készített a Központi Bizottság számára. Azt írta benne, hogy gúnyt űztünk a román színekből, és a vétkesek szigorú megbüntetését kérte. Egy barátom közölte velem, hogy magyar sovinizmusra való uszítással vádolnak, mert a megjelent színek közelebb állnak a magyar zászlóhoz, mint a románhoz. Nevetni kezdtem. Hahotázva! Az egész egy örütségnek tűnt számomra”, emlékszik vissza a sportújságíró.⁵ A Központi Bizottság reagált erre a panaszra, és behívta Max Bănușt és munkatársait, hogy adjanak magyarázatot. A megbeszélést Nicolae Ceaușescu vezette, aki abban az időszakban a Központi Bizottság egyik titkára volt. Az újságírókat figyelmeztették, hogy súlyos dolgot követtek el, részleteket kértek tőlük, de Max Bănuș és társai hiába mutatták be a történeteket, rendre ugyanabba a megszállott kérdésbe ütköztek: „miért nem nyomtattátok a harmadik színnel is?”. A Román Kommunista Párt képviselői számára a technológiai korlátok nem tűntek elegendő magyarázatnak.

Max Bănuș és társai még ezen epizód után, amiből meglehetősen rosszul kerültek ki, sem hitték el, hogy az ügy folytatódik, főleg, hogy a magazin megjelenése idején rendelkezett a cenzúra jóváhagyásával. Max Bănuș számára az is alibit biztosított, hogy a lap nyomdába küldésekor nem tartózkodott a fővárosban. A főszerkesztői tisztséget betöltő Leon Roport tudott erről a lapszámról, és ő kiszolgáltattabb volt Max Bănușnál.⁶ Ráadásul minden lapszám általában előre eljuttott a Testkultúra és Sport Szövetség vezetőségéhez, amely tisztában volt azzal, mi jelenik meg. Senki nem gondolta, hogy gond van az adott lapszámmal. Max Bănușt 1958. augusztus 11-én menesztették a *Stadion* folyóirattól, ami arra kényszerítette, hogy újragondolja lehetőségeit. Ezért több, Izraelbe való távozást kérő memorandumot nyújt be, mivel 1952 óta családja több tagja is ott élt. Kéréseit elutasítják, és a helyzet elég gyorsan eszkalálódik. 1958. szeptember 27-én éjfél után a Securitate letartóztatja az újságírót. Nehéz tárgyalás következik, amely felfedi az igazságszolgáltatás érvekkel szembeni értetlenségét, majd jön a vád megváltoztatása, a börtönbüntetésre ítéelés és a kemény fogva tartás időszaka.

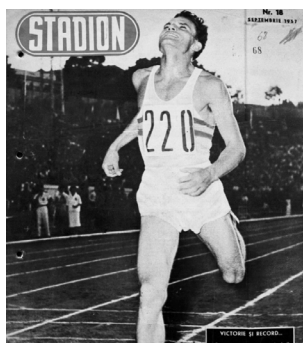
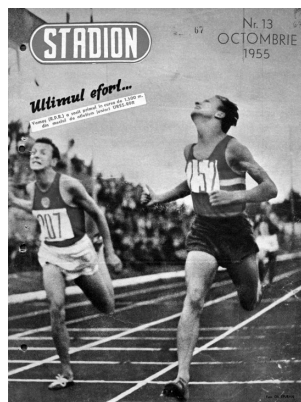
Max Bănuș pere

■ Letartóztatásakor Max Bănuș 32 éves volt. Átmenetileg az Uranus börtönbe viszik anélkül, hogy közölnék vele letartóztatásának okát. A vádlott meglehetősen későn tudta meg, miért is tartóztatták le. Emlékeiből kiténik, hogy meglepetten veszi tudomásul az okot, egészen mást sejtve, amivel megvádolhatják. Egyébként az 1958. szeptember 28-án kelt első kihallgatási jegyzőkönyv szerint a vizsgálótiszt erősködése ellenére Max Bănuș nem tartja bűnösnek magát bármilyen „ellenséges tevékenységben a RNK rezsimje ellen”.⁷ Az újságíró csak néhány nap múlva tudta meg, mi volt a letartóztatás oka. A következő, 1958. október 17-i jegyzőkönyv tanúsítja, miszerint Max Bănuș elmagyarázza, hogy „nem vettem észre, hogy a Szabó Zoltán román sportoló mellén megjelenő színek a magyar trikolorhoz tartoznak, és magyar sovinizmusra ösztönözhetnek a RNK-ban”.⁸ Emlékirataiban az újságíró kifejti, hogy a *Stadion* magazin két színben történő nyomtatására vonatkozó döntés előzetes kutatás után született meg. A színek kiválasztása előtt az újságírók hasonló csehszlovákiai és lengyelorszá-

gi eseteket tanulmányoztak, de ezen technikai korlátok miatt sehol sem tulajdonítottak jelentőséget a nemzeti színek megjelenítésének. Így választották, a cenzúra jóváhagyásával, a zöld és a piros színváltozatot. Csakhogy a magyarországi forradalom miatt e színek értelmezési lehetőségeket biztosítottak a magyar etnikumú sportolók vonatkozásában.

Az igazságszolgáltatás döntése nem vette figyelembe, hogy korábban más, nemcsak magyar származású sportolók is megjelentek a zöld, fehér és piros színű trikolorral a mellükön. A kihallgatások egyre keményebbeké váltak. Így az egyórás kihallgatásból november 10-én több mint hatórás kihallgatás lesz. Az 1959-es év elején megjelennek Bănuș kollégáinak vallomásai is, amelyek szerint Bănuș állítólag többször is „ellenséges megnyilvánulásokkal” becsmérelte a kommunista rendszert. Emlékirataiban a sportirporter elmagyarázza, hogy mindazok, akik ellene vallottak, nem ismerték túl jól, és korábban többeken is segített közülük. Max Bănuș szemére hányták, hogy imperialista rádióállomásokot hallgatott, hogy „ellenséges jellegű vicceket” mondott a párt- és állami vezetőkről, vagy hogy hangsúlyozta, a szabadság csak a nyugati országokra jellemző, és Romániában az újságírók nem írhatnak, amiről akarnak.⁹

Perének középpontjában a vádlott kommunista rendszerhez való nem megfelelő hozzáállása állt. A Max Bănuș által felsorolt bizonyítékokat nem vették figyelembe, bár az újságíró kifejtette, hogy más hasonló helyzetek is léteztek, amelyekben sportolókat Magyarország színeiben jelenítettek meg. Az ellene tett négy tanúvallomás ellensúlyozására Max Bănuș néhány támogató levelet szerzett, az Alexandru Sahia Filmstúdió igazgatójától vagy a korszak legjobb tornászától, Elena Leușteantól. A Securitate által összeállított aktához további, 1955–1958 között megjelent címlapokat is csatoltak, ugyanazzal a problémával, de mégsem keltették fel a hatóságok figyelmét. Az 1955. októberi lapszámban Vámos Zoltán sportoló fehér és zöld csíkozású piros mezben jelent meg a címlapon, ami a magyar zászló színeit sugallja. A *Stadion* magazin egy másik számában olyan fotó jelent meg a Románia–NDK-mérkőzésről, amelyen a román válogatott piros mezben és zöld rövidnadrágban, a német válogatott pedig zöld mezben és fehér rövidnadrágban szerepel. Szintén a *Stadion* magazin 1958. szeptemberi számának borítóján Constantin Greceanu sportolót ábrázolják fehér felszerelésben, amelynek vízszintes színei a zöld, fehér és piros. Bár nyilvánvaló, hogy az akció nem lehetett szándékos, a hatóságok nem vették figyelembe Max Bănuș érveit, és személyében a nép ellenségének képét vázolták fel. Ezért a vád „összeesküvés a társadalmi rend ellen, ellenséges jellegű izgatás által”.¹⁰ Az ügyészek vádiratában a *Stadion* magazin, ahonnan a nyomozás elindult, csak egy vádponttá válik vele szemben a rendszerrel szembeni hozzáállás és bírálatok mellett, amelyeket egykori kollégáitól csikartak ki. Az 1959. február 25-én összeült katonai bíróság előtt Max Bănuș ártatlannak vallotta magát és felmentését kérte. Az ítélet öt év börtönbüntetés és teljes vagyonekzolás volt. Az el-

ítélt fellebbezett, de az 1959. április 29-én meghozott ítélet még drasztikusabb volt: Max Bănuș büntetését nyolc év börtönre emelték. Bonyolult időszak következett számára, amelyben Max Bănuș megtapasztalta a kommunista politikai bebörtönzés nehézségeit. Négy év börtön után, 1962 januárjában egy amerikai jótekonysági szervezet nemzetközi nyomására szabadult.

A börtönből való szabadulása után az újságíró kivándorlási engedélyért folyamodott, amit jóvá is hagytak, Max Bănuș pedig Izraelbe, majd onnan az Egyesült Államokba távozott, hogy aztán a hatvanas évek második felében Németországban telepedjen le, ahol a Szabad Európa Rádiónál dolgozott. Ebből a pozícióból a kommunista rendszer heves kritikusa lett. Az 1989-es decemberi események után Max Bănuș visszatért Romániába, és elindította a *Tinerama* című kiadványt, amely nagy sikert aratott az 1990-es években.

Következtetések

■ A Max Bănuș-ügynek több fontos tanulsága van. Először is, hogy a kommunizmus kezdeti éveiben hirdetett internacionalizmus csak álca maradt, amely mögött a politikai rezsim egyéb szándékai rejtőztek. Ugyanakkor vészjelzést jelentettek a környező országokban történt események, mint például a magyarországi forradalom, Max Bănuș ügye pedig egyéni szankció egy jóval összetettebb probléma esetében. Az újságíró egy kényes nemzetközi helyzet járulékos áldozatává vált. A tárgyalás lefolytatásának módja azt bizonyítja, hogy a vádlott érveit cseppet sem számították, a büntetést pedig előre meghatározták, sőt még szigorították is. Szabó Zoltán esete – amelyből a Max Bănuș-ügy kiindult – megerősítette azt az elképzelést, hogy az élsportolókat jó románként ábrázolják, etnikai származásukat gyakran eltitkolják vagy figyelmen kívül hagyják. A hangsúly a sportoló kötődésére a párthoz, a vezetőkhez és az országhoz esett.

■ JEGYZETEK

1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond PCM, dosar 12/1947, f. 60–64.
2. Gheorghe Buzatu: *Români în arhivele Kremlinului*. Editura Univers Enciclopedic, Buc., 1996. 159.
3. Dan Drăghia: *De la „națiuni conlocuitoare” la „poporul muncitor”*. Dilema Veche nr. 718. 23-29 noiembrie 2017. <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/de-la-natiuni-conlocuitoare-la-poporul-623160.html>
4. Max Bănuș: *Cei care m-au ucis*. Editura Tinerama, Buc., 1991. 37.
5. Uo. 35–36.
6. Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Penal, dosar 51049, vol. 1, f. 20.
7. ACNSAS, Fond Penal, dosar 51049, vol. 1, f. 12–13.
8. ACNSAS, Fond Penal, dosar 51049, vol. 1, f. 15.
9. ACNSAS, Fond Penal, dosar 51049, vol. 1, f. 26–27.
10. ACNSAS, Fond Penal, dosar 51049, vol. 1, f. 42.

KATONA ZOLTÁN

OLIMPIKONOK ÉS VILÁGBAJNOKOK EGY KISVÁROSBÓL

Székelyudvarhely rövid sporttörténete

A székelyföldi település egyértelműen iskolavárosi jellegének köszönheti, hogy a testedzés, valamint a sport különböző szakágai gyökeret tudtak verni, de az, hogy egyesületek, majd klubok szintjén is működni tudjon, az adott politikai rendszertől vagy a gazdasági szférától függött. Székelyudvarhely több sportágban országos hírű csapatokat, valamint sportolókat adott és nevelt ki, a városból olimpiikonok és világbajnokok is származnak.

Tornaünnepélyek és versenyek

■ A 19. század második feléből fennmaradt iskolai évkönyvekből, illetve értesítőkből többek között azt tudhatjuk meg, hogy a század hetvenes éveiben már mindegyik udvarhelyi iskolában létezett órarend szerint szervezett testnevelés a diákok számára. Az oktatási intézményekben tornavizsgákat tartottak, és az 1875–76-os tanévben már díjazták a „szabad ugrásban”, a rúdugrásban, illetve a kötél- és rúdmászásban kitűnőt teljesítő tanulókat.

A székelyudvarhelyi sportélet egyik későbbi bölcsője is ekkor jött létre: a Kollégiumkertet a Református Kollégium egykori rektor-professzora, Magyarósi Szőke József adományozta teljes vagyonával együtt iskolájának 1866-ban (akkor kb. 8–10 ezer forint értéke lehetett) azzal a kikötéssel, hogy ez a hely a kollégium diákságának tanuló- és játszóhelye legyen. A katolikus gimnáziumban a testnevelés 1870-től lett rendszeres.

Az iskolában már tantárgynak számító tornaórákról az értesítők megjegyzik, hogy azokban az években a diákok futásból, birkózó- és társasgyakorlatokból, katonai sor- és szakaszgyakorlatokból, „tornászati rendgyakorlatokból” vizsgáztak, illetve voltak ügyességet igénylő gyakorlatok a tornaszereken.

tantárgy, 1886-tól heti két órában szerepelt a tantervben, 1887-ben a tanév végén pedig már tornaversenyt is tartottak, amelyen tanárok, iskolapártolók ajánlottak fel a jutalmat a legjobb tornászoknak, futóknak és ugróknak. Az iskola 1880–81-es tanévről készült értesítője Solymossy Endrét mint „okl. főgymnasiunumi tanár és okl. középiskolai tornatanító” említi, aki „tanította a tornászatot az egész gymnasiumban, heti 4 órában”.

Iskolák közötti tornaversenyekről a 19. század kilencvenes éveitől tudunk: ekkor már labdajátékokban, szertornában és atlétikai számokban mérték össze az erejüket a diákok. A század nyolcvanas éveiben éves hagyománynak számított a gimnáziumban a legjobb ugró „10 frankos arannyal” való díjazása. 1896-ban a millenniumi ünnepségeken Budapesten magyar tanulók országos tornaversenyén a gimnázium 31 tagú csapattal vett részt Soó Gáspár igazgató és Tamás Albert tornatanár vezetésével. Az iskolában már tantárgynak számító tornaórákról az értesítők megjegyzik, hogy azokban az években a diákok futásból, birkózó- és társasgyakorlatokból, katonai sor- és szakaszgyakorlatokból, „tornászati rendgyakorlatokból” vizsgáztak, illetve voltak ügyességet igénylő gyakorlatok a tornaszereken. „A tornatanítást (...) Tamás Albert főgymn. r. és okl. tornatanár vezette heti 8 órában”, jegyzi meg az 1886–87-es értesítő, amelyben először találjuk a „labda- és más társasjátékok” jelzést. Azt nem tudjuk, hogy ekkoriban a labdajátékok alatt pontosan mit értettek, mert az Angliában játszott „foot-ball-ra” egyelőre még nem utalnak az adatok, de az tény, hogy az elkövetkező egy évtizedben, a 20. század első éveiben előrelépés volt ezen a téren, hiszen a gimnáziumnak 1912-ben már volt futball-, füleslabda-, atlétikai és vívócsapata is. Ami a futballt illeti, a székelyudvarhelyi születésű Felméri Lajos tanár lehetett az

Dr. Felméri Lajos

egyik első erdélyi magyar ember, aki angliai és skóciai tanulmányútjai után többek között az atlétikát, a focit, a krikettet és más játékokat is elterjesztett Kolozsváron, ugyanakkor nevéhez fűződik a Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) megalapítása is. A *neveléstudomány kézikönyve* című, 1890-ben Budapesten megjelent kötetében külön fejezetet szentel a különböző mozgásformáknak, illetve játékoknak, részletesen ír az olyan tevékenységekről, mint az atlétika, a hegymászás, az ökölvívás, a birkózás, a vívás, a korcsolyázás, illetve egy labdás játékról: „...az angoloknál különösen a kirúgó labda (foot-ball) van elterjedve, mely főként a lábakat foglalkoztatja”.

A huszadik század elején Székelyudvarhelyen igen nagy népszerűsége lett a városi tornaünnepélynek, amelyet elsősorban a Kollégiumkertben tartottak. A főleg diákok által bemutatott gyakorlatok között különböző atlétikai és tornaszámok szerepeltek, de a labdajátékok is helyet kaptak, például az eleinte „hazena” néven ismert játék, amelyből a kézilabda fejlődött ki.

A legudvarhelyibb sportág: a kézilabda

■ A székelyföldi kisvárosok között a kézilabda szempontjából kétségkívül kivételnek számít Udvarhely, ugyanis e sportág alapjait már a harmincas években lefektették, és ha hullámokban is, de mindig volt valamilyen szinten játszó együttese a városnak. A harmincas évek végén szervezte az első női csapatot Ferencz Árpád gimnáziumi tanár az iskola tanulóiból, a negyvenes évek végén pedig a

férfiaknál szokott össze egy olyan ütőképes csapat, amely az ötvenes évek elején már a legfelsőbb osztályban játszott, válogatott játékosokat adott az akkor még nagypályán játszott sportágnak. A női csapat a hetvenes években érte el a legjobb eredményt, 1976-ban bronzérmert nyert, két játékosa, Magyar Mária és Miklós Magdolna a montreáli olimpián is részt vett – utóbbi fia, Ilyés Ferenc is kiváló kézilabdázó lett, a magyar válogatott tagjaként kétszeres olimpikon (Athén, 2004 és London, 2012), jelenleg a Magyar Kézilabda-szövetség elnöke. Férfikézilabdában Orbán István személyében kétszeres világbajnoka (1970, 1974) is van a városnak. A Tehnoutilaj együttese a nyolcvanas-kilencvenes években másodosztályos volt, majd 2005 és 2018 között íródott minden idők legsikeresebb udvarhelyi kézilabdacsapatának története: a Székelyudvarhelyi KC ebben a periódusban ezüstérmert és két bronzérmert szerzett az országos felnőttbajnokságban, 2015-ben nemzetközi trófeát is szerzett a Challenge Kupa elhódításával. Nem véletlen, hogy az MKSZ napjainkban is Székelyudvarhely központtal működteti a Székelyföldi Kézilabda Akadémiát. A sportágnak egy kétszeres világbajnokot is adott a város, a hetvenes években Orbán István a Steaua és a nemzeti válogatott kapusa volt.

A foci: népszerű, de eredménytelen

■ Ami a labdarúgást illeti, mint mindenütt, itt is a legnépszerűbb sportág volt, a Hargita Testedző Egylet 1919. évi megalakulásakor is az elsődleges szempont egy futballcsapat működtetése volt. 1921. június 19-én játszották az első hivatalos labdarúgó-mérkőzést Székelyudvarhelyen: a Kollégiumkertben a helyi Hargita Testedző Egylet futballcsapata barátságos mérkőzésen 3:0-ra legyőzte a Székelykeresztúri Athletikai Club (KAC) csapatát – hivatalosan ez a dátum az udvarhelyi nagypályás labdarúgás születésnapja, bár forrásaink szerint a futball-labda már legalább tíz évvel korábban megjelent a városban, és iskolák kö-

A Székelyudvarhelyi Hargita 1921. augusztus 6-án, álló sor (balról jobbra): Sorger János, Kiss István, Göllner Ottó, Papp-Zakor Endre, Egyed Ferenc, Balázs (?), Páll János, Bíró Gyula, Péter József, középső sor: Ferenczi Jenő, Solymosy Jankó, Binder Gyula, alsó sor: az alkalmi partjelző, Binder István, Löbl Lajos, Weigel Lajos

zötti mérkőzésekről is tudunk. Az 1900-ban született Papp-Zakor Endre tízéves volt, amikor Aradról egy úgynevezett „pattogó ballont” hozott, játszótársaival is ő ismertette meg a labdarúgás szabályait Székelyudvarhelyen – évekig volt az együttes játékos, de játékvezetőként és edzőként is tevékenykedett, akárcsak csapattársa, Z. Sebess József. „A második félidőt a Hargita nyitja meg, s alig melegendik bele a játékba, a Hargita centere, Z. Sebess megszökik, s védhetetlen goalt rúg a Braşovia kapujába a félidő második percében. (...) Újrakezdés után a kitűnő formát mutató Sebess újra megszökik, s a Braşovia kapuja előtt labdáját Deákhhoz passzolja, ki azt egy gyönyörű jobb felsősarok lövéssel goallá értékesíti. (...) A Hargita minden embere jól megállotta a helyét. Kiemelkedett Z. Sebess pompás játékával, úgyszintén Deák és Váry és Binder–Weigel hátvédpár” – írta a *Székely Közélet* 1922. május 7-én a Braşovia ellen 2:1-re megnyert meccsről. Papp-Zakor Endre mellett ő a másik atyja az udvarhelyi labdarúgásnak, de talán az egész sport- és cserkészéletnek is. Erdély legelső cserkészcsapatát, a székelyudvarhelyi, Bethlen Gáborról elnevezett csapatot 1912-ben alapította, a kommunizmus alatt betiltott, majd 1990-ben újjáalakult csapat napjainkban már az ő nevét viseli. 1913. szeptember 17-én létrehozta a „testgyakorló-kört” a kollégiumban, de lelkesen oktatott teniszt, atlétikát és más sportjátékokat is, rendezett ökölvívó-mérkőzést, és szervezője volt a tornaünnepélyeknek is.

A Hargita mellett 1928-ban létrejött az Udvarhelyi Munkás Testedző Egylet (UMTE) is, amely 1940 és '44 között a Csaba FC nevet viselte. Hargita és az UMTE viszonya azonban nem mindig volt felhőtlen: az 1930-ban elkészült új pályát (ez nagyjából a mai sportcsarnok területén helyezkedett el) utóbbiak is szerették volna használni, ebből is vita lett, majd arra is volt példa, hogy egyes játékosok mindkét csapatban megfordultak a harmincas években, de még a két együttes egy-egy barátságos mérkőzése vagy közös edzése is botrányba fulladt durvaság vagy veszekedés miatt.

A háború után az Akarat névre keresztelt csapat már országos szinten is ismert volt, a hatvanas években a Fások néven futó együttesnek sikerült feljutnia a harmadosztályba (ekkor, 1968-ban épült meg a ma is álló stadion), majd egyetlen idényt (1973–74) sikerült a másodosztályban játszani a Székelyudvarhelyi Textilnek. A Székelyudvarhelyi Haladás együttese a nyolcvanas években, a Hargitára visszakeresztelt, illetve 1998 és 2004 között a Budvár FC vitte az udvarhelyi foci zászlaját, majd a 2006-ban létrehozott, ma is működő SZFC került közel a másodosztályhoz, de a 2022. évi osztályozón alulmaradt. A városnak vannak olyan ikonikus labdarúgói, mint az ötvenes években a Bukaresti Rapid színeiben két kupadöntőt játszó Bálint Andor, a Brassói Steagul Roşu kiválósága a hetvenes években, Bálint Ferenc, a László-ikrek, Gyula (II.) és László (I.), de ifjúsági szinten Székelyudvarhelyen pallérozódott a világjáró edző, László Csaba is. A százéves udvarhelyi futballmúltunk egyik igen érdekes kuriózuma volt egy 1986 nyarán lejátszott edzőmeccs: a május 7-én Sevillában a Bajnokcsapatok Európa Kupáját megnyerő Bukaresti Steaua már a következő idényre készülve Szovátán edzőtáborozott, a bajnokcsapat eljött Udvarhelyre egy felkészülési találkozóra, ahol óriási meglepetésre 4-2-re kikapott.

Két épület: az asztalitenisz-terem és a sportcsarnok

A Református Kollégium még az 1870-es években építtetett egy faépületet – ebben eleinte tornaszereket tartottak, majd 1890-ben táncterem lett belőle, de 1898-ban egy táncmulatság után az épület leégett. 1911–12-ben megépült a református kollégium új, ma is álló épülete, egy évre rá pedig elkezdték építeni a kollégiumkerti új tornacsarnokot. Ez már nem fából készült, hanem (akkor) egyedi módon vasbeton szerkezetet kapott – ez volt Székelyudvarhely első ilyen építménye. A pályázaton Magyar Vilmos budapesti műépítész terve nyert – ő tervezte a kollégium új épületét is. Az új tornacsarnok építéséhez 1913. április elsején fogtak hozzá, a munka nagyjából egy évig tartott. Az épületet hús vasbeton oszlop tartja, fedele is vasbetonból készült. Nagyterme akkor 160 négyzetméteres volt. A negyvenes évek végén az iskolával együtt államosították. A hatvanas évek végén felépült az új stadion, majd a tornacsarnok mellé a sportszálló, mögötte pedig az Akarat Sportkomplexum a kézilabda- és teniszpályákkal, utóbbiak a kilencvenes évekre leromlottak, majd a 2005 augusztusában bekövetkezett árvíz teljesen eltüntette ezeket a létesítményeket.

Székelyudvarhely sportcsarnoka 1980 ősze óta működik. Története a hetvenes évek elejéig nyúlik vissza, eredetileg kiállításcsarnoknak tervezték az egykori labdarúgópálya helyére (a ma is működő városi stadion 1968-ban épült meg), évekig csak a váza állt. A hetvenes évek elején a város vezetősége, a városi sporttanács arról döntött, hogy a régi futballpálya helyére egy olyan csarnokot építtetnek, amely elsősorban ipari kiállításoknak adna helyet, de sportolni is lehetne benne. Pénz azonban csak annyi volt, hogy a hetvenes évek közepén a terem váza készült el. A „csontváz” vagy „halgerinc” ott árválkodott az új stadion és a művelődési ház között. Akkoriban (és később is) Nicolae Ceaușescu gyakran járt vadászni a környékre, s általában a stadionban szállt le a helikoptere. A rossz nyelvek szerint idegesítette a hatalmas vascsövek látványa, 1976-ban ráparancsolt Ubornyí Mihályra, az akkori polgármesterre, hogy állami beruházásként végezzék el a sportcsarnok építését. A következő években a helyi előljárók kilobbizták, hogy a csarnok ne csak kiállításoknak és pártgyűléseknek adjon helyet, hanem multifunkcionális legyen, tehát sportolni lehessen benne. Az építkezés elkezdődött, maguk a vállalatvezetők irányították azt, minden gyár csoportokat küldött az építkezésre. A játéktér padlóját szászrégeni deszkából készítették, a székek tartóvasait a Tehnoutilajban, a műanyag ülőkéket pedig a Matricagyárban. A csarnok homlokzatán levő dombormű Verestóy Árpád szobrászművész munkája. Az avatóünnepség 1980. szeptember 27-én este fél nyolckor kezdődött, az akkori román női tornászválogatott (edzője akkor Károlyi Béla volt) bemutatót tartott. A nyolcvanas években főleg a másodosztályú női és férfi kézilabdacsapat, az Akarat és a Tehnoutilaj meccsein telt meg a csarnok, de tartottak itt pártgyűlést is, a rendszerváltás után sok más eseménynek, pl. koncerteknek is otthont adott. A sportcsarnok egyik legnagyobb felújítása 1993-ban volt néhai Hosszú Attila vállalkozónak köszönhetően, 1994-ben sakkvilágbajnokságnak adott otthont a létesítmény. 2005. augusztus 23-án az árvíz elöntötte a játékteret, egy évvel később szinte teljesen felújították, azóta vannak a mostani székek és a játéktér.

Asztalitenisz: amatőr versenyekről a BL-be

■ Az utóbbi évek legsikeresebb sportága az asztalitenisz, amelynek kezdeti szintén a harmincas évek amatőr versenyeihez nyúlnak vissza, az ötvenes-hatvanas években már országos hírű pingpongozói voltak a városnak, ifjúsági szín-

ten pedig a hetvenes évek eleje volt meghatározó Nagy Ferenc edző munkássága kezdetén, aki akkor országos szintű eredményeket ért el tanítványaival, Nagy Leventével és Török Ernővel. A nyolcvanas éveket Fejér-Konnert András országos, majd a kilencveneseket nemzetközi sikerei jellemezték – a sportoló Németországba disszidált, ahol tagja volt a kétszeres Európa Kupa-győztes TTC Jülich csapatának. A kétezres években és napjainkban a György testvérek, István és Szilárd neve fémjelzik az udvarhelyi asztaliteniszt, előbbi edzőként és szervezőként aratott maradandót, míg öccse többévnnyi olaszországi légióskodás után tért haza, jelenleg az ISK-SZAK csapatának tagjai, az együttes az elmúlt években rendszeres szereplője volt a Bajnokok Ligájának és az ETTU Kupának.

Ha BL-be nem is jutottak, de országos szinten letették a névjegyüket a birkózók is. Az udvarhelyi birkózás úttörői Gyarmati Dezső és Kovács János voltak, akik 1960-tól kezdve a tanítóképző tornatermében kezdték tanítani a gyerekeket erre a sportágra. A gyerekek rendszeres oktatása a hatvanas évek elejére érett be, a Fásoknak elnevezett csapat tagjai 1961-ben már országos versenyeken vettek részt, két év múlva Káli Dénes több országos versenyen teljesített kiemelkedőt. Az első udvarhelyi országos bajnok Papp Lajos volt, aki 1965-ben megnyerte az országos bajnokságot Iași-ban. Ugyanebben az időben Molnár Dénes ifjúsági válogatott volt, mellette olyan ifjú tehetségek értek el komoly helyezéseket országos versenyeken, mint Jakab Gyula, Imreh Dénes, László Ernő, László János és Székely Gábor. A Fások csapata 1967-ben már másodosztályban versenyzett, egy év múlva az élmezőnyben végeztek, 1969-ben pedig bejutottak a legfelsőbb osztályba. A legkiemelkedőbb egyéni teljesítmény ebben az időben László János 1968-as Balkán-bajnoki címe volt a 100 kilogrammos súlycsoportban. A sportág a kilencvenes években is sikeres volt, például László Szabolcs Németországban is professzionális birkózó volt.

Említést érdemel a teke is, 1935 júniusában a Kolozsváron székelő Román Teke-szövetség hitelesítette a Rákóczi Ferenc utcai tekepályát, innen számíthatjuk a tekesport meghonosodását, a férficsapat igen hangzatos sikere volt az 1949 évi Román Kupa elhódítása. A nőknél az Akarat, a férfiaknál a Tehnoutilaj volt a támogató, a múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben értek el sikereket.

Téli sportokban szintén erős volt Székelyudvarhely, még ha Csíkszereda és Gyergyószentmiklós sikereit nem is közelítette meg. 1904-ben már rendelkezett korcsolyapályával, a hatvanas években síugrásban országos hírű csapata volt. Az Akarat csapata 1956-ban országos második helyezést ért el, 1964-ben Románia Kupát nyert Mósa István edző vezetésével, a legtöbb udvarhelyi sportlót pedig rendszeresen hívták a román válogatott versenyekre is.

Jégkorongban a Küküllő együttese egészen a rendszerváltás utáni évekig működött sikerrel, első, illetve másodosztályban. Az első udvarhelyi jégkorongcsapat 1946-ban alakult amatőrökből Csifó László kezdeményezésére, két évvel később megalakult az UMTE jégkorong-szakosztálya, a barátságos mérkőzéseket a korcsolyapályán játszották. Minden idők leghíresebb székelyudvarhelyi jégkorongozói Török Ernő és tanítványa, a Steauában és a Dinamóban is évekig hokizó Tarcsi András, utóbbi 1968-ban végleg hazatért, és ettől kezdve egészen a nyolcvanas évekig játszott az udvarhelyi hokicsapatban. A 37-szeres román válogatott Török Ernő 1964-ben tért haza Székelyudvarhelyre, a hatvanas évek második felében ő volt a csapat játékos-edzője, utána pedig tanítványa vette át a stafétát.

■ Habár nem azonos sportág a labdarúgással, a teremfutball (nemzetközi elnevezése: futsal) 2002 végén jelent meg Székelyudvarhelyen, és napjainkban a város legnépszerűbb sportágává nőtte ki magát, elsősorban az udvarhelyi csapat sikerei miatt: manapság Székelyudvarhely a romániai teremlabdarúgás fellegvárának számít. A Román Labdarúgó-szövetség 2002-ban írta ki először a bajnokságot, amelynek döntő tornáját több turné után Székelyudvarhelyen rendezték 2003 februárjában. A Jakab Zoltán által felkészített keret elhódította az aranyérmeket, ezt pedig 2005-ben és 2008-ban is megtette, az udvarhelyi az egyetlen csapat, amely az eddigi húsz futsalbajnokság mindegyikén részt vett, több ezüst- és bronzérem után 2020-ban a Román Kupát is megnyerte.

Ami napjainkat illeti, élvonalbeli csapatsportágban egyedül a futsalt és az asztaliteniszt említhetjük, hiszen a kézilabdacsapat a feljutás után egy évvel ki is esett a legfelsőbb osztályból. Világhírnévre tett szert az egyre népszerűbb teqballban Györgydeák Apor és Ilyés Szabolcs, ám a többi, hagyományosnak mondható sportág csak kisebb, ám országos szinten jegyzett eredményeket tud felmutatni.

SIPOS-ONYESTYÁK NIKOLETTA

ERDÉLYI MAGYAR SPORTOLÓK AZ 1984-ES OLIMPIÁN

**Annak, hogy Románia
miért szegülhetett
szembe 1984-ben
a szovjet akarattal,
és miért utaztathatta
ki sportolóit a Los
Angeles-i játékokra,
több magyarázata van.**

Bevezetés

■ A magyar sportélet fejlődése a 19. századtól jelentős mértékben felgyorsult. Megindult a sport intézményesülése, és szerte az országban jelentek meg klubok, egyletek, melyek az angol-szász és a német mintára szerveződő sportágakban való testgyakorlást kívánták biztosítani, elsősorban a polgári lakosság számára. Az első kardvívó kört, a Kolozsvári Viadal Intézetet 1824-ben alapították,¹ de Erdély városaiban az 1867-es kiegyezést követően sorban alakultak meg a sportegyesületek. Jelentős sportélet a nagyvárosokban zajlott (Kolozsvár, Brassó, Marosvásárhely, Arad, Temesvár), ezek közül kiemelkedett Kolozsvár a sportágak sokszínűsége, a rendelkezésre álló sportlétesítmények száma és az elért eredmények tekintetében.²

Magyarországon Kemény Ferenc töltött be jelentős szerepet a modern kori Olimpiai Mozgalom életre hívása és megerősítése kapcsán. Miután Coubertin az újkori olimpiai mozgalom elindításához több országból is igyekezett hasonló elveket valló munkatársakat találni, elküldte Kemény Ferenc címére is azt az 1894. január 15-i körlevelet, melyben Keményt is az olimpiai mozgalom elindításában és a szervezésében való közreműködésre kérte fel, többszöri levélváltást követően pedig Coubertin a létrehozandó Nemzetközi Olimpiai Bizottságban az egyik tiszteletbeli alelnöki tisztelet ajánlotta fel Kemény számára.³ Magyar sportvezetők és magyar sportolók tehát egyaránt jelen voltak már a

megalakulástól kezdődően mind az olimpiai szervezetek munkájában, mind pedig az olimpiai játékokon, a sportpályákon. A magyar sportéletre jellemző ebben a korszakban, hogy Budapest mellett országszerte vannak kiemelkedő központok, ahol biztosítani tudják a különféle sportágak magas szintű gyakorlását, így igaz ugyan, hogy budapesti túlsúllyal, de kiváló atléták az ország egész területéről kerültek be a válogatottak kereteibe, és képviseltették magukat az olimpiai játékokon.⁴

Az erdélyi sportegyesületek és sportkörök magas szintű munkáját bizonyítja, hogy már az első világháborút megelőző olimpiai versenyeken is számos erdélyi sportoló kapott helyet a magyar olimpiai csapatban, ráadásul az első érmesek között is több erdélyi, partiumi születési sportember volt. Közülük mindenképpen fontos kiemelni Somodi István kolozsvári származású magasugró atlétát, aki az 1908-as londoni játékokon második helyezést ért el. Somodi István 1903-tól a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem jogi karán tanult, majd 1904-től a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club (KEAC) sportolója lett. Sport iránti elkötelezettségét és a benne munkáló versenyszellemet mi sem bizonyítja jobban, hogy 1906-ban kiutazott saját költségén a Pánhellén Játékokra (köztes olimpia), ahol 6. helyezést szerzett a helyből távolugrásban, magasugrásban pedig 8. lett. A magyar országos bajnokságokon mutatott kiemelkedő teljesítménye és többszörös magyar csúcok felállítása biztosította számára, hogy 1908-ban már a magyar olimpiai csapat tagjaként vehessen részt az ötkarikás játékokon, ahol 188 cm-es ugrásával holtversenyben második lett, megszerezve az első olimpiai érmet Erdély számára. Ezt követően, visszatérve szülővárosába, ahol sikerén felbuzdulva a város vezetősége belátta, hogy Kolozsvárnak szüksége van egy modern sporttelepre, ahol a labdarúgók, atléták, teniszezők, tornászok egyaránt edzhetnek és versenyezhetnek. A városi sporttelep 2011-re el is készült, innentől kezdve Somodi István a KEAC atlétikai szakosztályának vezetőjeként tevékenykedett. Az 1912-es stockholmi olimpiai játékokon nem vett részt, mivel ügyvédi vizsgájára készült, az első világháború pedig végképp megszakította sportolói pályafutását. A háború után ujjaszervezte a Kolozsvári Atlétikai Club (KAC) szakosztályát, utóbb az egyesület elnöke lett. 1934-re a klub Románia legeredményesebb sportegyesülete lett, Somodi Istvánt pedig nevelőmunkája és tanítványai remek eredményei elismeréseképpen II. Károly román király kitüntette.⁵

Erdélyben és Partiumban az atlétika mellett igen komoly evezős- és vívőközpontok alakultak ki, továbbá a labdarúgás elterjedése az egész térséget elérte. Mindazonáltal sok olyan versenyző is akadt, akik a fővárosba költöztek sportpályafutásuk és sokszor honvédségi kötelékük miatt, így a budapesti klubok versenyzőiként kerültek ki a nemzetközi porondra.

Az 1908-as olimpián remekelt a dorgosi származású dr. Levitzky Károly, aki 1905-ben még a Budapesti Korcsolyázó Egylet versenyzői között szerepelt,⁶ majd evezés sportágban a Műegyetemi AFC (MAFC) sportolójaként érte el olimpiai sportsikereit. 1907–1908-ban és 1912–1913-ban megnyerte az országos egypárevezős bajnokságot, majd az 1908. évi nyári olimpiai játékok egypárevezős versenyén holtversenyben bronzérmes lett. Négy évvel később is indult még az olimpián, de a stockholmi játékokon helyezetlen lett.

A Bihar megyei Váradszentmártonban született Ozoray Schenker Zoltán, aki a Magyar Királyi Honvédség tisztjeként 1898-tól a Wesselényi Vívó Klub, 1921-től a Honvéd Tiszti Vívó Klub sportolója volt. Kard- és törvívásban egyaránt ver-

senyzett, mindkét fegyvernemben magyar válogatott volt és ért el nemzetközi szintű eredményeket. A Monarchia katonatisztjeként az 1908-as londoni olimpián nem indulhatott magyar színekben, de így is három olimpián vett részt, és összesen három olimpiai érmet nyert.⁷ Az 1912. évi nyári olimpiai játékokon tagja volt a – Berty László, Földes Dezső, Fuchs Jenő, Gerde Oszkár, Mészáros Ervin, Schenker Zoltán, Tóth Péter, Werkner Lajos összeállítású – bajnoki címet nyerő magyar kardcsapatnak, egyéniben, pedig Fuch Jenő, Békesy Béla és Mészáros Ervin mögött negyedik lett. Az 1924. évi párizsi játékokon a magyar kardcsapattal ezüst-, a magyar tőrccsapattal bronzérmét nyert. Az 1928. évi amszterdami olimpián csak tőr egyéniben indult, és az elődöntőben kiesett. Versenyzői pályafutását abbahagyva a vívás tudományáról több szakkönyvet is írt, 1954-ben jelent meg *Tőrvívás* című munkája, majd 1958-ban *A modern magyar kardvívás* című műve. Érdekes megjegyezni, hogy fivére, a Szebenből érkező Ozoray Schenker Lajos vívómester, Somodi István mellett a Kolozsvári Atlétikai Club vívószakosztályának és a városi vívóéletnek az újjáélesztését vállalta magára.⁸

Az első világháborút és a trianoni új határok felállítását megelőző utolsó olimpián az 1912-es stockholmi játékok tornaversenyében ezüstérmes lett az újaradi születésű Rittich (Réti) Jenő a csapatverseny meghatározott szereken számban 15 csapattársával együtt.

Romániába került magyarok az olimpián a két világháború között

■ A nemzetközi politika 1914-ben, a szarajevói merényletet követően gátat szabott annak a szép magyar olimpiai sorozatnak, melyet egy 1914-es párizsi NOB-ülésem lezajló véleményezésválasztás alapján az 1920-as olimpia Budapesten való megrendezésével tetőzhettünk volna be. A hosszú háború kitörése a magyar sportot sokszorosán sújtotta. A háborút követően az ország megcsonkítva, gazdaságilag romokban hevert, sok kiváló magyar sportoló holtan maradt a csatatéren,⁹ valamint a vesztes államokkal szemben tanúsított elutasítás következtében Magyarországra is kiterjedt az a sportbloká, aminek köszönhetően a nemzetközi sporteseményeken való szereplés lehetőségét igen sok sportágban felfüggesztették. Magyarország így nemcsak az olimpiarendezés lehetőségétől, de az 1920-as olimpián való részvételtől is elesett.¹⁰

Románia első olimpiai szereplése az 1900-as párizsi világkiállítás keretében zajló olimpián volt, az országot ekkor egyetlen sportoló képviselte. Igazi olimpiai csapattal 1924-ben szerepelt először, öt sportágban (tenisz, rögbi, lövészet, vívás és labdarúgás). Az első román színekben olimpián részt vevő magyar sportolók a román labdarúgó válogatottat erősítették; Ströck István kapus és testvére Török-Ströck Albert nagyváradi labdarúgó csatár volt. Albert 1922 és 1926 között 8 alkalommal szerepelt a román válogatottban, és 2 gólt szerzett, majd 1927-től az Újpest játékosává lett, és 1927 és 1932 között 15 alkalommal a magyar válogatottban is pályára lépett, de a magyar csapattal olimpiára nem jutott ki.¹¹ A labdarúgócsapat további magyar tagja volt a temesvári Ritter Adalbert, illetve a kolozsvári Hirsh Elemér, ez utóbbi öt alkalommal szerepelt a román válogatottban¹², majd 1947–48-ban a román válogatott szövetségi kapitányaként is dolgozott. A labdarúgás mellett műkorcsolyázóként háromszor nyert országos bajnoki címet, illetve a korcsolyasportban nemzetközi bíróként is tevékenykedett.

Az 1928-as amszterdami olimpián Románia két sportágban képviseltette magát, vívásban román sportolókkal, ugyanakkor atlétikában négy magyar is indult

román zászló alatt. A sepsiszentgyörgyi Péter László 100, 200 és 4 x 100 méteres síkfutásban szerepelt, a szászsebesi Schöpp Ottó 110 gáton, illetve a 4 x 100-as váltóban és magasugrásban, a brassói Csegezi György tíztusában, míg a Zalánban született Dávid János súlylökésben és diszkoszvetésben vett részt az ötkarikás játékokon.

Az 1932-es Los Angeles-i olimpián Romániát a gazdasági válság, illetve az olimpiai helyszín messzesége miatt csupán egy versenyző képviselte, aki a művészeti versenyeken festészet kategóriában indult. 1936-ban Berlinben azonban a román delegáció már 54 sportolóból állt, közülük hatan voltak magyarok; a kolozsvári Albert János tornász, a nagykárolyi Nemes Ferenc atléta, a nagyváradi Szathmáry Kamilló vívó, Fecsi Péter kézilabda kapus, illetve két birkózó, a lugosi Horváth János és az aradi Kondorossy Zoltán.

Az első és második bécsi döntés értelmében ugyan átmenetileg Erdély bizonyos részeit újra Magyarországnak adták, ami a sportélet fellendülésében és a létesítményfejlesztési tervekben is megmutatkozott, azonban mindez nem befolyásolta a magyar sportolók olimpiai lehetőségeit, ugyanis a következő két nyári játékok, 1940-ben és 1944-ben elmaradtak. A II. világháború után a trianoni határok visszaálltak, így sok határon túli sportoló újra a román nemzeti válogatott olimpiai szereplése kapcsán mutatható be. Románia nem vett részt a háború utáni 1948-as nyári olimpiai játékokon, 1952-től azonban mindig ott volt a négyévente megrendezésre kerülő eseményeken. Legjobb eredményét az 1984-es, a Szovjetunió és a keleti blokk országai által bojkottált, Los Angeles-i olimpián érte el, ahol a nemzetek nem hivatalos ranglistáján a második helyre jutott föl.¹³

Románia az 1984-es olimpián

■ Az 1980-as években az olimpiai mozgalom, beleértve a magyar sportot is, a nemzetközi hidegháborús politikai csatározások áldozatává vált. A sport talán soha nem fonódott annyira látványosan össze a politikával, mint ebben az évtizedben.¹⁴ Az 1972-es müncheni merénylet, majd az 1976-os montreali olimpia gazdasági fiaskója után megcsappant az olimpiarendezésre pályázó városok száma, és a hidegháború instabil nemzetközi diplomáciai rendszerében éppen az egymással szemben álló két nagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok városai jelentkeztek a nyári játékok megrendezésére. A sport színterén a korábbi évtizedekben a két nagyhatalom csatározása elsősorban az érmeért való harcban mutatkozott meg, most azonban felcsillant a lehetőség a rendező város munkájának megmértelyezésére is. Mivel a világ országai a két nagyhatalom hát-szelében szintén a két táborban helyezkedtek el, így az 1980-as moszkvai olimpia amerikai bojkottjának meghirdetésekor számítani lehetett arra, hogy baráti országok az amerikai bojkottkampány következtében szintén beállnak az olimpiát bojkottáló nemzetek közé. Az alapvető indoka a Carter-féle bojkottfelhívásnak a Szovjetunió afganisztáni intervenciója volt, a szovjet csapatok kivonulását az olimpia bojkottjával való fenyegetéssel igyekeztek elérni. Érdekes vonatkozása az eseményeknek, hogy egyes kapitalista országokban a nemzeti olimpiai bizottságok autonómiájának köszönhetően, a politikai vezetés elvárásaival szemben mégis kiutazhattak sportolók az olimpiára az olimpiai szimbólumok használatával, így többek között¹⁵ Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország is.

Négy évvel később csupán a szereplők változtak, a színdarab ugyanaz maradt. A Szovjetunió úgy érezte, hogy vissza kell vágnia Moszkva bojkottja miatt, és ar-

ra hivatkozva, hogy nem érzi biztosítva a szovjet sportolók biztonságát az Egyesült Államokban, meghirdette a Los Angeles-i olimpia bojkottját, és szolidaritást várt a keleti blokk országaitól. A Magyar Olimpiai Bizottság a pártutasításokat végrehajtva beállt az olimpiát bojkottáló országok közé, azonban a szocialista-kommunista blokk egységes fellépésébe hiba csúszott akkor, amikor Jugoszlávia és Románia is a részvétel mellett döntött. Ez biztosította számos Románia területén élő magyar sportoló részvételét és sikeres szereplését az 1984-es játékokon.

Annak, hogy Románia, miért szegülhetett szembe 1984-ben a szovjet akaratával, és miért utaztathatta ki sportolóit a Los Angeles-i játékokra, több magyarázata van. Részben a román csapat részvétele lehetőséget adott arra, hogy a szocialista kémhálózat megjelenjen az Egyesült Államokban, így teremtve egy kommunikációs csatornát a Nyugat és a Szovjetunió között¹⁶. A részvétel melletti döntést elősegítette az a tény is, hogy az ország nem volt katonai megszállás alatt, területén nem állomásoztak már a Vörös Hadsereg alakulatai. Bukarest az 1980-as évektől már önálló külpolitikát folytatott, ugyanis a csődben lévő ország így remélt nyugati pénzeket, az Egyesült Államok anyagilag is támogatta a román részvételt és kiutazást.¹⁷ A különutasságról szóló határozat meghozatalában Nicolae Ceaușescu kitűnő alkalmat látott a Szovjetuniótól való függetlenségének bizonyítására, valamint arra, hogy megerősítse az Egyesült Államokkal folytatott, a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megszerzése ügyében zajló tárgyalási pozícióit. Ráadásul a román Alexandru Siperco 1982 és 1986 között a Nemzetközi Olimpiai Bizottság alelnöke volt.¹⁸ Ebben a minőségében tehát ott ült egy román ember a NOB legfelső vezetésében, és közvetlen rálátása volt a dolgokra.¹⁹ A Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke, Juan Antonio Samaranch 1984. május 5-én Bukarestbe érkezett. Látogatása indoka az volt, hogy a spanyol sportvezető NOB-kitüntetését adjon át a tornász Nadia Comăneci-nek, de Samaranch természetesen a román vezetővel, Nicola Ceaușescuval is találkozott, aki ekkor már tudta, hogy a Szovjetunió bojkottálni fogja az olimpiát, bár hivatalosan ezt csak május 8-án jelentették be. Ceaușescu biztosította Samaranch elnököt arról, hogy Moszkva döntése őt nem érdekli, a román sportolók utaznak az olimpiára. A hivatalos döntés aztán 1984. május 24-én született meg, Bukarestben ekkor jelentették be, hogy a román versenyzők részt vesznek a nyári olimpián. A szocialista országok sportügyekért felelős vezetői is ugyanezen a napon tanácskoztak Prágában, melynek eredményeként a Nemzeti Sport MTI jelentést adott ki az ott született határozatról: „...a szocialista országok olimpiai bizottságai – a Román Olimpiai Bizottság kivételével – kénytelenek voltak úgy dönteni, hogy sportolók nem vesznek részt az olimpián.”²⁰ Los Angelesben Románia sportolóit hatalmas üdvölgéssel köszöntötték a helyi szurkolók, ráadásul az ország a legsikeresebb olimpiai szereplését érte el. Romániát az olimpián 13 sportágban 124 sportoló képviselte, akik összesen 53 érmet szereztek, közülük 20 aranyérmet, ezzel az USA mögött a második helyen végeztek az éremtáblázaton.

Magyar sportági sikerek az 1984-es Los Angeles-i olimpián

■ Számos, már Romániában született magyar sportoló került be az 1984-es Los Angelesbe utazó román válogatottban közülük a legeredményesebbek a torna, a vívás, az evezés, az ökölvívás és a kézilabda sportágak kiválóságai.

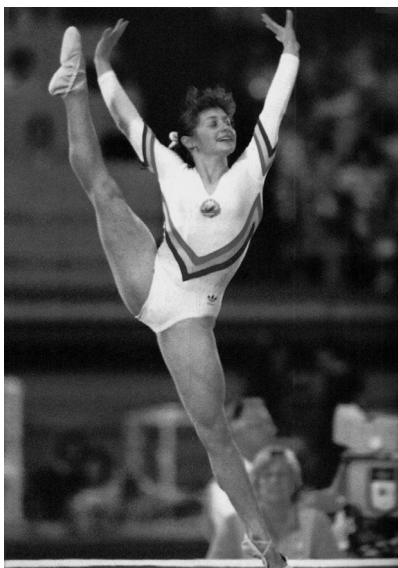
Az evezés sportág férfi szakága az olimpiák történetében 1900-ban debütált öt versenyszámmal, a nők 1976 óta vehetnek részt az olimpián evezésben. Magyarországon a sportág meghonosításában jelentős szerepet játszott gróf Széchenyi István, neki köszönhető, hogy 1886-ban megrendezték a népiünnepélyének számító első hazai regattát. 1893-ban megalakult a Magyar Evezős Egyletek Országos Szövetsége, melynek igen nagy szerepe volt abban, hogy Magyarország 1896-ban a millenniumi ünnepek keretében megrendezte az első nemzetközi versenyt, amelyen még I. Ferenc József magyar király is részt vett.²¹ A magyar evezősök olimpiai debütálására 1908-ban, Londonban került sor, a dorgosi születésű Levitzky Károly révén, aki az egypárevezős versenyen holtversenyben harmadik lett. A harmincas évek elején sorra aratták le a babérokot a magyar versenyzők az Európa-bajnokságokon, azonban az olimpiai dobogót 1948-ban Zsitnik Béla, Szendey Antal, Zomonyi Róbert kormányos kettesnek sikerült csak meghódítania és olimpiai bronzérmét nyerni. A magyar evezősport legelőkelőbb olimpiai helyezését 1968-ban érte el, ekkor a Melis György, Sarlós György, Csermely József, Melis Antal összetételű kormányos nélküli négyes az olimpiai döntőben a világverő NDK egységétől alig lemaradva a második helyen futott be.

Románia 1972-ben szerezte meg első olimpiai (bronz)érmét evezős sportágban azzal a kormányos kettessel, melynek tagja volt a temesvári születésű Lavrenszki László.²² A női evezés olimpiai debütálásakor 1976-ban, az első román női négypárevezős olimpiai csapat bronzérmét nyert, ennek tagja volt az aradi születésű Lázár Erzsébet. Az 1970-es évektől kezdve a román evezőssport a világ élvonalába tartozik, 2020-ig Románia evezésben összesen 37 olimpiai érmet, ebből 19 aranyat nyert, a nemzetek nem hivatalos ranglistáján a sportágban az ötödik helyen áll.

1984-ben az olimpia evezős pályáját a Lake Casitason alakították ki, összesen 14 evezős versenyszámot rendeztek meg, melyen a román színeken versenyző csapat 8 érmet is szerzett, közülük 6 aranyat. A női szakág versenyein három egységben is szerepeltek magyar származású sportolónők, a kormányos nélküli négyesben a Lujzikalagorban született, csángó magyar származású Horvát Ilona, illetve a kormányos négyes és nyolcas egységben az újvári születésű Józsa Ibo-lya volt a kormányos, arany-, illetve ezüstérmét nyerve.

Románia legsikeresebb olimpiai sportága a torna, melyben eddig összesen 72 olimpiai érmet köztük 25 aranyérmét sikerült gyűjteniük annak ellenére, hogy csak 1936-ban a berlini olimpián debütáltak a román tornászok. Az első érmet 1956-ban szereztek, onnantól kezdve azonban kiemelkedően sikeresen szerepeltek az olimpiai versenyeken.²³ A hidegháború idején a Románia szuperhatalomnak számított a női szertorna világában, így a sportág a nemzetközi politikai stratégia eszközévé is vált.²⁴ Ez a kiemelt szerep az onești-i szertorna központot életre hívó Károlyi Béla 1972 és 1981 közötti válogatott edzősége idején alakult ki. Mivel Károlyi Béla a román politikai rendőrség, a Securitate folyamatos ellenőrzése alatt állt, így központi elvárás volt vele szemben a hatékony taktika alkalmazása és a siker, a győzelem elérése, akár a Román Tornaszövetség ellenébe is. Amikor Károlyi Béla edzői tevékenységének néhány eleme a kormányzati stratégiával szembe került, a sikeredző kénytelen volt elhagyni az országot, és szaktudását, taktikai, technikai elképzeléseit a Vasfüggöny másik oldalán, az Egyesült Államokban kamatoztatni.²⁵ Így vált torna nagyhatalommá az USA női tornacsapata is.

A román sportolókat kivételes ünneplés fogadta Los Angelesben, ugyanakkor a tornacsarnokban a Szovjetunió távollétében az Egyesült Államok legnagyobb riválisa Románia lett. Az amerikai csapat kulcsfigurája az 1981-ben Romániából disszidált magyar edző, Károlyi Béla irányítása alatt készülő Mary Lou Retton volt, aki a zágoni születésű, román színeken versenyző Szabó Katalinnal, Károlyi Béla korábbi tanítványával

Szabó Katalin

küzdött az olimpiai elsősege-kért.²⁶ Szabó Katalin 1983 és 1984 között 17 alkalommal kapott maximális, 10-es pontszámot a tökéletesen végrehajtott gyakorlataira, ellenfele is híres volt a versenygyakorlatok hibátlan végrehajtásáról. 1984-ben a Los Angeles-i olimpián Szabó Katalin nyert ugrásban, gerendán, talajon és csapatban is, az egyéni összetettben azonban az amerikai rivális századpontokkal megelőzte, így ő lett az első olyan nem kelet-európai tornász, aki az egyéni összetett versenyben olimpiai aranyérmert tudott szerezni.²⁷

Tornászként egy olimpián négy aranyat nyerni csak három másik versenyzőnek sikerült eddig, ennek a különleges klubnak a tagja Szabó Katalin mellett Keleti Ágnes is. Szabó Katalin, aki a tornasportban elért kiemelkedő teljesítményével 2000-ben bekerült a Nemzetközi Tornaszövetség halhatatlan bajnokai közé (Hall of Fames), Magyarországon a Nemzeti Érdemrend parancsnoki fokozatával tüntették ki, míg Romániában 2008-ban megkapta a román sport legmagasabb kitüntetését, a Sport Érdemrend I. fokozatát, továbbá a Román Nemzeti Sporthivatal Legendás Bajnokok díját.

A Los Angeles-i olimpia súlyemelőversenyében összesen 10 kategóriában osztottak ki érmeket, Románia a hagyományos súlyemelő sikernemzetek, a Szovjetunió és Bulgária távollétében először került az érmes nemzetek közé a sportágban, összesen 2 aranyérmert, 5 ezüstérmert és 1 bronzérmert szerezve. Súlyemelés szempontjából ez volt Románia legsikeresebb olimpiája, ezt követően csupán 3 alkalommal került a dobogóra román versenyző. Ezüstérmert szerzett ólomsúlyban a kiváló kolozsvári magyar sportoló Tasnádi István is, aki 1976 és 1984 között volt a román válogatott tagja, minden évben bajnok lett a román bajnokságban, és ötven országos rekordot döntött meg karrierje során. Visszavonulása után edzői szakképesítést szerzett, és a Clujana odaadón önzetlen súlyemelő edzője volt az egyesület 2001-es felszámolásáig.

Romániában a vívósport számos magyar származású kiváló sportolóval, meszteredzővel büszkélkedhet. A vívás hagyományos központja ugyan Kolozsvár volt, azonban Csipker Sándor 1930-as években kiépítette a szatmárnémeti vívóiskolát, melyben sok magyar és román fiatalnak sikerült eljutni a legrangosabb nemzetközi sikerekig. Az 1984-es olimpia női versenyében szerepelt román törzscsapat ezüstéremig jutott, a csapatnak akkor három szatmári származású tagja is volt, Zsák Magdolna, Orosz Rozália és Weber-Kosztó Mónika. A sportolónők az olimpián találtak egy régi ismerősükkel, az akkor már nyugatnémet színeken versenyző, de szintén szatmári származású Funkenhauser Zitával, aki a né-

met csapattal épp a románok előtt lett bajnok. A román vezetés szerette volna a sikeres vívónőket a fővárosba szerződtetni, azonban Weber Mónika 1986-ban inkább az emigráció mellett döntött, ahogy csapattársa Orosz Rozália is 1990-ben. Weber 1992-ben szerepelt újra az olimpián, ekkor a német csapattal ezüstérmet nyert; 1996-ban²⁸ és 2000-ben pedig bronzérmet. A szatmárnémeti vívóiskola másik neves edzője, Haukler István is Németországba emigrált, így a szatmári kötődésű, Németországban sportoló vívók száma elérte a félszázat.²⁹

A férfiak versenyében a Csipler Sándor – Haukler István szatmárnémeti mesteredzőpáros kiváló tanítványa volt a később Bukarestbe költöző és Zilahi József vezetésével edző Kuki Péter törvívó is, aki három olimpián vett részt, 1976, 1980 és 1984, és mindegyiken az első tíz között végzett, egyéniben az olimpiai 6. hely a legjobb eredménye, csapatban pedig a negyedik. Sportolói pályafutását követően 29 esztendeig volt nemzetközi szintű bíró, illetve már több mint 15 éve a nemzetközi szövetség szakértője. Kardvívásban pedig a kolozsvári származású Pap Jánossal és a homoródalmási Szabó Vilmossal felálló férfi kardcsapat szerzett bronzérmet az 1984-es játékokon, mindkettőjük mestere Rohonyi László volt.

A csapatsportágak közül Románia férfi kézilabdában kvalifikálta magát az ötkarikás játékokra 1984-ben, és Jugoszlávia és az NSZK mögött harmadik helyen végzett. A válogatottnak egy magyar származású tagja volt, a Négyfaluban született Boros József, aki később, 1990-ben Spanyolországba emigrált.

Epilógus

■ A világ globalizálódásával, az Európai Unió szabadpiaci elveivel, illetve az állampolgárság megszerzésének egyszerűsített lehetőségeivel ma már természetes jelenség, hogy különféle származású sportolók más-más országok nemzeti válogottjaiban tűnjenek fel, és hazájuktól eltérő nemzeti csapatoknak színeiben szerezenek olimpiai érmeiket. A 20. században azonban a világpolitika alakulásának köszönhetően, elsősorban a nemzeti határok változtatása miatt kerültek sportolók más zászlók alá. A hidegháború szocialista blokkjában az a szemlélet érvényesült, hogy a kiemelkedő nemzetközi sportsikerek elérése stratégiai fontosságú, mivel a szocialista rendszer értékét emelik. A sportolók, edzők, sportvezetők állandó állambiztonsági megfigyelés alatt álltak, a nyugati világgal való érintkezésüket igyekeztek korlátozni, többek között azért, hogy ne merüljön fel bennük az ország elhagyásának a terve. Ennek ellenére sportolók és edzők épp nagy világversenyek alkalmával, többször megragadták az alkalmat a disszidálásra.

1984-ben Ceaușescu Romániája a Los Angeles-i olimpia ünnepeit sztárja lett, egyrészt azért, mert olimpiai részvételükkel az egységes szocialista bojkottfellelépést ásták alá, másrészt pedig sportolók kiemelkedő teljesítmény nyújtottak a sportpályákon. Magyarország számára a kis hidegháború politikai viszonyai között Ceaușescu rendszerének talán egyetlen pozitívuma az volt, hogy néhány magyar sportoló részt vehetett a Los Angeles-i olimpián, akik sikereikkel beírták magukat a román és a magyar sporttörténelembe egyaránt.

■ JEGYZETEK

1. Rózsa András: *Sport és nemzet*. Korunk 2012. 6. sz. 89–101.
2. Killyéni András: *A kolozsvári sporttelep felépítésének története a korabeli sajtó tükrében*. ME.DOC 2018. 3. sz. 81–88.

3. Szikora Katalin: *Pierre De Coubertin, az újkori olimpiai játékok megalapítója*. Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XXXIX. (2012) 269–277.
4. Kovács Klára: *A magyar testnevelés és sport fejlődésének társadalmi és politikai tényezői a második világháborúig*. Zempléni Múzsza 2012. 4. sz.25–33.; Szikora Katalin: *A magyar egyetemi és főiskolai sport története 1918-ig*. ME.DOC 2011. 1. sz. 5–30.
5. Killyéni András: *Sporthősök a kolozsvári sportélet kibontakozásának időszakában*. Korunk 2012. 6. sz. 101–107.
6. Killyéni András: *Manouschek Ottó, a Sport-Világ első kolozsvári származású tudósítója*. ME.DOK 2010. 3. sz. 25–32.
7. Szikora Katalin: *A magyarországi vívósport 100 éve Egy világbajnokság margójára*. ME.DOK 2013. 3. sz. 5–26.
8. Killyéni András: *A kolozsvári magyar sportmédiá „kedvencei” a két világháború között*. ME.DOK 2011. 4. sz. 79–94.
9. Mudin Imre, Kovács György, Gillemot Feren atlétika, Las-Torres Béla, Demján Oszkár úszás, Zulawszky Béla, Békessy Béla, Szántay Jenő stb.
10. Takács Ferenc: *Budapest olimpiai kandidálásainak krónikája*. ME.DOK 2012. 1. sz. 21–38.
11. A magyar labdarúgó válogatott 1924-ben 10. lett az olimpián, 1928-ban nem jutott ki, 32-ben pedig nem rendeztek labdarúgó versenyt az olimpián.
12. Norbert Csaba Lukács: *The founding and first years of activity of Nagyvárad Atlétikai Club Football Team 1910–1914*. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Educatio Artis Gymnasticae* 66. 4 (2021).
13. Sipos-Onyestyák Nikoletta: *A pártállam árnyékában*. AETAS-Történettudományi folyóirat 4 (2015) 22–37.
14. Nikoletta Onyestyák: *Boycott, Exclusion or Non-participation? Hungary in the Years of the 1920 and 1984 Olympic Games*. *The International Journal of the History of Sport* 27.11 (2010) 1920–1941.
15. További országok, amelyek az olimpiai zászló alatt vettek részt a moszkvai olimpián: Andorra, Ausztrália, Belgium, Dánia, Hollandia, Írország, Luxemburg, Portugália, Puerto Rico, San Marino és Svájc.
16. Harold E. Wilson: *The Golden Opportunity: Romania's Political Manipulation of the 1984 Los Angeles Olympic Games*. *Olympika III* (1994) 83–97.
17. Simona Petracovschi: *Propaganda and Censorship for the 1984 Los Angeles Olympic Games. The Internal Politics of Ceausescu*. *The International Journal of the History of Sport* 33.16 (2016) 2046–2058.
18. Simona Angela Ionescu – Terret Thierry: *A Romanian within the IOC: Alexandru Siperco, Romania and the Olympic Movement*. *The International Journal of the History of Sport* 29.8 (2012) 1177–1194.
19. James Riordan: *The USSR and Olympic Boycotts*. *The International Journal of the History of Sport* 5. no. 3 (1988) 349–59.
20. Magyar Nemzet 1984. május 25.
21. <https://hunrowing.hu/egyetem-es-ettekintes/>
22. Az 1932-ben Temesváron született sportoló lett Románia első evezős világbajnoka 1970-ben. A magyar származású sportoló 1988-ban is olimpiai bronzérmet nyert a román csapattal.
23. R. G.Petrea: *Romania and the Romanian athletes at the Summer Olympic Games*. *Sport & Society/Sport si Societate* 17.2 (2017).
24. Simona Petracovschi: *A Foucauldian Analysis of the Romanian School of Gymnastics as a Superpower Between 1976-1981: What Securitate Knew About Bela Karolyi's Method*. *Journal of Sport and Social Issues* 46.5 (2022) 477–494.
25. Uo.
26. Adam Hofstetter: *Olympic Gymnastics*. The Rosen Publishing Group, Inc, 2007.
27. Barry A. Sanders: *The Los Angeles Olympic Games*. Arcadia Publishing, 2013.
28. Atlantában a Lázár-Szabó Rékával felálló román válogatott végzett a második helyen.
29. Stahl István: *Szatmári sportolók az olimpiai játékokon*. Művelődés LXXIV. évf. 2021. július.

BOROS MIKLÓS

ELTÉRŐ UTAKON EGYAZON CÉL FELÉ –

avagy így törte meg Erdély a bukaresti futballhegemóniát

■ Két csapat, amely feltette Erdélyt a futballtérképre. Az egyik elhozta a vegytiszta, profitorientált kapitalizmust a román labdarúgásba, a másik közösségteremtéssel visszahozta a nemzeti kisebbségeket az élvonalba. Két teljesen különböző klubmodell, nagyon eltérő módszerek és hatások, de nagyon is hasonló fogadtatás a centralizált nemzetállam részéről. De a 21. századi román labdarúgásba valóban új dolgokat csak a Kolozsvári CFR és a Sepsí OSK hozott.

Erdélynek sokáig csak a morzsák jutottak

■ Bár a román futballbajnokság és válogatott igazi gyökerei az első világháború után, az Osztrák–Magyar Monarchiától megszerzett területeken találhatók, ez közel 80 éven szinte kizárólag a Bánságot és a Partiumot jelentette. Temesvár (10 bajnoki cím a két világháború között), Arad (6 bajnoki cím a negyvenes évek végétől 1970-ig) és Nagyvárad (az 1944-es magyar bajnoki cím után 1949-ben is aranyérmes lett) hozta magával azt a futballtudást, amelyre a román futball, elsősorban az első három világbajnokságon egyaránt induló válogatott épült, közben pedig még Resicabányának is jutott egy aranyérem 1931-ben.

A történelmi Erdély ehhez képest szinte semmit nem nyert 2008 előtt. Egyetlen bajnoki arany (Brassói Colțea, 1928) és négy kupagyőzelem (Tordai Arieșul – 1961, Kolozsvári U –

A román játékosok és edzők is kimennek a meccs végén meghallgatni a székely himnuszt a végig magyarul szurkoló nézőiktől, a városvezetés meccsnapokon az eseményhez igazítja a stadionhoz vezető utak forgalmát és a buszjáratok sűrűségét.

1965, Petrosényi Jiul – 1974, Besztercei Gloria – 1994) igencsak szerény termés még akkor is, ha a kommunizmus idején már a rendszer erőszakszervezeteinek fővárosi klubjai (Steaua, Dinamo, majd Victoria) rendre magukhoz rendelték a kiemelkedő tehetségeket.

A mesterséges erőkoncentráció pedig a 80-as évek végére az európai elit közelébe emelte a román klubfutballt, ennek a folyamatnak volt a csúcsa a Steaua 1986-os BEK-győzelme, majd 1989-es döntője. A fővárosi hegemoniát pedig a rendszerváltás sem törte meg, a Steaua és a Dinamo minden idők legjobb román futballgenerációjának kiárusításával ugyanis anyagi fölényre váltotta addigi hatalmi fölényét. A 90-es évek vadkapitalizmusában pedig a labdarúgás környékén inkább gyors profitra éhes szélhámosok, mint valódi befektetők jelentek meg a klubok környékén, mint például a partiumi klubokat (Temesvári Poli, UTA, Bihar FC) évekre kiűtő olasz „üzletemberek” vagy a Kolozsvári U-nál feltűnő, a Caritas-piramisjátékkal összefonódó Dacia Felix Bank.

Az ezredfordulóra így szinte csak hírmondónak maradt partiumi-erdélyi klub az élvonalban, jellemzően olyanok, ahol a szövetségnél jól beágyazott, a bukaresti érdekeket nem zavaró, de kölcsönös szívességekkel a maguk pecsenyéjét is okosan sütőgető vezetők voltak, mint Jean Pădureanu (Beszterce) vagy Romeo Pașcu (Brassó).

Pászkány színre lép

■ Ebbe az állóvízbe dobott egy vártnál jóval nagyobb hullámokat keltő és hosszú távon a román klubfutballt szinte teljesen átrendező követ Pászkány Árpád. A kolozsvári üzletember 2001 decemberében jelentette be, hogy megvásárolja az akkor harmadosztályú vasutascsapatot, a CFR-t, hogy rövid távon a hazai élvonalban, hosszú távon pedig nemzetközi téren is tényezőnek számító klubba alakítsa. A Napoca Szállóban tartott sajtótájékoztatón a hangzatos ter-

vekhez szokott újságírók többsége szkeptikusan fogadta Pászvány hétéves ütemtervét – a román futballra akkor már igencsak jellemző volt a nagyotmondás. Egyszerűen nehéz volt elhinni, hogy egy vidéki csapat felnőhet a bukaresti topklubok szintjére.

Az alig 30 éves Pászvány viszont – legalábbis egy évtizeden át – egészen másképp gondolkodott, mint a kommunizmus idején szocializálódott, nála általában kétszer idősebb, túlélésre játszó román klubvezetők többsége. A CFR költségvetését folyamatosan növelve előbb vásárlóként, majd – ami a játékosok külföldre árusítását jó másfél éven át monopolizáló fővárosi kluboknak még jobban fáj – eladóként lépett fel a játékospiacon. A C osztály megnyeréséhez még elég volt 100 ezer euró, de 2008-ban, az első bajnoki cím és Román Kupa megnyerésekor már 10 millió fölött volt a kolozsvári klub költségvetése. Előrelátásának legjobb bizonyítéka a 2006 nyarán igazolt portugál játékosok sora volt – az élvonalbeli klubok vezetőiként elsőként realizálva, hogy fél év múlva, Románia EU-tagságának köszönhetően ezek a játékosok már nem fognak idegenlégiós-nak számítani.

Bár ő maga mindig a német klubmodelleket vagy a spanyol Valenciát jelölte meg követendő példának, Pászvány alatt a CFR egy portugál típusú tranzitcsapat lett, amely olcsón vásárolt (elsősorban a portugál és a dél-amerikai piacról), és topjátékosait jelentős profittal adta tovább. Merkantilista szemléletét jól mutatja, hogy a játékosokért, illetve a nemzetközi kupaszereplésért az UEFA-tól kapott, szintén euróban tízmilliós nagyságrendű összegek mellett a jegyárakból is megpróbált komoly bevételt termelni, elsősorban a fizetőképes középosztályt célozva meg. Ez a törekvése már nem volt ennyire sikeres, míg a Bajnokok Ligája-mérkőzéseken vagy a bukaresti topklubok elleni bajnoki rangadókon összejött a telt ház a 22 ezres bővített fellegrári stadionban, a csapat minden meccsre hűségese kilátogató törzsközönsége – leginkább a pillanatnyi eredmények függvényében – 3-5 ezer között mozgott.

A CFR gyorsan a kolozsvári és az erdélyi magyarság kedvence lett annak ellenére, hogy az 1907-ben alapított klub vezetése nyíltan sosem vállalta fel a magyar identitást, és magyar etnikumú játékos is elvértve fordult meg a csapatban. Egyrészt az addigi külvárosi munkáscsapat pár százas törzsközönségében is felülreprezentált volt a kolozsvári magyarság, másrészt az 1907-es – azaz Trianon előtti – alapítás nyílt felvállalása is a csapat irányába terelte nemcsak a helyi, hanem rövidesen az összerdélyi magyar focirajongókat. Magyar többségű közönséggel rendelkező csapat ugyanis Marosvásárhely eltűnésével a futballelit térképéről már a rendszerváltás utáni első évektől kezdve nem szerepelt az élvonalban. Hivatalos felmérés ugyan sosem készült, de a CFR közönségének nagyjából felét tehetik ki a magyarok, és ez a helyzet a 2017-es tulajdonosváltás után sem változott. A szurkolók identitása akkor és azóta is elsősorban kolozsvári és erdélyi, ezzel párhuzamosan pedig Bukarest-ellenes elemekben bővelkedett.

Pászvány 2013 után belebukott abba, hogy a futball után a még nagyobb pénzt jelentő tévés közvetítések piacára is megpróbált betörni, de a helyére érkező Ioan Varga (és a valószínűleg mögötte álló, kolozsvári PSD-elit) csak a szakmai vonal szintjén hozott változást – mert közönségpolitikája egy pillanattig sem volt. A CFR-re Pászvány alatt – a riválisok és a fővárosi sajtó által erősen pejoratív értelemben – ráégett „magyar” jelző használata azonban nem emiatt ritkult meg látványosan.

Székelyföld is felkerül a térképre

■ A Pászkány-féle CFR fénykorában, 2011-ben egy újabb erdélyi magyar üzlet-ember lépett színre, ám ezt akkor szinte senki nem vette észre. Sepsiszentgyörgy ugyan mindig is a legsikeresebb székely város volt a romániai labdarúgásban több évtizedes másodosztályú múlttal, ám akkoriban olyannyira padlón volt a helyi foci, hogy csapata sem volt a városnak. Diószegi László a lehető legmélyebbről, a megyei másodosztályból építette fel a Sepsi OSK-t, bár a klub meg-alapításkor még az újbóli Liga 2-es szereplés volt a maximális cél.

Ami viszonylag gyorsan, évente osztályt ugorva össze is jött, alsóbb osztályokban a biztos költségvetés garantálta a költségvetést, azt viszont senki sem gondolta, hogy a másodosztályból is egyetlen szezon alatt feljebb lép a Sepsi. Diószegi viszont menet közben jól ismerte fel, hogy a 2016–2017-es szezonban a korábbinál kevesebb csapat képes megpályázni az élvonalat, és menet közben feljebb srófolva a célokat, sikerült történelmet írnia: először jutott fel egy székelyföldi klub az első osztályba.

A jó helyzetfelismerés, a konjunktúrák gyors kihasználása pedig azóta is a háromszéki vezetés legnagyobb erőssége. A másik pedig, hogy Diószegiék – bár talán még Pászkálynál is kisebb tudással és kapcsolati tőkével érkeztek meg a román klubfutballba – nagyon gyorsan tanulnak a saját hibáikból. A Sepsi sosem követte el kétszer ugyanazt a hibát, és ami látványosan megkülönböztette a CFR-től: nem tartozik az edzőfaló klubok közé. László Csaba kivételével az összes szakvezető kapott két szezont a bizonyításra, és a legnagyobb sikereket elérő Cristiano Bergodi végül önszántából távozott a második Román Kupa-diadal után.

A Sepsi OSK a 2023-as Szuperkupa-döntőben (fotó Riti József Attila)

zonyos takaró. A CFR és a Sepsi között pontosan az a különbség, mint az Erdély központjaként közvetlenül Bukaresttel rivalizáló Kolozsvár és az elsősorban a Székelyföldön belüli elsőségért harcoló Sepsiszentgyörgy között. Ezen a téren egyébként a Sepsi OSK látványosan és villámgyorsan megnyert egy különbságot a magyar kormány által székelyföldi futballközpontnak kiszemelt és ennek mértékében támogatott Csíkszeredával szemben: a gyors felfutással kiérdemelte a határon túli sportot bőkezűen támogató budapesti kormány, valamint a román piacon is érdekelt anyaországi topcégek támogatását.

A pénzt viszont okosan költötték el, a játékospiacon látványosan kerültek a kivásárlások: hét év alatt alig félmilliót eurót fizetett a Sepsi, amelynek legdrágább igazolása a 125 ezer eurós vételárú Pavol Safranko. A szlovák csatár egyben a legdrágább eladás volt is Szentgyörgyön, ahol a bevételi oldalon eddig 2,2 millió szerepel – igaz, a legnagyobb értékeit, az ifiként megszerzett és menet közben román válogatottságig jutó Nicolae Păunt és Marius Ștefănescu eddig meg tudta tartani a klub. A szentgyörgyi csapat – elsősorban a televíziós és szponzori pénzeknek, de lassan a nemzetközi kupaszereplésnek is köszönhetően – szolidan nyereséges, miközben a nyilvánosság felé továbbra is a helyi közönség kiszolgálását, szórakoztatását hangsúlyozza.

Ez pedig a legnagyobb különbség a 2000-es évek két sikeres erdélyi csapata között. A CFR-nél az egymást kölcsönösen generáló szakmai és pénzügyi sikerek mellett végig háttérben maradt a csapat mellé/mögé álló közönség és a közösség, a Sepsinél viszont látványosan összefonódott. A román játékosok és edzők is kimennek a meccs végén meghallgatni a székely himnuszt a végig magyarázul szurkoló nézőiktől, a városvezetés meccsnapokon az eseményhez igazítja a stadionhoz vezető utak forgalmát és a buszjáratok sűrűségét. A szurkolók erősen kihangsúlyozott székely identitása pedig remekül kiegészíti a klubvezetés visszafogottabb, a román sajtó irányában elsősorban a város iránti elkötelezettséget kiemelő kommunikációját.

Miközben a hivatalos Románia még a Székelyföld létezését is tagadja, a térség első sikeres futballklubjaként a Sepsi sokkal többet tett annál, mint hogy nyert két-két Román Kupát és Szuperkupát. Azzal, hogy immár Romániát is képviseli az európai kupákban, egyre nehezebb belekötni a klub magyar identitásába és Budapestről (is) érkező költségvetésébe. Utóbbit pedig éppen az a bukaresti sajtó emlegeti fel rendszeresen, amely előtte évtizedeken át siránkozott, hogy nem érkeznek külföldi befektetők a forrásszegény román labdarúgásba.

A magyarkártyát pedig már szurkolói szinten sem nagyon lehet kijátszani az erdélyi klubok ellen. Miután a román szövetséget és klubokat rendszeresen büntetni kezdte az UEFA a nemzetközi mérkőzések rendszeres – és ellenféltől független – magyarelles skandalásai miatt, immár a hazai játékezőktől is elvárják, hogy ilyenek esetében félbeszakítsák a meccsüket. A FCU Craiova szentgyörgyi meccsének leállítására még akkor is egyértelmű és a jelek szerint hatásos jelzés volt a koronavírus-járvány után a stadionokban felerősödött magyarellességgel szemben, hogy az olténiai klubnak jogászokkal sikerült elkerülnie a játék nélküli vereséget. Kapott helyette a pályán egy 4-0-s pofont...

A 2008 előtti erdélyi trófeaszegénység pedig immár múlté, a CFR négy-négy bajnoki címe és kupagyőzelme, a Sepsi két kupájával megfejelve 15 év alatt megtriplázta a serlegek számát, olyan erős erdélyi, illetve székelyföldi identitást tárva a sikerek mellé, amelyre előtte csak Craiova volt képes a romániai labda-

rúgás közelmúltjában. Temesvár és Arad sikerei időben már túl távol vannak, a CFR és a Sepsi viszont a jelent és remélhetőleg a jövőt is jelentik.

CFR legdrágább vásárlásai

Játékos	Előző klub	Összeg (euró)	Év
Christian Fabbiani	Lanús	3 millió	2006
Álvaro Pereira	Argentinos Juniors	2,5 millió	2008
Lars Hirschfeld	Rosenborg	1,2 millió	2008
Daniel Amoreirinha	Benfica	1 millió	2007
Niklas Sandberg	AIK Solna	1 millió	2007
Yssouf Koné	Rosenborg	1 millió	2008
Cristian Bud	Gaz Metan	1 millió	2010
Giorgi Csanturia	Vitesse Arnhem	1 millió	2013
Sasa Bjelanovic	Vicenza	900 ezer	2010
Gabriel Mureşan	Besztercei Gloria	850 ezer	2007

CFR legdrágább eladásai

Játékos	Vásárló klub	Összeg (euró)	Év
Álvaro Pereira	FC Porto	6,5 millió	2010
Lacina Traoré	Kuban Krasznodar	6 millió	2011
<i>Renan Garcia</i>	Sampdoria	4,2 millió	2012
<i>Rafael Bastos</i>	Al-Nasszr	3,5 millió	2013
Modou Sougou	Olympique Marseille	3 millió	2013
Ciprian Deac	Schalke	3 millió	2010
Emanuel Culio	Galatasaray	2 millió	2011
Nana Boateng	Csonbuk Hyundai	2 millió	2023
Emanuel Yeboah	Bröndby IF	1,8 millió	2023
Sebastian Dubarbier	Lorient	1,5 millió	2010
<i>Antonio Semedo</i>	FCSB	1,2 millió	2008
Romeo Surdu	FCSB	1 millió	2007
<i>Weldon Santos</i>	Csangcsun Jataj	1 millió	2012
Derrick Ogbu Chuka	Liaoning FC	1 millió	2014
Andrei Burcă	al-Ohdúd	1 millió	2023

Megjegyzés: a dőlt betűvel jelzett játékosokat ingyen igazolta a CFR

A Sepsi OSK legdrágább eladásai

Játékos	Vásárló klub	Összeg (euró)	Év
Andres Dumitrescu	Slavia Prága	1 millió	2023
Pavol Safranko	Mamelodi Sundowns	700 ezer	2021
Ibrahima Tandia	Al-Hazem	600 ezer	2019
Andrei Dumiter	FCSB	350 ezer	2021
Bogdan Mitrea	Universitatea Craiova	250 ezer	2022
Tamás Márk	Neftcsi Baku	150 ezer	2023
Nicolae Carnat	CFR	50 ezer	2020

HORVÁT KINGA – PÉTER LÁSZLÓ

REFLEXIÓK A KOLOZSVÁRI CFR IGAZOLÁSAIRA:

lehetséges társadalmi hatások és következmények

Bevezető

■ 2008. október 1., szerda. Kék-fehérbe szurkolók csoportja kószál Kolozsvár főterén és a belváros környékén, szemmel láthatóan kocsmák és kávézók után kutatva. A gyanútlan járókelő azt is gondolhatja, hogy az ízes angol a helyi nyelvek egyike. A felvidult férfiak a Deák Ferenc / Eroilor utca sarkán a TransilvanieLive! feliratos felsőt viselő tévés riporternek nyilatkoznak: Kolozsvár történelmi épületeinek esztétikája mellett a lányok szépségét méltatják, csapatuk esélyeit latolgatják.¹ A városról korábban sohasem hallottak, de örvendenek, hogy itt vannak, hála a fapados járatoknak. Páran családostól is visszajönnének, tetszik, hogy milyen sokat értik itt a nyelvüket, használhatják bankkártyáikat, és fogyaszthatják nemzetközi márkák italait, értékelik a kolozsváriak nyelvtudását. Este meccs van a Dr. Constantin Rădulescu stadionban, az 2007-ben éppen százéves évfordulóját ünneplő CFR a patinás londoni Chelsea együttesét fogadja a Bajnokok Ligája második csoportmérkőzésén, miután alig két hete váratlanul legyőzte az AS Roma csapatát az Olimpico stadionban. A nyolc idegenlégióssal pályára lépő CFR 1907 gól nélküli döntetlent játszott. „Fantasztikus este Kolozsvár számára” – fogalmazott a helyi csapat olasz edzője.² Kolozsvár számára! Eredményével a CFR „*egyenlője volt*” („*a fost egal*”) a Chelsea-nek; eszmei értelemben az egyesület a londoniak által megtestesített és szimbolizált jelentések helyi megfelelőjé-

A CFR-t a poszt-Funar-korszak meghatározó társadalmi és kulturális szimbólumának (is) tekintjük, a transzfereket pedig a neoliberális fordulaton átesett helyi korporációs kapitalista gazdaság markerének.

vé vált. A „*történelmi döntetlen*” a várost „*bevezette*” „*a civilizált Európába*”,³ Kolozsvárt London mellé helyezte, mintegy „*feltette a térképre*”. Sőt az akkori tulajdonos Pászvány Árpádot a sajtó a globális korporációs kapitalizmus hatékony és széles körben mediatizált arcával, a kozmopolita Roman Abramoviccsal összefüggésben emlegette. Hiszen mindkét csapat tulajdonosa fiatal, ambiciózus, sikeres, vezetési stílusuk a neoliberais gazdasági modelljére jellemző multietnikus munkaerőre és menedzsmentlogikára épült: akárcsak a londoni elitnegyed nemzetköziesedett csapata, a kolozsvári együttes játékosai (munkavállalói) egy etnikailag heterogén közösséget alkottak; tulajdonosaik hasonló üzleti közegben működtek, ugyanazokért a célokért versengtek. Mindez csupán négy évvel a tizenkét évet tartó autochtonista és a hazai tőkét s a gazdasági autarkiót hirdető funari periódus után!

A feltáró írásunk fókuszát a CFR 1907 igazolásainak dinamikája képezi. A CFR-t sikerorientált vállalkozásnak tekintjük, az igazolásokat pedig humán erőforrás-rekrutációs aktusoknak. Úgy gondoljuk, hogy az igazolások kontextusa sem elhanyagolható: a sport mint gyakorlat és a sportklub mint ennek formális kerete tágabb társadalmi környezetben működik.⁴ A sportegyesületek kulturálisan beágyazottak, működtetőik és támogatóik közösségi értékeket és jelentéseket kapcsolnak hozzájuk, szocializáló terep és normatív szereppel bírnak.⁵ A sport gyakorlatának jelentése és a relevanciája van.⁶ A duális természetű sport és társadalom között dialektikus a viszony, kölcsönösen (vissza)hatnak egymásra, és követendő mintákat képeznek.

Tehát az igazolások – főleg az idegenlégiósokra gondolunk – túlmutatnak a szakmai dimenzión: a külföldi játékosok megjelenése és beágyazódása a csapatba, a kolozsvári társadalomba a városban végbemenő társadalmi és gazdasági változásokat is illusztrálja, kiváltképpen annak nemzetközi integrációját. Egy-egy igazolás tulajdonképpen kapcsolatot teremt a világ két pontja között: esetünkben Kolozsvár és valamelyik másik település között; a kulturális és gazdasági kapcsolatok alakulásának indikátora is. A szakirodalom⁷ szerint a transzferek egyszerre a kulturális csere, a hibridizáció, a globalizáció, transznacionális integráció⁸ eredményei és kiváltói.

Írásunk elején az elméleti és módszertani aspektusokat vázoljuk, majd az igazolások dinamikájának egyszerű prezentálása alapján a nemzetközi integrációra és ezek lokális hatásaikra vonatkozó hipotéziseket fogalmazunk meg. A CFR-t a poszt-Funar-korszak meghatározó társadalmi és kulturális szimbólumának (is) tekintjük, a transzfereket, pedig a neoliberais fordulaton átesett helyi korporációs kapitalista gazdaság markerének. Elemzési egységünket a transzferek képezik.

Elméleti és módszertani aspektusok

Sport és társadalom – jelentés és relevancia

■ Alapállásunk szerint a sport meghatározó intézmény, jelen van az emberek életvilágában – itt a mediatizált és professzionális látványsportokra utalunk, kiemelten a labdarúgásra. Nagymértékű figyelem irányul rá, közvetítések nézettsége magas. A posztmodern sport egy kulturálisan mélyen beágyazott jelenség, ami a kollektív identitásokra is erőteljesen hat. Azokat kiemeli, kifejezi, de sok esetben meg is konstruálja.⁹ A mérkőzések törzsi jelleggel a zászlók, indulók, színek, harcosok, jelképek révén magukra és másokra vonatkoztatott történeteiket konstruálnak, lásd Trombetta nyilatkozatát.

A klubokat eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező csoportok alapították, illetve támogatnak; így adott csapatok ezeket a különbségeket fejezik ki a felvállalt társadalmi értékek mentén. Ezért gondoljuk, hogy a transferek dinamikája nem csupán az egyesületről mond valamit, hanem arról a változásban lévő kolozsvári közegről is, amelyben operál. Bromberger¹⁰ szerint a labdarúgás a mai posztmodern kapitalista társadalom kifejezett világnézete is. A big game a szórakoztatás és fogyasztás funkciója mellett egyszerre ethosz és világnézet, amolyan „meta-társadalmi komment” és „dramatikus filozófiai mese”.¹¹ A mérkőzés a társadalmi csoportok önkifejeződésének egyik stratégiai jelentőségű terepe, ahol előre elrendezett szigorú rendben a labdajáték „ürügyn” kifejezik és megerősítik a társadalom kardinális értékeit és alapbeállítódásait, a gazdaságiakat is. A labdarúgás üzlet is, a klubok a sportpiacon operáló vállalatok, amiket a globális korporációs kapitalizmus főszereplői szponzorálnak és tulajdonolnak. Ezt a szakirodalom¹² a kommercializáció és kommodifikáció folyamataival írja le. A humán erőforrás fluxusa piaci elven alakul; a foci transferpiaca a munkaerőpiac egy sajátos, intenzív mediatisáltsága révén jól látható szegmense, sajátos foglalkoztatási rendszere. Ezért tartjuk relevánsnak kutatási kérdésünket: az igazolások dinamikája (mint munkaerő rekrutációs gyakorlatok alakulásai) meglátásunkban a kolozsvári közegben végbement neoliberais gazdasági fordulat és domináns kapitalista kurzus révén alakulhatott ki, annak mutatója: a CFR működetői a helyi üzleti élet meghatározó alakjai. Sokaknak a CFR és tulajdonosainak üzleti modellje követendő minta, akárcsak a HR-es rekrutációs gyakorlata.

A képet árnyalja a tipikus CFR-szurkolók szociokulturális és demográfiai profilja, státusa. Támogatóit a felfele mobilis közép- és felsőközéprétegek képezik¹³ a társadalmi változások nyertesei. A csapat és gazdasági növekedés teremtette középosztályosodás folyamata spontánul és természetesen talált egymásra és kapcsolódott össze. A fiatalabb, képzetesebb és aktív, felfele mobilis rétegek a maguk karriersikereit látták visszatükröződni a csapat gyors felemelkedésében, sikerességében. Az IRES-jelentés szerint a megjelent középréteg kollektív szinten talált markert és azonosulási lehetőséget a Gépész utcai focicsapatban. Ez magyarázza a szurkolótábor növekedését és (majdnem szokatlan) társadalmi összetételét és minőségét, ami a stadionban való viselkedését, erőszakmentes megnyilvánulásaira is vonatkozik.

Korábbi eredmények szerint¹⁴ a 2008-as év sikere nyomán (akkor nyert először a csapat bajnokságot) a helyiség és/vagy kolozsváriság érzése és a CFR is összefonódott. A gazdasági versenyben sikeres csoportok esetében rendszerint a közvetlen, lokális kapcsolatok erősödtek meg. A CFR akarva-akaratlanul az urbanus identitások hordozójaként jelent meg, az „elveszett polgári múlt” letéteményesét, annak „újrafelfedezését” jelképezte. Ezt az 1907 dátum meg is jeleníti mint a felvállalt tradíciót. Kialakult a neoliberais gazdasági versenyben nyertes társadalmi réteg és futballcsapat közössége.¹⁵ A CFR 1907 nemcsak egy csapatot, hanem egy gazdasági szempontból sikeres változást szimbolizált. Meglátásunkban a CFR (társadalmi és gazdasági) egyik eszköze a HR-rekrutációs modell volt. A következőkben erre fókuszálunk.

Módszertani aspektusok

■ Írásunk empirikus, adatelemzésre épül. Nyers adataink a Transfermaktról származnak. Ezeket vetettük előzetes elemzés alá; ennek alapján egy eredeti változósort hoztunk létre, amik mentén egy érvényes és megbízható adatbázist kreál-

tunk. Forráskritikánk, hogy csak a játékosok aktuális értékét ismerjük. Azonban rendelkezésünkre állt a csapat által végrehajtott összes transzfer 2000 után. Alapváltozóink között van: játékos, játékos nemzetisége, állampolgársága, érkezési és távozási év, származási csapat-város-ország, származási bajnokság, távozási csapat-város-ország, távozási bajnokság, aktuális életkor, aktuális piaci tőkeérték, pozíció és ügynök.

Ezek az alapváltozók kutatásunk jelenlegi fázisában alkalmasak arra, hogy feltérképezzük a CFR piaci transfereit és ezek dinamikáját. Eredményeink 2000–2023 közötti periódusra érvényesek, és 335 romániai és külföldi játékos adataira épülnek.

A transzferpiac általános koordinátái

■ Mi a sportolásra itt mint szerződéses munkavállalásra tekintünk, aminek tőkeértéke van, és a piac szabályai szerint tranzakcionálható; eladható és megvásárolható termék, teljesítményalapú értékét a piaci mechanizmusok alakítják. A munkaerő mozgása a kilencvenes években vált a mai formájában jellemzővé, ez egybeesett a posztmodern futball és mai profiligák kialakulásával – itt az 1992-ben létrejött Premier League-re és a rá jellemző üzleti modellre gondolunk, ami a globálissá vált médiarendszer és szponzoráció érdekei következtében terjedt el Európában. A jogi keretei az 1995-ös Bosman-szabályozás nyomán alakultak. Ennek része az UEFA kezdeményezésére érvénybe lépett szabály, ami előírja a saját nevelésű játékosok minimális számát (2008/2009), valamint az UEFA pénzügyi fair play szabálya (2010/2011). A futballpiac egy rendkívül változó és elasztikus rendszert. Mit jelent ez?

Balázs és Péter¹⁶ rámutatnak, hogy a transzferpiac három jellemvonással bír. Szerzőink Demaziére és Jouvenet¹⁷ munkájára hivatkoznak, akik szerint a transzferpiac rendkívül mozgalmas. Gyakori, váratlan és a piacot felforgató nagyszámú transferek történnek, miközben a piaci szereplők száma relatív alacsony – mind a munkavállalók, a játékosok, mind pedig az alkalmazók száma alacsonyabb a többi iparághoz képest. Aztán, a transzferpiac történései nélkülözik a transzparenciát, a tranzakciók és a szerződések nem átláthatók, sok a korrupciógyanus eset, kevés és kétes hírű ügynökök vannak jelen ezen a piacon. Végül, harmadik jellemvonása a túlterheltség, a munkaerőkínálat felülmúlja a kínálatot, ami egy nagyon kiélezett versenyt feltételez és természetesen a nagy kluboknak kedvez, szemben a kisebbekkel és a munkavállalókkal. Ide tartozik, hogy a nagy tétű kereslet csupán néhány, privilegizált helyzetben lévő sztárfocista iránt alakul ki, miközben a bérkülönbségek a sztárok és a tömeget képező többiek között egyre csak nő, akárcsak ezen a piacon tranzakcionált tőke. A dinamikus piaci mechanizmusok nyomán a ligák és a top és a tucat csapatok között egyenlőtlenségek fokozatosan nőnek.¹⁸ Ebben a rendszerben a focisták helyzete annyiban eltér a klasszikus munkavállalókéétól, hogy nem csupán munkahellyel és formális szerződéssel rendelkeznek, hanem ezenfelül folyton változó piaci értékkel is rendelkeznek (e tekintetben a transzferpiac eléggé hasonlít az értékpapírpiachoz),¹⁹ illetve nem teljesen mozognak szabadon ezen a munkaerőpiacon – a munkáltatóknak kell erről egymással megegyezniük egy kivásárlási tőkeérték fejében.²⁰

A továbbiakban ennek dinamikáját fogjuk prezentálni.

■ Ebben az alfejezetben a CFR által eszközölt transferek képét rajzoljuk meg. Első lépésben a teljes népességre vonatkozó statisztikákat ismertetjük, majd az idegenlégiósok transfereit vázoljuk, kiemelve a klub sikeres periódusait. Tulajdonképpen három részre oszthatjuk a CFR pályafutását a rendelkezésünkre álló számok alapján: az alapozó évek 2000–2007, a sikeres évek 2008–2012, valamint 2017–2023), illetve az átmenet éveit 2013–2017.

Összesen 335 játékos igazolt az elemzett periódusban a CFR 193 csapattól (több játékos szabadon igazolható). Ezek között kiemelt a CFR U19 csapata, és amint várható volt a játékosok számottevő száma hazai egyesületektől igazolt és román nemzetiségű: ők 139-en vannak, de a többség külföldi. Ugyanakkor sok játékos kölcsönben játszott a hazai bajnokságban, más egyesületeknél, míg formálisan a kolozsváriakkal állt szerződésben. De jól körvonalazódott, hogy a CFR „beszállítói” külföldiek, és a pályára lépő idegenlégiósok csapata. A leggyakoribb nemzetiség a román mellett a brazil (21) és a portugál (33). Ennek nyelvi és kulturális magyarázata van, a hazaihoz mérhető játéktípus, futballkultúra a képült befogadói közeg mellett. Ennek a nyelvi közösségnek az alapján a klub a kétezres évek igazolásaival alapozta meg.

Az összes transzfer dinamikája a következőképpen néz ki:

1. ábra: Érkezett játékosok száma éves bontásban 2001–2023.
Megjegyzés: hiányzik kategória: 4 játékosról nincs érkezési adat

Ábránkból jól látható, hogy a sikereket megalapozó periódusban az igazolások száma alacsony ugyan, de folyamatosan növekszik. A sikeres periódusokban az igazolások száma is magas, és szezononként nem kevesebb mint tíz új játékos. Legtöbb transzferre 2014-ben került sor: 24 játékos érkezett a csapathoz. A játékosok transzferének a mennyiségét illetően ezt az évet a 2017-es és 2022-es követte, ezekben az években 22-22 játékos csatlakozott a csapathoz. 19 játékos érkezett 2007-ben. A többi években az érkező játékosok létszáma stagnál 10 és 18 között van; a legkevesebb transzfer éveit 2002 és 2003. A 2014-es transzfe-

rek között 6 román és 4 portugál játékos jött a csapathoz, a többi 14 játékos nemzetisége nagy variációt mutat.²¹

Ha a hazai-idegenlégiós bontásban tekintünk a transferekre, akkor ezt látjuk:

2.ábra: Érkezések alakulása román – nem román bontásban

A 2. ábra jól illusztrálja, hogy a CFR által igazolt játékosok zöme külföldről származik. 2004 képezi az áttörést, a sportsajtóban szenzációnak számító portugált kvartett leigazolása; ezután néhány évet leszámítva (2006, 2016, 2018, 2020) az igazolások többsége külföldi játékosokat célzott. Rekordnak számít 2007 (16 igazolás), 2014 és 2022 (18). A minimumot 2023 képezi, csupán 2 igazolással (az első félév adataira vonatkozóan). A származás tekintetében a paletta folyamatosan tágul a braziliai és portugáliai mellett.²²

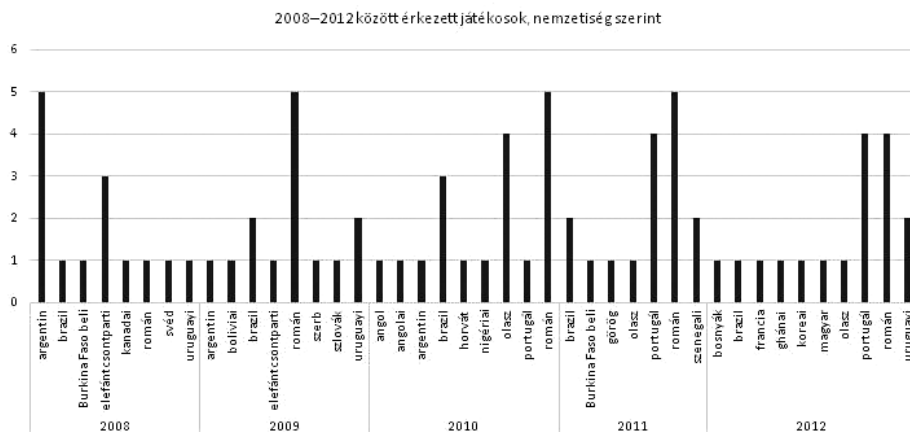
Összességben a portugál nyelvterület mellett a nyugat-balkáni és a szub-szaharai térség dominál a sokszínű más európai mellett.

Az idegenlégiósok arányának dinamikáját alább ábrázoltuk:

3.ábra: Nem román játékosok érkezésének aránya évekre lebontva

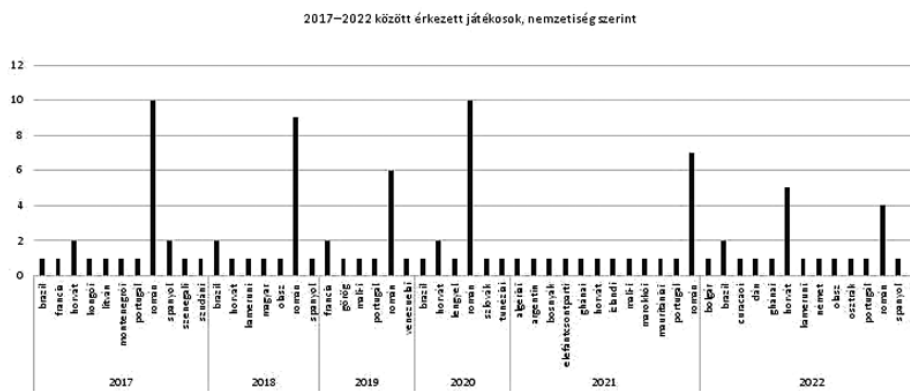
Kíváncsiak voltunk a leggyakoribb idegenlégiósok számának az alakulására a sikeres, illetve az átmeneti periódusokban is.

4. ábra: 2008–2012 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Sportszakmailag sikeres évek I.

Hogy milyen nemzetiségű játékosok jöttek a sikeres években, amikor a CFR bajnoki címeket nyert, illetve a BL-ben szerepelt? 2008-ban 14 új játékos érkezett és ezek közül legtöbben argentinok voltak, szám szerint 5. Magasabb arányban olaszok, portugálok érkeztek,²³ a hazaiak mellett. Ekkora alakul ki a csapat latin jellege – mind a játék, mind pedig a játékosállomány tekintetében.

A 2017 és 2022 közötti igazolásokat az 5. ábrában találjuk:

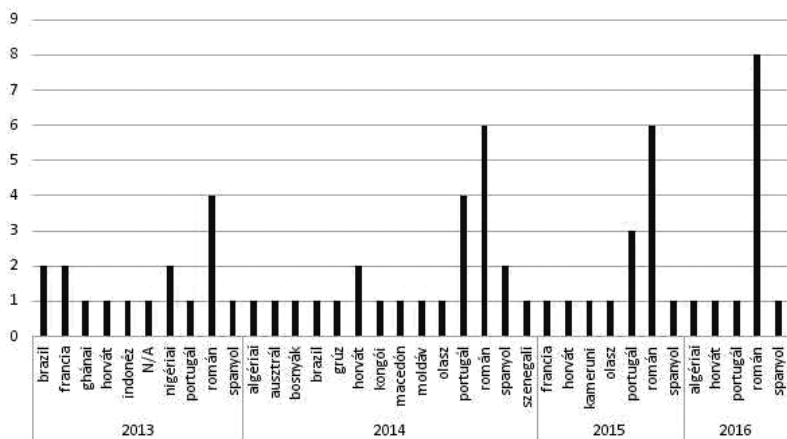
5. ábra: 2017–2022 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Sportszakmailag sikeres évek II.

A második sikeres periódusra jellemző igazolások tekintetében valamelyest növekszik a román játékosok aránya, ez az időközben érvénybe lépő hazai szabályozásnak is betudható (a román nemzetiségű edzők preferenciái mellett). Erre a periódusra a horvát igazolások alkotják a nem román többséget, a többi nemzetiség egy nagyon heterogén csoportot alkot.²⁴ Érdekes, hogy legtöbb nem román nemzetiségű futballista ebben a periódusban (kiemelten 2022-ben) jött a

csapathoz. A Covid-19 éveit sok külföldi játékos jött a csapathoz, kimondottan többen, mint az ezt megelőző években.

Az átmeneti periódus igazolásait alább prezentáljuk. Jól látható a még hangulatos portugál elem és a nagyfokú heterogenitás.

2013–2016 között érkezett játékosok, nemzetiség szerint

6. ábra: 2013–2016 között érkezett játékosok nemzetiség szerint. Megjegyzés: N/A nincs adat a nemzetiségre vonatkozóan.

Diszkusszió

■ De mit jelenthet mindez társadalmi szempontból, ha jelent valamit? Folyó kutatásunk e fázisában néhány testelendő hipotézist fogalmaztunk meg. Írásunkat ezek prezentálásával zárjuk.

A klub esetében. A transferek mint a munkaerőre vonatkozó HR-gyakorlatok a klubnak számos hasznot hozhattak. A transferekre mi is mint a sikerek objektív előfeltételeire tekintünk. A sikerek pedig (CFR nyolcszoros hazai bajnok, négyszeres Román Kupa-győztes, és szintén négyszer nyerte el a Szuperkupát 2008 óta) egyértelműek. Ezek hozták a nemzetközi sportrendszerbe való integrációt: a CFR a nemzetközi focimező aktív szereplőjévé vált (három BL- és négy Európa Liga-szereplés). A külföldi munkaerő alkalmazása új szakmai készségeket és képességeket, know-how-t és felkészülési mintákat is hozott; s nemcsak játékosok, hanem edzők és más szakemberek is érkeztek. A bevétel és a profit növekedése, majd a klub anyagi stabilizálódása mellett az egyesület támogatóinak a köre is bővült, szurkolói alapja pedig megerősödött és túlnőtt a városon – CFR erdélyi, majd nemzetközi hírű csapattá vált. A nemzetközi szereplés új szurkolókat vont be, elindulhatott a szurkolói tábor középosztályosodása is.

Kolozsvár esetében joggal feltételezhetjük, hogy az idegenlégiósok jelenléte hozzájárult a kulturális csere intenzitásának növekedéséhez, az interkulturális kommunikációhoz, a közösségek közötti kapcsolatok gyakoriságának és számának növekedéséhez. A vegyes etnikumú játékosok mediatizálása és karitatív szerepvállalása hozzájárulhatott a másság elfogadásához, a negatív sztereotípiák gyengüléséhez. A CFR révén (is) Kolozsvár felkerült a nemzetközi nagyközönség

mentális térképére, illetve nyilvánvalóan anyagilag is profitált belőle – turizmus, tőkeberuházások, tudástranzferek, különféle intézményes kapcsolatok mentén. A CFR mint ismert populáris kulturális termék a város egyik márkája lett (az Untold, TIFF, EC és Jazz in the Park, valamint az egyetemek és IT-szektor mellett).

A közösségek esetében. A közösségek esetében kiemelendő a lokális kollektív identitások megerősödése és a belső kötelékek és szolidaritás erejének fokozódása. Mivel a játékosok különféle szociális és karitatív jellegű közösségi szerepet vállalnak, indirekt módon hozzájárulnak a közösségi elköteleződés (community engagement) és felelősségvállalás társadalmi elismeréséhez és növekedéséhez.

Összefoglalás

■ Feltáró tanulmányunkban a CFR igazolásaira fókuszáltunk. Eredményeink alapján az idegenlégiósok száma fokozatosan növekedett, ami hozzájárult a csapat sikereihez, majd nemzetköziesedéséhez, az európai futballmezőbe való betagolódásához.

Az adatelemzésre épülő reflexiónk szerint az igazolások túlmutatnak a sport gyakorlatán: az idegenlégiósok lehetőséget teremtettek a interkulturális kommunikációra és kulturális cserére, eltérő közösségekből származó emberek közvetlen interakciójára, a helyi identitások megerősítésre. Az transfereknek (is) köszönhető sportsikerek nyomán Kolozsvár felkerült a globális gazdasági és kulturális térképére. Úgy gondoljuk, hogy az idegenlégiós játékosok megjelenése és beágyazódása a csapatba, illetve a kolozsvári társadalomba (többben helyi lányokkal házasodtak, és itt telepedtek le, volt aki állampolgárságot is szerzett, sőt a hazai válogatottban szerepelt) a városban végbemenő társadalmi és gazdasági változásokat is illusztrálja és katalizálja, kiváltképpen annak nemzetközi integrációját.

■ JEGYZETEK

1. <https://www.sport.ro/grupe/foto-beri-cire-la-cluj-suporterii-lui-chelsea-au-impanzit-orasul.html> (2023. 07. 20.)
2. <https://www.uefa.com/uefachampionsleague/news/01d2-0e7002350cee-082c00180a52-1000-trombetta-trumpets-cfr-s-fantastic-night/> (2023. 07. 19.)
3. <https://www.gsp.ro/international/liga-campionilor/cfr-cluj-remiza-istorica-impotriva-lui-chelsea-101038-comentarii-pagina8.html> (2023. 07. 20.)
4. Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
5. Péter László: „Ha kell, akkor meghalunk a pályán. A foci, mint jelenség: a mai román labdarúgás, mint szimbólum és társadalmi rítus”. *Erdélyi Társadalom*, 2010(1–2) 9–28.
6. Richard Giulianotti: *Football. A Sociology of the Global Game*. Polity Press, Cambridge, 2004.
7. Stefan Szymanski –Simon Kuper: *Money and Football: A Socceronomics Guide*. Nation Books, 2015.
8. Jan Nederveen Pieterse: *Globalisation as Hybridisation*. Routledge, 1997;
9. Ulf Hannertz: „The World of Creolisation”. In: George Ritzer –Zeynep Atalay (eds.): *Readings in Globalization. Key Concepts and Major Debates*. Willey-Blackwell, International Edition, 2010. 322–323.
10. Christian Bromberger: „Football as World-View and as Ritual”. *FCS 1995(VI)* 293–311.; Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
11. Christian Bromberger: „Football as World-View and as Ritual”. *FCS 1995(VI)* 293–311.
12. Péter László: *A labdarúgás szociológiája*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2016.
13. Frank Kew: (1999) *Sport. Social Problems and Issues*. Butterworth-Heinemann, Oxford, 1999.
14. IRES 2011 Romani si Fotbalul. Raport de cercetare. <http://www.slideshare.net/iresibc/ires-romanii-si-fotbalul-consumerperceptiiatitudini2011>(2023. 07. 11.)

14. Péter László: *Issues and Problems in Romanian Football Discourses*. University of Jyväskylä (thesis), Jyväskylä, 2014.
15. IRES 2011 Romani si Fotbalul. Raport de cercetare. <http://www.slideshare.net/iresibc/ires-romanii-si-fotbalul-consumperceptiititudini2011>(2023. 07. 11.)
16. Balázs Előd – Péter László: *Reflexiók a labdarúgás transzferpiacára egy lehetséges elemzési modell*. Erdélyi Társadalom 2015. 183–210.
17. Didier Demaziere – Morgan Jouvenet: *The Market Work of Football Agents and the Manifold Valorizations of Professional Football Players*. Economic Sociology, the European Electronic Newsletter 2015. 15(1) 29–41.
18. Stefan Szymanski – Simon Kuper: (2015) *Money and Football: A Socceronomics Guide*. Nation Books, 2015.
19. Didier Demaziere – Morgan Jouvenet: *The Market Work of Football Agents and the Manifold Valorizations of Professional Football Players*. Economic Sociology, the European Electronic Newsletter 2015. 15(1) 29–41.
20. Balázs Előd – Péter László: *Reflexiók a labdarúgás transzferpiacára egy lehetséges elemzési modell*. Erdélyi Társadalom 2015. 183–210.
21. Van közöttük spanyol, macedón, olasz, horvát, ausztrál, brazil, moldvai, georgiai, makedóni, kongói, szenegáli, algériai és boszniai-hercegovinai játékos.
22. Algériai, angol, angolai, argentin, ausztrál, bolgár, bolíviai, boszniai-hercegovinai, brazil, burkina-fassói, kameruni, chilei, elefántcsontparti, dán, francia, georgiai, ghánai, görög, horvát, indonéz, izlandi, kanadai, kongói, koreai, kosovói, lengyel, litván, magyar, macedón, mali, mauritániai, moldvai, montenegrói, marokkói, német, nigériai, olasz, osztrák, paraguayi, portugál, román, szenegáli, spanyol, svéd, szerb, szlovák, szudáni, tunéziai, ukrán, uruguayi, venezuelai.
23. 2008 után nem csupán megugrik az idegenlégiósok száma, hanem az első sikeres periódus végéig egy színes palettát fednek le: van közöttük brazil, kanadai, svéd, uruguayi, bolíviai, szerb, szlovák, angol, angolai, horvát, nigériai, olasz, portugál, görög, olasz, szenegáli, boszniai, francia, ghánai, koreai, magyar játékos is. Legtöbbjük középpályás.
24. Brazil, francia, horvát, kongói, litván, montenegrói, portugál, román, szenegáli, spanyol, szudáni, kameruni, magyar, olasz, görög, mali, portugál, venezuelai, lengyel, szlovák, tunéziai, algériai, argentin, boszniai, ghánai, izlandi, mauritániai, marokkói, bolgár, dán, olasz, osztrák.

JESZENSZKY GÉZA

MIT KÖSZÖNHETEK A SPORTNAK?

■ Már az ókoriak óta tudjuk, hogy „ép testben ép lélek,” de hogyan lesz a test ép, hogyan őrizhető meg az egészség, és így hogyan lesz jobb állapotban a lélek, hogyan lesz több derű az életünkben? Erre is Hellász adta meg a választ: a *kalokagathia*, a testgyakorlás (mai szóval a sport) és az erkölcsös gondolkodás elválaszthatatlan.

A Budapest ostroma idején, a pincében szerzett tüdőcsúcshurutot – hála az Apám által megszerzett penicillinnek – túléltem, az iskolai tornaóráktól azonban az orvosok eltiltottak. A Budai-hegyeket meg a Pilit mégis egészen kis koromtól fogva jártam Apámmal. Aczél László osztályfőnökünk, e remek sportember hatására nem akartam kimaradni az órai kínálta élményekből, így „saját felelősségemre” megszűntem „testnevelés alól felmentett”-nek lenni. Beleszerettem az atlétikába, de Aczél tanár úr kedvezményes („olajos”) jegyet szerzett számunkra a Műjégpályára is. 11 évesen kaptam meg nagybátyámtól az 1930-as években készült sílécét, aminek a szélén fém szegély, „kantni” is volt. Barátaim falécein ez hiányzott... Első lesiklásom a Horváth-kertben volt (ma is emlékszem az élményre), kanyarodni pedig a Tabánban tanultam. Néha összejött annyi pénzünk, hogy a fogással felmenjünk a Szabadság-hegyre, és onnan léccel siklottunk le a Farkastorokba, a farkasréti villamoshoz. Nyaranta szüleimmal jártam evezni a Dunára – milyen izgalmas volt

Kissé bővebben megjelent a *Napút* 2016. szeptemberi számában, 14–17.

Engem az olimpiai gondolatban nem az érmek és a rekordok ragadtak meg, hanem Coubertin üzenete: „Nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel.”

a kielboattal először átmenni a szentendrei szigeti oldalra. Először kormányoztam a kielboatnak nevezett csónakot, de hamarosan már az evezőket is kezeltem a guruló ülésről. És hogy jobban ússzunk, 13 évesen két osztálytársammal felvételt nyertem a Csatornázási Művek úszószakosztályába. Nem voltam kifejezetten ügyes a sportban, de szívós, erősségem volt a hosszútávfutás. És talán a legfontosabb: ott volt nekünk a mindennapos testnevelés: fejelés a Horváth-kertben, futball a Tabánban, télen persze ugyanott a sízés, amikor volt hó. Akkoriban jó két hónapig volt a Naphegy oldalában, legfeljebb időnként jeges.

Nemzedékemben szinte mindenki sportolt, sokan sportegyesületben is. Rengeteg munkahelyi sportegyesület és szakosztály működött, nem élsportolókat kerestek, hanem minden fiatalból edzett – és engedelmes – katonát akart nevelni a Rákosi-kor. „Munkára, harcra kész” – ez volt az MHK mozgalom, de rossz célja ellenére sok élményt nyújtott és egészségesebbé tett minden résztvevőt. Persze akkor nem volt tévé, számítógép, internet, utazás, viszont volt időnk rengeteget olvasni és sportolni. Mindez jól megfért a tanulással.

A Toldy Gimnázium nemcsak kiváló és igényes tanáiról volt nevezetes, de a sportban elért sikerekről is. Az I. emeleten állították ki azokat a díjakat, érmeket, kupákat, amiket – emlékeim szerint – elsősorban vívásban és sízésben szereztek elődeink. Igyekeztünk nem elmaradni tőlük, de a háború előtthöz képest kevesebb volt a diákverseny, inkább egyénileg sportoltunk. Az osztálykirándulások nem buszozásból és étkezésből álltak, Antall József osztályfőnökünk, régi cserkészhez méltóan, komoly gyalogtúrákkal és sátorban alvással párosította Pécs, Eger, Tihany és környéke megismerését. Nyaranta pedig ha sikerült is egy-két hét balatoni nyaralás a szülőkkel, majdnem minden diák dolgozott is egy hónapot, általában fizikai munkát, ez is megedzett bennünket. Én az egyik nyáron a XIII. kerületi házkezelőség alkalmazottjaként kerítésekert festettem. Jó előkészület volt arra, hogy érettségi után két éven át magam is az uralkodó munkásosztály tagja legyek segédmunkás-beosztásban.

A forradalom leverése utáni nehéz, keserű években a barátok és a lányok mellett a sport volt a kapcsolódás, a felüdülés eszköze. Most már önállóan mentünk túrákra a hegyekre és a vizekre. A külföld még elérhetetlen volt, de vitorláztam a Beruházási Bank szakosztályában Tihanyrévben, és feledhetetlen, 24 évesen balesetben meghalt kebelbarátommal, Márton Péterrel elkezdtem sízni járni a börzsönyi Nagy-Hideghegyre. Azt hiszem állóképességben ennek köszönhetem a legtöbbet. Királyrértig járt egy kisvasút, onnan közel három órát tartott 600 méter szintkülönbséget legyőzve felkapaszkodni, hátunkon hátizsákkal, benne az élelemmel, vállunkon a sílécekkal. Az elmúlt jó hatvan évben hányszor tettem meg ezt az utat. Barátokkal, egyetemi diáktársakkal, lányismerősökkel, feleséggel, gyermekeinkkel, az ugyancsak feledhetetlen Szabó Géza által rendezett amatőr síversenyek résztvevőivel, az ezredforduló után pedig a hatvanas-hetvenes éveiket taposó szenvedélyes sibirátókkal. Sok nevet említhetnék, mégis kiemelem toldys osztálytársamat, Gömör Jánost, a szokolyai Mekli Józsefet („Kopasz”, az első sífelvonó kezelője), Reicher Aladárt és Czapáry Bélát, az újabb társak közül Kalmár Bélát és Gyurka Botondot.*

Azt hiszem, jó döntés volt, hogy a szabad természetben űzhető sportok mellett köteleztem el végleg magam, ennek köszönhetem – Istennek hála – hogy elég jó ál-

*A magyar sísport történetébe beágyazva saját nemzedékem síélményeit is megírtam a Neidenbach Ákos alpinista társszerzőségével megjelent, gazdagon illusztrált könyvünkben: *Lehet-e sízni a Kárpátok alatt* (Kairoosz, Bp., 2017)

lapotban értem meg 80. születésnapomat, és hogy ma is sízek, evezek, túrázom. Ahogy a határok megnyíltak, annyi olyan vágyam teljesült, amelyekről 25 éven át legfeljebb álmództam. Sátoros, gyalogos, windszörfös túrák az Adrián, Svájcban, Skóciában – és a Tátrában meg Erdélyben. Megmásztam az egykor Magyarország, ma Szlovákia legmagasabb csúcsát, a Gerlachfalvit, de a Hoverlát is, ami ma Ukrajna teteje. Az erdélyi Hargitát elneveztem a magyar Himalájának, a Madarasi-csúcsra, a magyarok által lakott hegyvidékek legmagasabb pontjára szerintem minden magyarnak el kellene jutnia. Ide mint a Magyarországi Kárpát-Egyesület elnöke (2002–2011) vittem el rendszeresen sportbarátaimat.

Szép emlék, amikor angol diplomata barátaink reánk hagytak egy kétszemélyes vitorlás dingit, és feleségemmel „szelek szárnyán” röptünk a Balatonon. Azután azt is megértük, hogy az Adrián vitorlással keressük föl nászutunk színhelyét, Korčula szigetét. Élmeny volt kenuval járni a magyarországi Felső-Tiszát, fürdeni a Dráván a homokpadokon, de a Duna, az verhetetlen! Egy szigetkerülés, sátorozás a (szentendrei) szigetcsúcson, levezés a nemzetközi Duna-túrával Esztergomtól Mohácsig. Ahogy eltűntek a római parti csónakházak és a kielboatok, vásároltunk egy felfújható kajakt, és a 90-es években ezzel megkezdtuk a vadvízi kajakozásokat. Fölfedeztük a Tisza vadon rohanó kárpátaljai szakaszát, Rahótól Husztig és Tiszaújlakig. Erdélyben az Aranyost és az Oltot a tusnádi szorosban. Azután jöttek az Egyesült Államokban a komoly III–IV. fokozatú vadvizek, és a velük vetekedő Tara folyó Montenegróban. Közben néhány vitorlás túra az Adrián. Vendégtanárként, majd nagykövetként szítem, családommal együtt a Sziklás-hegységben, a Lake Tahoe-t övező háromezreséken és a nevéhez illő Mammoth hegyen, Colorado állam legendás terepein, mint Vail vagy Aspen. Három téli olimpián köszönhettem a magyar versenyzőket, és próbáltam ki egykét napra a sípályákat. De a csodálatos pályarendszerek elsősorban arra ösztönöztek, hogy terjesszem a sí és a többi sportág szeretetét az ifjúság körében, így lettem síoktató, így érvelek ma is a hazai sílehetőségek javítása, felvonók építése mellett, és hogy mesterséges hóval garantáljuk itthon is a tél kihasználását, ami egészségünk és erőnlétünk megőrzésének legbiztosabb eszköze. Norvégiai nagykövetként erősödött szeretetem a sífutás, a sítúrázás iránt, ami még egészségesebb és jóval kevesebbe kerül, mint az alpesi sízés. Ezt kellene népszerűsíteni, és géppel is előkészített síutakkal előmozdítani itthon.

A sportnak azonban sokkal többet köszönhetek, mint élményeket szép, sok esetben fantasztikus tájakon. Jó társaságot, barátságokat is hozott, emberismerttet. A sport nyújtotta fizikai és lelki edzettség nélkül az élet nehézségeit sokkal nehezebben viseltem volna el, esetleg feladtam volna egyes küzdelmeket. A szellemi munka, az ülő életmód káros fizikai következményeit csak a sportolással lehet ellensúlyozni. (Ilyen értelemben a sporttal rokon és hasonló hatású az akár kedvtelésből folytatott fizikai munka, a házépítés, a kerti tevékenységek, mint a fűkaszálás, konyhakertkészítés, gyümölcsszüretelés.) A hétköznapi sokat dolgoztam, sokszor napi 12 órában tanítottam, kutatómunkát végeztem, írtam – de a hétvégeken igyekeztem sportolni, a szabad levegőn tartózkodni. Ezét is adtam föl húszas éveim elején a versenyszerű bridzsezést. A politikai munka még időigényesebb volt, és a kikapcsolódásra még kevesebb időt hagyott. A külügyminiszter kora reggeltől olvas, tárgyal, szembesül súlyos ügyekkel, komoly felelősséggel járó döntéseket hoz, utazik nagy távolságokra, itt a korábban megszerzett állóképesség jelentett felbecsülhetetlen segítséget. A protokollból fakadó étel- és italfogyasztás is könnyen az egészségre megy, elhízással járó betegsé-

gekhez vezet – az ellenszer megint csak a fizikai erő kifejtés, a mértékletesség és persze a sport. A futás volt a leghatékonyabb módja kondícióm megőrzésének. A legszívesebben a Hármashatárhegy oldalában húzódó turistaúton futottam, barátokkal. A washingtoni magyar nagykövetség (és az én időmben benne a nagykövetségi lakás) egy nagy közpark, a Rock Creek Park szélén található. Minden reggel 20-25 percet futottam az erdős, dombos terepen, utána reggeliztem, és jött a késő estig tartó munka. Hétfőre feleségemmel együtt remek biciklitúrákat tettünk a környéken, de eveztünk is a Potomacra.

Főként egyes nyugati politikusokról halljuk, hogy mit sportolnak, nálunk a vadászat mellett a vezetők inkább csak nézik a meccseket. A sport hasznos a politikában is. Gyakran teniszmeccsek oldják a feszültségeket, de hallottunk már pingpong-diplomáciáról is. Én két alkalommal rendeztem síversenyt a Budapesten akkreditált diplomaták számára a börzsönyi Nagy-Hideghegyen.

Engem az olimpiai gondolatban nem az érmek és a rekordok ragadtak meg, hanem Coubertin üzenete: „Nem a győzelem a fontos, hanem a részvétel.” A szememben egy világbajnoki aranyéremnél többet ér egy fair play díj. A dopping, még inkább a „bunda” viszont ellentétes a sport céljával és szellemével. A csapatsportok összefogásra ösztönöznek, a közösség élményét hozzák. Örülök élsportolóink sikereinek, de elsősorban azt remélem ezektől, hogy a sportolásra ösztönzik a fiatalokat. Jó érzés drukkolni a versenyzőknek, de sokkal jobb versenyezni. Külföldön rengeteg az amatőr sportoló, az amatőr sportverseny, köztük a seniorok versenyei. Látjuk, hogy a mozgásukban sérült vagy fogyatékkal élő emberek is mire képesek, mit jelent számukra a sport. Szeretünk büszkélkedni nagy sportsikereinkkel, de sportoló nemzet vagyunk? Sajnos egyre kevésbé. Márpedig a gazdasági versenyben, a tudásversenyben is az tud jobban helytállni, akinek van akarata, aki megtanulta, hogy a nehézségeket ésszel és erővel lehet leküzdeni, és aki tudja, hogy a versenytársak nem ellenségek, hogy együttműködéssel többre lehet menni, mint önzéssel. A sport a sajnálatos módon fogyatkozni látszó morálra is jó hatással lehet.

ANGELA MARINESCU

Pincér, egy erős rövid kávé kérek, hogy villanyozzam fel ezt a tömény verset

Költészetem egyszerű, fekete és tömör, áthatja a mikrofont,
csak semmi töredékesség, kívül-belül kommunista,
neki köszönhetően bírtam ki a kommunizmust, mint egy két végén
lángoló patkány.

Voltam illatos apáca, egész a földig érő ruhákban
száradtam el.

Leszívtam torkomon az illúzió füstjét.

Drogoztam együtt élőkkel, és holtakkal is. Verssorokat loptam tőlük.

Vénámba engedtem a vörös öngyilkosok dalait.

Az árnyékomra támaszkodom, kemény, mint a kő.

Hidegen hagynak a szakadt,

fekete szoknyám hosszát méregető tekintetek.

Nyelvet öltök a nőkre, akik törekenyek és mindegyre

a hátam mögött settenkednek.

Lehajtom a vodkát, szégyenérzet nélkül. Kielégítem magam, szégyenérzet nélkül.

Öreg vagyok, függő és féltékeny. Ne a költészetem kövessétek.

Engem kövessetek. A költészetem én vagyok.

Lustán nyúlok el a költészetem mellett.

Bal tudom vérben úszik, és kiáll belőlem, mint egy fallosz.

Játszadózom a lezuhant XXL 1941-es gép

fekete dobozában tolongó nyüvekkel.

Odasimulni egy furcsa lényhez

egy furcsa lényel sugdolóztam, meghatározni
nem tudom, sőt próbáltam elhatárolódni tőle, nem akartam megérinteni,
de még rápillantani sem,

leváltam róla, mint egy szexuális tárgy, mely épp
abban a pillanatban a szeme láttára roppan össze.

mondtam neki: „én az intenzitásra hajtok”,

a hidegrázós, tömény intenzitásra, amibe belebetegszel,

ami végigkísér az időn, bármit teszel,

ami nélkül már se élni, sem lélegezni sem bírsz, annyira erős,

hogy előnt az undor, a hányinger,

és le kell dugnod az ujjad a torkodon.

a torkodon, pontosabban a géégig,
amin keresztül a hatalomra jutott nácik
egyenesen a gyomrodba tuszkolják a vörös patkányt.
ha egyedül vagy, ez a betegség felfokozza
a szexuális ösztöneid, mondtam alázatosan,
és komplexusokkal, áraszt el, annak rendje szerint,
mert annyira szerencsétlen leszel,
hogymár fel sem is bírod ismerni
az intellektusod és szaktudásod tátongó hiányosságait,
talán pusztán a hit,
a kakofónia és a visszamaradottság (a női lélek
elpusztíthatatlan triásza)
kötődik az intenzitáshoz,
a női
műveletlenségemhez, netán a halálösztönhöz,
amely úgy halad végig a vénáimon, mint egy hegyi oroszlán,
ami elpusztít mindent, amihez odasimul,
széttép, amíg a sötétben rejtőző állat nyomát kutatja,
és ekkor megpillantod kicsinyességét,
mielőtt elillan.

André Ferenc fordításai

■ **Angela Marinescu** (eredeti nevén: Basaraba-Angela Marcovici, 1941–2023) a román költészet egyik legnagyobb hatású alakja volt. Fiatalkorában hosszú éveken át súlyos tüdőbajban szenvedett, rengeteg fájdalmas beavatkozáson ment keresztül. Ezek a tapasztalatok nagy mértékben hatottak a költészetére. Verseit a hatvanas években kezdték közölni a folyóiratok, első kötete 1969-ben látott napvilágot. Élete során több mint 15 kötete jelent meg, munkásságáért számos irodalmi díjjal kitüntették. Idős korában megküzdött a mellrákkal, betegségéről nyíltan beszélt, sőt olyan portrét is nyilvánosságra hozott, amelyen látszanak a masztektómia hegei.

Stílusára jellemző a fokozott érzelmi intenzitás és a kendőzetlen kitarulkozás, a testiség és nemiség tematizálása. Lírayelvére a neoavantgárd poétikák gyakoroltak hatást. Sűrű, intenzív és eredeti képalkotásai révén egyfajta magánmitológiát teremt, ugyanakkor nem mentes némi cinizmustól sem. Lírájának sötét hangvételét több kritika is kiemeli – miközben az életöröm is megmutatkozik írásaiban. Idősebb korában egyre gyakrabban boncolgatta műveiben fontos témáinak, a szexualitásnak az összefüggéseit az öregedés tapasztalatával.

Marinescu költészete forradalmasította a román lírát. Az a felszabadító erő, ahogyan a szexualitás és a nőiség tematizálása megjelenik a verseiben, jelentős hatással bírt mind a kortársaira, mind a fiatalabb költőnemzedékekre. Haláláról rengetegen megemlékeztek, a román irodalmi élet legjelentősebb alkotói vallottak rájuk gyakorolt hatásáról. Mihai Iovănel irodalomtörténész egyik esszéjében egyenesen a „román költészet punkkirálynőjének” nevezi őt.

CSAPODY MIKLÓS

KÉRDEZŐ VÁNDOROK

Peéry Rezső és Méliusz József a Felvidéken és Erdélyben (1930–1938)

■ A lelkes ifjú utazó, Méliusz József (1909–1995) huszonegy évesen, 1930 őszén fordult meg először Pozsonyban, Peéry Rezső (1910–1977) már „beérkezett” fiatalemberként, huszonnyolc éves korában, 1936 nyarán indult első és utolsó erdélyi utazására. A Trianon után legkorábban magára találó, „koraértett”, komoly, „szociális telítettségű” felvidéki magyar ifjúsággal és „a legnyugatibb magyar tájakkal”² való találkozására Méliusznak életre szóló emberi-eszmei indítást adott. Erdélyi látogatása Peéryt is mély személyes, irodalmi, táji-történelmi benyomásokkal gazdagította, körutazására azonban már csak jóval a nemzedéki öntudatosodást sikerrel szolgáló mozgalmak delelője után kerülhetett sor. Rokon törekvéseik (a húszas-harmincas évek diákmozgalmai, a Sarló, az *Erdélyi Fiatalok*, majd a *Korunk* és a baloldal népfrontos antifasiszta orgánumai) és egymás tevékenysége iránti érdeklődésük hozta magával, hogy életútjuk többször keresztezte egymást. Ismeretségük, politikai-közéleti tapasztalataik, szerteágazó kapcsolataik hatékonyan segítettek elő a felvidéki és az erdélyi törekvések kölcsönös megismertetését, a harmincas évek második felében ösztönzést adva a végül sikertelennek bizonyult erdélyi egységteremtő kísérletekhez.

Peéry és az „új arcú magyarok”

■ A Monarchia felvidéki szülőtte művelt, jómódú pozsonyi magyar evangélikus polgárcsaládból érkezett, apja ágán német, anyja felmenői között szlovák rokonsággal. Apja, Limbacher Rezső szülész-nőgyógyász, szabadkőműves nagymester, köztisztletnek örvendő lokálpatrióta, fotográfus, neves rózsakertész, a Masaryk Akadémia tudományos osztályának alapító tagja volt. Méliusz harmincas évek végi bemutatása szerint Peéry Rezső „állás nélküli tanár, író, publicista és kultúr-szervező szülei kedves úri házában fogad. Finom, csendes atmoszféra terjed a patriarchális falak között. Ez egyike ama kevés magyar belvárosi polgárházaknak Pozsonyban, amelyekben még fennmaradt a történelmi változások előtti idők nyoma. Ezek között a falak között ízlelni lehet egy itt felejtett polgári kultúra lehelését. Olyan ez a ház, mintha a kivesző szlovenszkói polgár magyarság Noé bárkája volna. Úri környezetért sohasem rajongtam különösebben, de most itt, a háború előtti évek boldog hangulatainak felidézői között, hirtelen jól érzem magam és elhiszem, hogy Móricz Zsigmond pozsonyi látogatásakor ugyancsak jól érezte magát Peéryéknél. A magyar múlt valószínűtlen szigete ez, mint egy múzeumi sarok. Ebből a környezetből nőtt ki Szlovenszko egyik legműveltebb, legfinomabb s egyben legnyugtalanabb fiatal vezető szelleme: Peéry Rezső.”³ Közéleti magatartását, erkölcsi beállítottságát, irodalmi-publicisztikai működésének irányát a már a családban magába szívott demokratikus humanista-szabadelvű gondolkodás, a keresztényszocializmus eszmevilága, a regöscserkészlet népi élménye, az Ady-Móricz-Szabó Dezső-triász, a Sarló-mozgalom és a szocializmus eszméi formálták. A pozsonyi evangélikus líceumban 1922-ben érettségizett fiatalember gyakran szerepelt a nyilvánosság előtt, csakhamar nagy visszhangot keltő cikkei tették

ismertté a nevét. Beutazta Európát, tanult Prágában, Párizsban, végül a pozsonyi egyetemen szerzett magyar–francia–filozófia szakos tanári diplomát, anyanyelve és a német, szlovák, cseh mellett latinul, franciául és angolul beszélt. Irodalmi-filozófiai műveltségének a német idealizmus és a korabeli marxista elmélet európai irodalmának beható ismerete éppúgy része volt, mint a 19. század magyar irodalmáé, főként pedig generációjának mindent elsősoró élménye, Ady költészete. A Sarló a gombaszögi cserkészmozgalomból és a prágai magyar főiskolások 1925-ben megalakult Szent György Köréből jött létre a szociális érzékenység, népszolgálat és nyugatos modernitás gondolatával. Az új nemzedék legnagyobb hatású mozgalma a szociális felelősségű, modern kisebbségi magyar értelmiség megteremtését tekintette küldetésének. A gombaszögi táborban nemcsak a *Vetés* jelent meg, hanem a *Korunk* számait is kézről kézre adták. A *Korunk* nemcsakára éppen Peéry és a sarlósközönség szociográfiai kezdeményezését ültette át Erdélybe.

A korai Sarló a közös kisebbségi sorsnak volt a jelképe, mondhatnánk Méliusz majdani művének, a *Sors és jelkép*nek címét idézve.⁴ Amikor Méliusz 1928–29-ben Svájcban teológiát és filozófiát hallgatott,⁵ a sarlósközönség már kapcsolatban álltak az erdélyi új nemzedékekkel. Peéry neve ez időtől válik ismertté az erdélyi magyar sajtóban, az *Erdélyi Fiatalok* méltató ismertetése is ekkor kezdődik a prágai és a pozsonyi magyar lapokban (a kölcsönös rövid híradások erdélyi részről Mikó Imre, Jancsó Béla, László Dezső néhány közleménye kivételével ritkán többek dicsérettel). Peéry legkorábbi erdélyi szála is az *Erdélyi Fiatalokkal* való ismeretsége volt, a lap felvidéki kapcsolatait a legszorosabban Jancsó ápolta. Azok közül a városi polgári-értelmiségi, kispolgári-hivatalnoki és munkás vagy a vidéki, paraszti létből érkezettek közül, akiket népi elköteleződésük a Sarló vonzáskörébe vezetett, sokan lettek kommunistává (mások szélsőjobboldalivá). A húszas-harmincas évek fordulóján Peéry is radikalizálódott, ő fogalmazta meg a Sarló rappista-proletkultus irodalompolitikai dokumentumait.⁶ Osztályával való, fiatalosan lázadó szembefordulása rövid időre a szélsőbaloldal felfogásához közelítette, az eszméből azonban már jóval az éhínségek, koncepciók perek Szovjetunióból érkező hírei előtt mélyen kiábrándult; „»A párt ne mondja meg nekem, hogy én hogy[an] gondolkozzam, az az én magánügyem.«”⁷ Az ideológiai szélsőségekkel a kommunista mozgalom leplezetlen agresszivitása, közönsége létérdekeinek és saját szellemi autonómiájának védelme fordította szembe. Liberális protestáns neveltetése, keresztényszocialista eszméi, európai tanulmányai, csehszlovákiai és világpolitikai tájékozódása erősítette meg nemzeti és társadalmi meggyőződésében. Az *Erdélyi Fiatalok* fellépésekor a Sarló már a kommunista baloldal felé ment el; 1930. augusztusi érsekújvári gyűlésen elfogadott munkatervét már csak egy lépés választotta el a szovjet öt éves tervektől, a pozsonyi szocialista szemináriumon a *Kommunista Kiáltványt* olvasták, azok pedig, akikben „a reálpolitikai józanág erősebb volt a forradalmi romantikánál, idejében elhagyták a mozgalmat”.⁸ Az 1931. szeptemberi kongresszus, ahol a vezetők kieroszakolták a kommunistákhoz való csatlakozást, határkő volt a csehszlovákiai magyar ifjúsági mozgalmak történetében. A Sarló bukása „az írástudók árulásának” tipikus esete;⁹ „Főleg két személy tartotta a frontot: Szalatnai Rezső és Peéry Rezső.”¹⁰ Peéry magatartása nem a magyar értelmiségi ifjúság „ideológiai fejlődésének” akkoriban általános, mondhatni elvárt szélsőbaloldali útját követte, melynek jellemző példája Balogh Edgárnak a párthoz való, a Sarló felbomlásához vezető csatlakozása. Ennek az útnak a Peéryével összevetve másként atipikus ellenpéldája Méliusz magatartása annak a művelt polgári íróentellektüelnek a felfogásával, aki magát baloldali népiségre, antifaszizmusa folytán, európai látóköre és értékvilága ellenére kommunistának tartotta. A Peéry életét meghatározó felfogás egész nemzedéke számára az elvesztett haza, a megsemmisített hagyomány és a megalkuvásmentes szellemi tartás kikezdetetlen értékára lett.

A rebellis kálvinista

■ A Monarchia bánági szülötte, Méliusz József horvát–sváb–lengyel eredetű, módos katolikus temesvári polgári családban jött a világra, apja a város tisztviselője, anyja háztartásbeli. A piaristáknál végzett lázadó fiatalember a húszas évek végén reformátussá lett, budapesti érettségije, temesvári szobrászkodása, Zürich és Kolozsvár után a berlini egyetemen hallgatott teológiát. A harmincas évek Berlinjében vált „forradalmár lényé és valóban magyarrá, magyarrá abban az értelemben, hogy a nép társadalmi valósága tudatosult” benne; úgy vélte, „magyarnak lenni és kommunistának lenni nem ellentmondás, hanem elválaszthatatlan valóság.”¹¹ Baloldali tájékozódása ellenére a korai transzvilvanizmus eszmevilágával a nemzedéki öntudat jegyében indult *Erdélyi Fiatalok* körének nagy reményű tagja; a reális helyzetudatú, kisebbségi ideológia kialakításán dolgozó mozgalom népszolgálatot, világnézeti függetlenséget és (párt)politikamentességet hirdetett, ezért lett a lap munkatársa. A fiatal értelmiség jó részét általánosan jellemző szociális elköteleződést, intellektuális érdeklődést, gondolkodásmódot, részint meggyőződésbeli, részint divatot követő magatartást akkoriban már „nem kellett nagyítóval keresnünk. A magyar szellemi élet, a magyar irodalom a szociális eszme lázában égett”.¹² Méliusz is hamar eljutott a transzvilvanizmustól az első világháborút követő zűrzavaros évek mintegy ideológiai menekülőútként felfrissített marxizmusáig, az orosz és német avantgárd lenyűgöző forradalmi irodalmáig és robbanékony művészetéig. Mindamellet az európai polgár klasszikus eszménye nem értelmiségi attitűd, hanem létüket meghatározó mentalitás volt mindkettőjük számára: Peéry sem burger, hanem citoyen volt, „nem a gyarapodó, hanem az építő és alkotó” polgár.¹³ Következetes szabadelvűsége mellett az állandó önreflexiót Méliusz polgári mentalitásában ugyancsak a nemzeti és az európai kultúra iránti elköteleződés és a baloldal kezdetben harcos képviselője, később a „civil kurázi” kísérte. Kapcsolatuk kezdete a kisebbségi magyar ifjúsági mozgalmak harmincas évek eleji fénykorára esik. Ekkor kezdték közölni főként csehszlovákiai magyar kulturális-közéleti beszámolóikat, bírálataikat, tanulmányaikat és interjúikat, Peéry a *Korunk* és a *Brassói Lapok* hasábjain, Méliusz az *Erdélyi Fiataloktól* a *Korunkon*, az *Erdélyi Helikonon*, a párizsi *Szabad Szón* át az újvidéki *Híd*ig és a budapesti *Szép Szó*ig. 1930. október végén Méliusz Berlinbe tartva állt meg Pozsonyban, élményeiről, a sarlósokkal való első találkozásáról az *Erdélyi Fiatalok*nak küldött *Levél Pozsonyból* című úti levelében számolt be.¹⁴ Peéry irodalmi-közéleti tevékenysége, csakúgy, mint Méliusz mindennapjai, ezekben az években a korábbiaknál is mozgalmasabbak. Peéry tagja volt az akadémia ügyében Masarykhoz intézendő memorandumot elkészítő bizottságnak, Méliusz az *Erdélyi Fiatalok* buzgó szervezője, a *Korunk* főmunkatársa, a *Brassói Lapok* temesvári publicistája. A felvidéki új nemzedék akkor már „a csehszlovákiai magyar kultúrunka egységét” megteremteni hivatott Tavaszai Parlament lázában égett. Peéry is minden fórumon, előadáson, sajtócikkekben, sőt a csehszlovák rádió magyar műsorában is ennek sikerét próbálta elősegíteni. 1936 tavaszán a Csehszlovákiai Magyar Kisebbségi Társaság rádiós előadás-sorozatában is megszólalt a magyar egyesületek együttműködése és a parlament ügyében.¹⁵

1936, Peéry Erdélyben

■ 1936 augusztusában „a szlovenszkói fiatal írónemzedék egyik értékes tagja volt az, aki leutazott Erdélybe, hogy közelebbről megismerkedjék az ottani magyar szellemi élettel és a viszonyokkal”.¹⁶ Peéry az első Tavaszai Parlament tanulságaival érkezett, utazása során Kolozsvárra (Bálványosváraljára, Sztánára), Nagybányára (?), Temesvárra, Brassóba és Marosvásárhelyre jutott el. Balogh Edgárral, Mikó Imrével és Jékely Zoltánnal Szentimrei Jenőt kereste fel, Kós Károllyal és Szabó T. Attilával Bálványosvárán, Gaál Gáborral, Jancsó Elemérral Temesváron találko-

zott az Erdélyi Múzeum-Egyesület összejövetelén.¹⁷ A *Brassói Lapok* Kapu utcai szerkesztőségében Kacsó Sándor várta, akinek *Lélekvesztőn* című regénye Szlovákiában is „rokon közegre” talált.¹⁸ Az újság számára Ruffy Péter készített vele interjút *Erdői beszélgetés a Kárpátok alatt arról*: Hogyan látja egy fiatal pozsonyi magyar tanár a csehszlovákiai kisebbségi sorsot? Közigazgatás, nyelvhasználat, állami iskola, közművelődés, irodalom, színházi kultúra címmel.¹⁹ A kezdő újságíróra valló, eltűzött líraiságú dialógus kevés konkrétummal szolgál, mégis jól érzékelteti „az új, humanista-demokrata eszmékre épült” Csehszlovákia magyar kisebbségének ellentmondásos helyzetét, a kérdezett lehangoló, olykor derülítő helyzetértékelését, melynek konzekvenciáit az olvasók a maguk másfél évtizedes kisebbségellenes tapasztalataival vethették össze.

Peéryt Erdély-szerte a hagyományos vendégarátsággal várták az írók, szellemi emberek, tanárok, lelkészek: „a tollforgatók, professzorok és polgárok megértő, megbocsátó és közönyös szeretettel fogadták, s adogatták kézzől kézre. A kezelt merő kalandvágyból engedte el és a székely körvasútra szálltában, s a magyar havasi táj bársonyfűvű rétfjeiről így érkezett [Brassóból] a szelíd és látszólag lomha városba, [Maros]Vásárhelyre.” A Transsylvania Hotelben szállt meg, felkereste a Teleki Tékát, a református kollégiumot, a Bolyai-múzeumot. Úgy találta, „Marosvásárhely pacsirtaalcás sirály a gazdag, nemes és felejthetetlen erdélyi városok között, mert a város nemcsak a kő és a monumentum, hanem szellem és lélek, mely a benne lakókat eltölti. Marosvásárhelyi séták közben, az eszmecserék ideje alatt a cukrászdaszerű kávéházakban és Molter Károly tanár úr Ürümáj nevű tanyáján, ahonnan a havasokat látni a csendes és szelíd város felett, ezt tanulta az utas a magyar városiasság varázsától bűvölten a magyar városiasság titkáról.”²⁰ *Az erdélyi humánium* című írásában a Vásárhelyi Találkozó előtt majdnem egy évvel „az erdélyi szellem” útmutatását fogalmazta meg a felvidéki magyar olvasóknak.²¹

1936, Méliusz Komáromban, Kassán, Prágában és Pozsonyban

■ Méliusz újabb, élményekben gazdag csehszlovákiai utazására 1936. október elején került sor. Bejárta az országot „jelentősebb magyar kultúrhelyeit, előadásokat tartott, cikkeket írt, megismerkedett a szellem embereivel, részt vett a Tavaszi Parlament tanácskozásain, és hatalmas élményanyaggal megrakodva tért vissza Erdélybe. Talán Méliusz útja is előmozdította erdélyi társainak látogatását!”²² Régi ismeretségeit és új benyomásait, a Sarló hőskorát felelevenítő találkozásait többször megörökítette, előbb a *Korunkban* közölt *Pozsonyi emlékekben*, majd a *Szép Szóban* megjelent, bensőséges-nosztalgikus városrajzával az etnikai, gazdasági, települési és szociális viszonyokat szociografikus naturalizmussal feltáró úti jegyzetében.²³ Pozsonyból Komáromba indult, ott találkozott ismét Peéryvel a második Tavaszi Parlament 1936. december 6–8. közti tanácskozásán. Az egybegyűltek „Üdvözölték Méliusz József erdélyi író, aki „köszöntő szavaiban foglalkozott az erdélyi és a szlovenszkói magyar fiatalság kapcsolataival, azt tapasztalja, hogy a megszünt Sarló-mozgalom eszményképe most is él és tovább hat Szlovenszkó-szerte.”²⁴ Útja Komáromból Kassára vezetett, ahol magyar ifjúság Stúdiójának 1936. december 12-i irodalmi estjén Anton Straka a csehszlovák–magyar közeledésről, Méliusz az erdélyi huszita mozgalmakról tartott előadást,²⁵ hangsúlyozva, hogy „az erdélyi demokratikus törekvéseknek találkozni kell a magyar, cseh és román demokratikus törekvésekkel”.²⁶ Kassáról néhány napra Prágába utazott, ahol a Táncsics Körben *Erdély 1437–1937*, a Petőfi Sándor Körben *Erdély irodalmának igazi arca* címmel adott elő.²⁷ 1936. december 18-án „a kiváló erdélyi író csehszlovákiai tanulmányútját befejezve, Pozsonyba érkezett. Méliusz a csehszlovákiai magyarság kulturális viszonyainak tanulmányozására jött a köztársaságba. Itt-tartózkodása folyamán alkalma volt a magyar és a csehszlovák kultúrvilág legkimagaslóbb személyiségeivel hosszabb beszélgetéseket folytatni, megfigyelőként részt vett a

komáromi Tavaszi Parlamenten is és így kulturális életünkről mély képet nyerve tér vissza Erdélybe. Méliusz ma, pénteken a rádió magyar órájának keretében szerepel előadásával, holnap, szombaton pedig a pozsonyi Műhelyben tart előadást az erdélyi huszita mozgalmakról. Az előadás iránt – tekintve az osztatlan sikert, amellyel a fiatal erdélyi író kassai és prágai előadásai során találkozott, – itt is nagy érdeklődés nyilvánul meg.”²⁸ A Csehszlovák Rádió pozsonyi szerkesztőségének magyar műsora 1936. december 18-án *A demokratikus Erdély* címmel sugározta Peéry és Méliusz beszélgetését a romániai magyar szellemiség új útjairól.²⁹

Peéry erdélyi kapcsolatai Méliusszal való közelebbi ismeretségével és az 1936. augusztusi, a Vásárhelyi Találkozót bő egy évvel megelőző utazásával váltak szorosabbá. Bár az *Erdélyi Fiatalok*kal való kontaktusa az erdélyi ideológiai-nemzedéki küzdelmek és a Sarló kommunista irányvétele idején megszakadt, a *Korunkkal* való kapcsolata fennmaradt. A harmincas évek második felében három, filozófiai-elméleti műveltségét, nemzetközi baloldali tájékozottságát kamatoztató tanulmánya jelent meg a folyóiratban (*Szemponok a marxizmus keletkezéstörténetéhez, A fiatal Marx és Hegel, Szemponok a csehszlovákiai magyar irodalom fejlődéséhez*).³⁰ 1937 augusztusában Méliusz Svájcban, Francia- és Németországban tett hosszabb utazást feleségével, ekkor kereste fel Thomas Mannt a svájci Küsnachtban,³¹ az október 2-án kezdődő Vásárhelyi Találkozóra Németországból érkezett.

1938, Méliusz Pozsonyban és Prágában

■ Méliusz 1938 februárjában, alig néhány nappal a román királyi diktatúra bevezetése után látogatott el újra Csehszlovákiába.³² Ismét bejárta „ifjúsága városát”, felkereste íróbaráit: csatlakozott Peéryhez, Győry Dezsőhöz, Erdélyi Lászlóhoz, a *Magyar Újság* munkatársaihoz, akik „a Blaha kávéházban tárgyalják meg a nap eseményeit”.³³ Peéryvel folytatott, *Egy nemzedék vallomástétele* című tartalmas, a Sarló történetét áttekintő interjúját a párizsi *Szabad Szó* közölte. A királyi diktatúrával a látszat-parlamentarizmus is megszűnt Romániában. Ausztria német megszállásával, majd a müncheni egyezményvel megnyílt az út Hitler előtt Csehszlovákia szétdarabolása felé. „A nagy földrengés hatása itt még tetemesebb mértékben nyilvánult meg, mint a rokon sorsú Erdélyben, ahol az ösztökélőbb tradíció tudat és a kompaktabb magyarság erőérzése a helyzettel való gyorsabb leszámolás lehetőségét teremtette meg.”³⁴ Az első bécsi döntés (1938. november 2.) után Peéry előtt „Lassan világosodik meg a veszteség; ha teljesen tisztán látom, nehéz nem iszonyodni tőle. Most elhagyottabban élünk itt, mint valaha [...]. Másodszer vesztítettük el a várost. Másodszer kellett lemondanunk a hazáról.”³⁵

Makkai Sándor *Nem lehet* című, viharos fogadtatású erkölcsfilozófiai vallomásában kijelentette: „nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert magát a kisebbségi »kategoriat« tartom emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek”.³⁶ Két évvel később Peéry is úgy vélte, a kisebbségi létállapot nem egyéb, mint „erőtékozlás, méltatlan az egészséges nemzet fiaihoz”, mert a kisebbségi sors a felvidéki magyarság számára „az életlendület megtörését” hozta.³⁷ Mégis Pozsonyban maradt, ahol esszéivel, emlékirataival és a kor antifasiszta publicisztikája legjavához tartozó írásaival, közéleti kiállításával a nácizmust elutasító felvidéki magyarság egyik szellemi vezetőjeként a helytállás jelképes alakjává nőtt. Nem adta fel meggyőződését, miszerint: „Vannak időtálló értékek, melyeket a jövő számára megőrizni változatlanul fontos hivatás. Egy méltányos, észszerű és mérsékelt polgári eszmélkedésben védünk nemzetünk, népünk jogait. Ez a magyar polgári eszme volt nemzeti öntudatunk formája. Érthető, ha sem kedvünk, sem okunk nincs, hogy a nálunk így összeforrott tudatkincset feladjuk. [...] Az embernek a tizenharmadik század nagy eszményéből, az autonóm ember bátorságából kell valamit magában hor-

doznia.”³⁸ 1938 volt az az esztendő is, amikor Méliusz belefogott a *Város a köd-
ben*, szülővárosa regényének megírásába.

Az első bécsi döntés után a magyarok hamar „megtudták, mit jelent a kisebbségi sors egy német patronátus alatt álló, klerikális-fasiszta színezetű államban, az úgynevezett önálló Szlovák Köztársaságban”.³⁹ 1939 nyarára az „árnyékban maradt” magyarok közül sokakat „kitessékelnek a nemzetből”, míg a hűtlenek „nevetve az új hazátlanok siralmán, kicsit fölényes mosollyal és emelt fővel igyekeznek feledni a közös emlékeket, közös művet és életformát: a megcsappant nemzetet”.⁴⁰ Peéry keserűen élelslátó vallomását, egy ma már ködbe vesző, homályba borított korszak dokumentumát Kacsó ezzel adta közre a *Brassói Lapok*ban: „Peéry Rezső, az ismert pozsonyi magyar közíró fájdalmas hangú és szemrehányó, de ezek mellett is emelkedett szellemű cikket írt azokról a magyarokról, akiket visszaparancsolt a németekhez »a fajelmélet törvénye«. *Búcsúszavak a hűtlenekhez* címmel szólítja meg cikkében Peéry Rezső ezeket a némettől lett magyarokat.”⁴¹ Ahogy Peéry sem hagyta el szülővárosát, Méliusz sem távozott a második bécsi döntéssel (1940. augusztus 30.) kettévágott Erdélyből, ahol temesvári emlékvilága után a *Sors és jelkép* viszontagságos sorsélményei várták.

A veszteség seregszemléje

■ Peéry és Méliusz első, mindent megváltoztató közös vesztesége a régi haza elvesztése volt. Újabb sorsfordulójuk a két bécsi döntés, majd a második világháború kataklizmája. Peéry életének harmadik tragikus fordulópontja az 1945. tavaszi kormányprogrammal és a Beneš-dekrétumokkal elérkezett „hontalanság korának” (1945–48) kezdete. A Magyar Végrehajtó Bizottság nevű illegális kisebbségvédelmi szervezet egyik mozgótagjaként Budapesten igyekszik felhívni a magyar politikai vezetés figyelmét a felvidéki állapotokra, 1946 elején Prágában a lakosságcsereéről tárgyaló magyar küldöttséget tájékoztatja. Negyedik drámai életfordulója emigrációjának kezdete. 1946 tavaszán átszökik a Dunán; nem volt hajlandó szlováknak vallani magát, úgy vélte, Magyarországról többet tehet az otthon maradtokért, közben okkal tartott tőle, hogy áldozatul esik a megtorlásoknak. Méliusz 1944-ben Temesvárról Kolozsvárra menekül, az Állami Magyar Színház igazgatója. 1949 novemberében letartóztatják, vádlott egy kiterjedt magyarellenes koncepció perben, hat évet ül ítélet nélkül. Feleségét az állambiztonság 1950 nyarán liftaknába löki, egyedül marad, Péter fiuk elméje elborul, elmeegógyintézetben hal meg a kilencvenes években. Peéry Mosonmagyaróvárról 1950-ben Sopronba költözik, „a kicsinyített Pozsony” egykori evangélikus líceumának igazgatója, a forradalom leverése után újra menekülni kényszerül Ausztriába, Nyugat-Németországba. Méliuszt 1956 nyarán rehabilitálják, egy könyvkiadó igazgatója, 1968–72-ben a Romániai Írók Szövetségének alelnöke. Úgy tűnik, az új rendszer kegyeltje (megjelennek a könyvei, publikál, utazhat), mégis mind gyakoribbak a hatalommal való konfliktusai. Kapcsolatuk utolsó nyoma Méliusz Peérynek 1977 októberében Molnár József (az *Új Látóhatár*) müncheni nyomdájának címére küldött levele.⁴² A Gáll Ernőtől kölcsönzött *Requiem egy országrészért* (1975) olvasása közben „Az emlékek valóságos zuhataga borított el. Istenem, ha elgondolom, negyven éve, hogy Pozsonyban naponta együtt voltunk, hogy Erdélyben jártál, hogy útibeszámolóidat izgatottan olvastuk. Feltámaszthatatlanul elsüllyedt világ. Könyvedet lélegzet-visszafojtva olvasva, állandóan magam előtt láttam az akkor talán alig 30 éves Peéry Rezsőt. Nem fantasztikus az, hogy ilyenképp semmit sem változtál? Köszönöm az élményt és az emlékezést, amit könyved oly intenzíven előhívott. Veled együtt Pozsonyt. Az akkorit.”

■ JEGYZETEK

1. Moravék Endre: *A felvidéki ifjú típusa*. Magyar Szemle 1933. 5–8. 234.
2. Méliusznak *A legnyugatibb magyar tájakon* címmel jelent meg cikksorozata a Brassói

Lapokban, máskor pozsonyi barátairól írta: „Nyugati magyarok ők, magyarok a keleti Európa legnyugatabbján” (*Pozsonyi emlék*. Korunk, 1937. 12. 1027–1033.). Peéry is „Kelet-Európa nyugatán” helyezte el szülővárosát (Tóth László: *Közép-Európa: sors és identitás a 20. században – egy életpálya tükrében*. Előképek egy időszzerű élettörténet-rekonstrukcióhoz. Hitel 2021. 10. 122.).

3. Méliusz József: *Egy nemzedék vallomástétele*. Peéry Rezső, a szlovenszkói esztéta a mai magyar ifjúság legérdekesebb korszakáról, a szlovenszkói új nemzedék küzdelmeiről és kilátásairól. *A legnyugatibb tájakon*. III. Szabad Szó – La Libre Parole 1938. febr. 19. 7. A fejezetcímek és a zárómondat kivételével azonos szöveggel: *A sarlós mozgalom mérlege*. Híd 1938. 4. 98–102. Móricz első, 1926. novemberi felolvasókörűja után 1927. ápr. 2–15. között járt ismét a Felvidéken (Móricz Zsigmond: *Naplók 1926–1929*. Sajtó alá r. Cséve Anna és Szilágyi Zsófia Júlia. Noran Könyvesház, Bp., 2012. 783.).

4. *Sors és jelkép*, avagy egy erdélyi utazás regénye ezerkilencszáznegyvenháromban tizenkét fejezetben elbeszélve. Szolnay Sándor rajzaival. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1946. Szövegétől nagyban eltér a 2. „javított” kiadás (Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1973).

5. Méliusz József *egyetemi leckekönyvei*. PIM V 5584/43/1–6.

6. *A szlovenszkói magyar irodalom válsága*. Irodalmi rezolúció. In: *A Sarló jegyében*. Az újarcú magyaroktól a magyar szocialistákig. A Sarló 1931-iki pozsonyi kongresszusának vitaanyaga. A Sarló Országos Vezetősége, Pozsony, 1932. Elkobzás utáni második kiadás. 86–97. RAPP: Roszsijszkaja Asszociacija Proletarszkih Piszatyalej; Proletárirók Oroszországi Egyesülete (1925–32) militáns szélsőbaloldali állami írószervezet.

7. *Vendégségben Masaryknál*. Interjú Boross Zoltánnal. Készítette Molnár Imre, 1990. In: *„Gyűlölködés helyett összefogás”* Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez. Összeáll. Molnár Imre, jegyz. Bajcsi Ildikó. Elbeszélte történelem 5. Történelemtudományi Társulás – Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2016. 33.

8. Kovács Endre: *A Sarló története*. *Az Ország Útja* 1938. 6. 183.

9. Simándy Pál: *„A Sarló jegyében”*. *Magyar Írás* 1932. 7. 558–559.

10. Fábrián Dániel: *A résztvevő szemével* (Adalékok a Bartha Miklós Társaság történetéhez). *Párttörténeti Közlemények* 1979. 2. 204.

11. Méliusz József: *Háborús napló* 248–249. PIM V.5584/42/12.

12. Kovács Endre: i. m. 183.

13. Tóth László: *Közép-Európa: sors és identitás...* 124.

14. Méliusz József: *Levél Pozsonyból*. *Erdélyi Fiatalok* 1930. 9–10. 164–165.

15. *„Tavaszi Parlamentet” hív össze a Magyar Kisebbségi Társaság*. *Prágai Magyar Hírlap* 1936. márc. 24. 9.

16. Sándor László: *Erdélyi magyar írók Csehszlovákiában*. *Korunk* 1938. 1. 54.

17. *Balogh Edgár levele Gaál Gáborhoz*. *Kolozsvár*, 1936. aug. 5. In: Gaál Gábor: *Levelek* (1921–1945). Sajtó alá r., jegyz., utószó Sugár Erzsébet. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1975. 693.

18. Posoniensis [Peéry Rezső]: *Hét sovány esztendő gazdag termése*. A szlovákiai magyarok második kisebbségi korszakának tanulságai (1938–1945). *Valóság* 1946. 2–4. 25.

19. *Brassói Lapok* 1936. aug. 23. 4.

20. *Vásárhelyi emlék*. *Esti Újság* 1940. szept. 18. 3. 30.

21. *Magyar Nap* 1937. jan. 10. 4.

22. Sándor László: *Erdélyi magyar írók Csehszlovákiában*. *Korunk* 1938. 1. 54.

23. *Pozsonyi emlék*. Rövidítve, kissé módosítva, a feljegyzéseket nov. 24–29. között napok szerint tagolva és Peéry említése nélkül: *Kisebbségi tájakon* (Pozsonyi napló). *Szép Szó* 1937. 5. k. 20. 450–457. és *Bratislavai emlék* (1936. november). *Kitépott naplólapok* (egy publicista feljegyzéseiből). Irodalmi Könyvkiadó, Buk., 1961. 93–103.

24. *Egy deklaráció jegyében nagy sikerrel zárult a Tavaszai Parlament tanácskozása*. *Magyar Nap* 1936. dec. 10. 4.

25. *Magyar sorsproblémák a Tavaszai Parlamenten*. *Magyar Nap* 1936. dec. 12. 4.

26. (bo.): *„Verjünk hidakat!”* *Magyar Nap* 1936. dec. 15. 4.

27. *Magyar Nap* 1936. dec. 13. 2. és 1936. dec. 17. 4.

28. Méliusz József *a Műhelyben*. *Magyar Nap* 1936. dec. 18. 4.

29. *Magyar Nap*, 1936. dec. 18. 6. Szövege nem ismeretes.

30. 1936. 12. 993–1001., 1937. 1. 28–37. és 1937. 2. 115–120.

31. Az író 1937. aug. 8-án látta vendégül: „Teára a fiatal Méliusz házaspár, romániai magyarok.” Thomas Mann: *Naplók* I. 1918–1921, 1933–1939. Ford. Soltész Gáspár,

- Schweitzer Pál. Európa Könyvkiadó, Bp., 1988. 466. Találkozásukról Méliusz: „*Vissza a tett színhelyére*”. *Korunk* 1937. 11. 943–944.
32. *A legnyugatibb magyar város: Pozsony*. A legnyugatibb magyar tájakon. II Szabad Szó – La Libre Parole 1938. febr. 17. 7. és *Magyarok Prágában*. A legnyugatibb magyar tájakon. VIII. Uo. 1938. febr. 9.
33. Méliusz József: *A legnyugatibb magyar város...*
34. Kovács Endre: i. m. 178.
35. *Ember és sors a nemzetén kívül*. Hét pozsonyi hónap naplójából [1]. *Az Ország Útja* 1939. 8. 466.
36. *Láthatár* 1937. 2. 49.
37. *Ember és sors a nemzetén kívül* [1]. 445.
38. *Perem-magyarok*. In: *A szlovákiai magyarság élete 1938–1942*. Athenaeum. Bp., é. n. [1942] 26.
39. Posoniensis [Peéry Rezső]: *Hét sovány esztendő gazdag termése* 29.
40. Peéry Rezső: *Búcsúszavak a hűtlenekhez*. Brassói Lapok 1939. jún. 4. 14.
41. *Négy világtáj krónikája*. Románia. *Láthatár* 1939. 8. 362–363.
42. *Méliusz József levele Peéry Rezsőhöz*. Buk., 1977. okt. 10. OSZK Kézirattár. Fond 490/115. Méliusz hagyatékában nem található levél Peérytől.

MAROSÁN BENCE PÉTER

KÖZÖSSÉGI DÖNTÉSEK ÉS KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS

Egy fenomenológiai megközelítés kísérlete Husserl, Heidegger, Ricoeur és Tengelyi nyomán

Bevezetés

■ „Az ego úgyszólván egy történet egységében konstituálja önmagát” – szól Husserl *Kartézianus elméletek* című művének híres, sokat idézett helye (37. §).¹ Az ego viszont, akiről szó van, Husserl számára végső soron lényegileg interszjektív lénynek bizonyul. Az ego alapvetően közösségi lényként, tehát valamely konkrét közösség tagjaként konstituálja önmagát. A szóban forgó közösséghez szintén tartozik egy történet – a közösségek szintén egy történet egységében fogják fel magukat. Individuális és kollektív identitásunk pedig nemcsak tőlünk független események közegében, passzívan formálódik, hanem *döntéseink* lényegi hatással vannak az identitás individuális és kollektív szintjének alakulására. Másképpen megfogalmazva: bizonyos mértékig mi magunk vagyunk azok, akik ilyenné vagy olyanná tesszük magunkat döntéseinken keresztül.

A jelen tanulmányban azt szeretném bemutatni, hogy a kollektív, közösségi identitás bizonyos, a jelenlegi témánk szempontjából kulcsfontosságúnak számító fenomenológiai elméleteiben hogyan válik egyre konkrétábbá a közösségi identitás és döntéshozatal koncepciója olyan szinten, hogy az a kortárs, pozitív tudományos kutatásokban is konkrétan felhasználható és alkalmazható elméletként jelenik meg. A kiindulópontot Husserl filozófiája jelenti, ahogy ő különösen az interszjektivitásról alkotott kiforrottabb gondolatmeneteiben arról elmélkedik, hogy az ego szükségszerűen interszjektív, tehát közösségi lényként kell hogy konstituálja önmagát. A következő fontos állomás az emberi létezést lényegileg világban való létezésként és másokkal való együttlétként tárgyaló Heidegger felfogása lesz.

Mint látni fogjuk, bizonyos szempontból mind Husserl, mind Heidegger megközelítése némileg formálisnak mondható.² A közösségi identitásról és döntéshozatalról fenomenológiai szempontból talán az első, igazán tartalmas, az egész problémakört lenyűgözően szerteágazó és gazdag történelmi és kulturális kontextusba beleágyazó szerző feltehetőleg Paul Ricoeur.³ A narratív identitás ricoeur-i teóriáját is ebbe az összefüggésrendszerbe beágyazottan kell értelmeznünk. Azzal együtt, hogy nála a konkrét, specifikus történelmi elemzések nem voltak annyira hangsúlyosak, illetve nem voltak annyira előtérben,⁴ a következő, mindenképpen kiemelendő szerző Tengelyi László volna, aki a „sorsesemény” fogalmával szerintem nem megkerülhető mozzanattal gazdagította a narratív identitás elméletét⁵ – oly módon mégpedig, hogy ez a közösségi lét és a közösségi döntéshozatal szintjén is elhagyhatatlan, szükségszerű motívumnak mutatkozik.

A végső elemzés azt mutatja, hogy a közösségi identitás és döntéshozatal mind a tények, mind az értékek szempontjából, tehát mind a fakticitás, mind a normativitás dimenziójában formális és tartalmi motívumokat egyesít. Ez azt je-

lenti, hogy vannak olyan struktúrák, amelyek minden egyáltalán lehetséges közösségben megtalálhatóak, ugyanakkor ezen struktúrák faktikus realizációja közösségeként különbözik. Normatív síkon ugyanígy: vannak olyan közösségi magatartás- és intencionalitásmódok, amelyek minden közösség esetében végső soron autentikusnak mondhatóak, ugyanakkor, ha ezeket konkrét cselekvési elvekre akarjuk lefordítani, akkor mindig azt látjuk, hogy a konkrét döntés helyessége vagy helytelensége jelentős részben szituációhoz kötött, és a konkrét cselekvési szituációnak lényegi szerepe van benne, hogy egy cselekedetet helyesnek vagy helytelennek kell mondanunk.

Husserl: az ego szükségképpen egy közösségi részeként konstituálja önmagát

■ A formális és tartalmi motívumoknak ezt az egységét már Husserlnél is megtaláljuk. Tulajdonképpen megint a helyzettel szembesülünk, hogy ha a husserli kéziratok mélyére nézünk, Husserlnél megtaláljuk egy ma is jól használható, kifejlett elmélet körvonalait; csak nem szisztematikusan kidolgozva, hanem az életműben, különösen annak kései fejezeteiben szétszórva. Újra annak az elméletnek a cáfolatát láthatjuk tehát, hogy a husserli filozófia valami meghaladott vagy meghaladandó lenne; amit ráadásul úgymond a kései Husserl maga is felismert volna.⁶

Ebben a tekintetben számunkra Husserlnek az ego önkonstitúciójáról alkotott kései elképzelései a legfontosabbak. A tízes években, mindenekelőtt az *Eszmék* második kötetében, Husserl már nagy hangsúlyt fektet a személyes én konstitúciójának a kidolgozására, ahol a személyes én már testi, történeti, közösségi lényként jelenik meg nála.⁷ Ekkor azonban még a személyes én bizonyos szempontból még valami tárgyiként és esetlegesként tűnik fel a tiszta énhez képest, mely a személyes ént konstituálja.⁸ Később, a húszas években azonban, amikor úgynevezett genetikus fenomenológiáját elmélyíti, a konstituáló és a konstituált én közti kapcsolat egyre szorosabbá válik; és elkezdi kidolgozni a „transzcendentális személy” koncepcióját is, amely a korábbi tiszta énnel összehasonlítva már jóval konkrétább.⁹ Igazából a húszas évektől kezdve kezd el a személyiség, illetve a személyes én transzcendentális fogalma valóban árnyalttá és gazdaggá válni nála. Ennek lecsapódását találjuk meg többek között a *Kartézianus elmélkedések* goelemzéseiben.

Amikor Husserl elkezdi transzcendentális értelemben kidolgozni a monadikus én fogalmát, akkor alapvetéssé válik nála, hogy a transzcendentális ego szükségképpen interszjektív lényként konstituálja önmagát, hovatovább, transzcendentális egóként van egy lényegileg és kikerülhetetlenül interszjektív aspektusa.¹⁰ A transzcendentális ego önkonstitúciójával összefüggésben használja még az „életút”, sőt „élettörténet” feltehetően Dilthey-től átvett fogalmait is.¹¹ Az önkonstitúció leírása során Husserlnél jelen van az a gondolat, hogy az ego döntéseivel alakítja személyes azonosságát, azt az azonosságot, amelynek lényegileg az ego személyes története, élettörténete, életútja adja a sajátos közegét. Döntéseink tesznek bennünket azzá, akik vagyunk.¹² Ebben a tekintetben kulcsfontosságú Husserlnél, hogy az egót alapvetően közösségi lényként kell értenünk, akinek döntései egy közösségi térbe ágyazódnak bele.

Annak ellenére, hogy nem merül el az egészen apró részletekben, Husserlnél egyértelműen jelen van a közösségi szintű aktivitás,¹³ és az ennek révén megjelenő identitás, valamint döntéshozatal problémaköre.¹⁴ A csoportok időnként rákényszerülnek, hogy közösségi szinten hozzanak döntést arról, hogyan tovább, miképpen alakítsák tovább a közösség berendezkedését, milyen irányba tereljék a közösség sorsát bizonyos, a csoport egészét érintő ügyekben, más csoportokkal való kommunikációban és hasonló dolgokban.¹⁵ Husserl szerint ilyenkor egy kö-

zösség akkor viselkedik autentikusan, ha a racionalitás elveinek megfelelően hoz döntéseket, és az emberi közösség legnemesebb aspektusait juttatja kifejezésre, azon aspektusokat, amelyek egy emberi közösséget sajátosan emberivé tesznek: a racionális és morálisan felelős gondolkodás aspektusait.¹⁶

Heidegger: egyéni és közösségi eltökéltség

■ Heideggernél, Husserlrel összehasonlítva, a döntéshozatal érzelmi, hangulati oldala sokkal fontosabb, sokkal hangsúlyosabb volt, mint mesterénél. Heidegger filozófiájában a hangoltság az autentikus döntések meghozatalában kulcsfontosságú szerepet játszott. Heideggernél az egyéni létezését és annak döntéseit mindekelőtt az teszi autentikussá, hogy az egyén képes leválni döntéshozatalában a közösségi normákról és elvárásokról. Nem kell feltétlenül szembemennie az utóbiakkal, egyszerűen csak távolságot kell teremtenie hozzájuk képest. Idáig ez egyébként nagyjából megegyezik azzal, ahogyan Husserl elképzelte az egyéni autenticitást az *Eszmék* második könyvében.¹⁷ Csakhogy Husserlnél mindenütt a racionalitás és ezzel elválaszthatatlan összefüggésben a morális felelősség gondolatán volt a hangsúly. Heideggernél pedig elsősorban az a fontos, hogy a döntés a *miénk* legyen, ne pedig valamely más emberé vagy csoporté.¹⁸ Egyes értelmezők Heidegger ilyenképpen megfogalmazott autenticitáselméletére azt mondták, hogy ez némileg formalista és *decizionista*.¹⁹ Én úgy fogalmaznék, hogy talán valóban nincs minden szempontból és teljes mértékben felvértezve Heidegger elmélete – ahogyan ezt legalábbis a *Lét és időben* prezentálta²⁰ – az ilyen jellegű ellenvetésekkel szemben.

Ha közelebbről megnézzük, Heideggernél alapjában véve tényleg az a helyzet, hogy a hangsúly azon van, hogy a döntésünk valóban a mi döntésünk legyen, hogy döntésünk mellett *eltökélten* állást foglaljunk, függetlenül attól, hogy erről mások miként vélekednek. Ez a valódi enyém-valóság és eltökéltség Heideggernél az, ami egy döntést és a vele összekapcsolódó létezését autentikussá teszi, végső soron e döntés specifikus tartalmától függetlenül. Eltökélt, a közösségi normákról és elvárásokról létezésében magát függetlenítő egzisztencia azonban lehet a gonosztevő és a hivatásának élő mentőorvos is; heideggeri nézőpontból végső soron mindkettő tekinthető a szabadság autentikus megvalósítási módjának.²¹

Heidegger filozófiájának egyik nagy kérdése az autentikus együttlét lehetősége, illetve valósága: hogy miben állna a kollektív autenticitás, illetve az autentikus kollektív döntéshozatal.²² A kollektív autenticitás problémáját Heidegger a *Lét és idő* 74. paragrafusában éppen csak érinti.²³ Később, az 1934-es nyári szemeszterben tartott, a *Logika mint a nyelv lényegére irányuló kérdés* című egyetemi kurzusa során a problémát sokkal behatóbban vizsgálta.²⁴ Noha álláspontja az évek során gazdagodott és árnyalódott, felfogásának magva az maradt, hogy egy közösség akkor létezik autentikus módon, ha örökségét eltökélten felvállalja, és ennek alapján vetül ki az éppen aktuális történelmi kihívásokra, a közös jövőbeli feladatokra. Ami, legalábbis nekem úgy tűnik, még mindig némiképp formális álláspontnak tekinthető, illetve a decizionizmus kollektív szintre való emelésének.

Ricoeur: az elbeszélt sors

■ Paul Ricoeur-nél ebben a tekintetben nem csupán a „narratív azonosság” mára már több könyvtárat megtöltő gazdagságú irodalommal kommentált és értelmezett elmélete az, ami releváns,²⁵ hanem „a léthez vezető hosszú út” is.²⁶ Arról van szó, hogy Ricoeur a személyes azonosságot már eleve egy szinte felfoghatatlanul gazdag történeti, gyakorlati és interszjektív kontextusba ágyazza bele, és azt a felfogást képviseli, hogy a személyes azonosság elszakíthatatlan ettől a kontextustól. Személyes azonosságunkat ebben a médiumban, illetve kontextusban alakítjuk ki; mégpedig oly módon, hogy *aktivitásunk* révén egyszerre formáljuk személyes azo-

nosságunkat, valamint a bennünket körülvevő kontextust. Körkörös folyamatról van szó tehát Ricoeur-nél.²⁷ Ugyanez vonatkozik a közösségi, interszubjektív szinten kialakított kollektív azonosságra.

Ricoeur-nél az egyén narratív önazonossága a történelmi, praktikus és interszubjektív létbe ágyazódik bele, mindig valamilyen konkrét közösség történeti létébe. Saját narratív azonosságom egy kollektív narratíva és ebben a kollektív narratívában kikristályosodó kollektív identitás része.²⁸ Egy ilyen narratívába illeszkedik. Az egyéni és kollektív narratívák között összetett, szintén cirkulárisnak mondható kapcsolat van. Saját narratív identitásunk kollektív narratívák alapján, részben ezeket mintaként szem előtt tartva alakul ki; és saját aktivitásunk révén, mely által részben saját narratívánkat hamisíthatatlanul és utánozhatatlanul a sajátunkként alakítjuk ki, visszahatunk a kollektív narratívák alakulására, alakítására – ki jobban, ki talán kevésbé.

Ricoeur hosszú elemzéseket szentel annak részleteinek, hogy milyen konkrét individuális és közösségi mechanizmusokon keresztül kristályosodik ki az ember specifikus történeti léte, és ezzel összefüggésben a közösségek történetileg felfogott önazonossága. Ebben az összefüggésben jelentőséggel bírnak az emlékezet, a történetmesélés struktúrái éppúgy, mint a történeti dokumentáció, a közösségen belüli és közösségek közötti kommunikáció konkrét módjai.²⁹ Ebben a vonatkozásban azonban az is kulcsfontosságú, hogy Ricoeur mindig etikai jelentésvonattal ruházza fel a narratív identitás jelenségét, még a kollektív, közösségi szinten is. Nála a történetiség, az egymással való érintkezés mindig etikai relevanciával terhelt; a történelem a jó és a rossz kibontakozásának terepe. Ricoeur-nél ezen a ponton lévinasi motívumok jelennek meg: ha megpróbáljuk a Másikat uralni, akkor cselekvésünk a rossz irányába tart, míg ha teret engedünk a Másik létezésének és szabadságának, akkor pozitív etikai értékek realizációja felé tartunk.³⁰

Ricoeur-nek ez a narratív identitáskonceptiója, még a kollektív szinten is, minden árnyaltsága és részletgazdagsága ellenére, némileg lineárisnak mondható.³¹ Tengelyi ezen a ponton fogja felvenni a fonalat és alapvetően módosítani Ricoeur elméletét a „sorsesemény” általa kidolgozott koncepciójával. Eszerint vannak olyan események, amelyek alapvető *szakadást*, fordulópontot jelentenek az individuális és a közösségi identitás alakulásában, és amelyek lényegüknél fogva etikai jelentést hordoznak. Tanulmányunk utolsó részében ennek a koncepciónak néhány elemét fogjuk közelebbről megvizsgálni.

Tengelyi: sorsesemények az egyéni és a kollektív létben

■ A „sorsesemény” Tengelyi-féle fogalmának első szisztematikus – egyértelműen a narratív identitás ricoeur-i koncepciójától elrugaszkodó, attól inspirált és annak nyomdokain továbbhaladó – kidolgozása a szerző 1992-es, *A bűn mint sorsesemény* című könyvében található.³² A sorsesemény röviden olyan történés az egyén vagy egy közösség életében, amely radikálisan megváltoztatja a szóban forgó ágens addigi életének, élettörténetének irányát, amely a tapasztaló és cselekvő individuumok számára az „ezután semmi sem olyan, mint azelőtt” alapvető tapasztalattá nyújtja. Olyan esemény tehát, amely a korábbi eseményeket alapvetően új megvilágításba helyezi, és az individuumra, illetve a közösségre azt a terhet rója, hogy a jövőben lényegileg új cselekvési stratégiákhoz, mintázatokhoz kell folyamodniuk. Bizonyos szempontból tehát válságeseményről van szó.

Ebből a szempontból én mélyen rejlő folytonosságot vélek felfedezni Tengelyi életművében. Úgy gondolom nevezetesen, hogy az *etikai mondanivaló* mindig jelentős volt nála, filozófiai karrierje kezdeteitől, Kant-monográfiájától fogva,³³ egészen élete végéig, fenomenológiai metafizikai törekvéseiig.³⁴ Az életműve tengelyét kijelölő fogalom, a „sorsesemény” is egy végső soron interszubjektív és normatív, illetve etikai koncepció.³⁵ Legtöbbször a másikkal – vagy egy bizonyos cso-

porttal – való valamely interakció vagy a másikkal kapcsolatos valamely esemény, viszony létrejötte vagy megváltozása (pl. barátság, szerelem, találkozás) az, ami képes arra, hogy teljesen új irányt szabjon életem folyásának.

Noha Tengelyi elemzéseit etikai szempontból döntően az individuális szintre összpontosították, a társadalmi szint mindig is jelen volt vizsgálódásainak horizontján,³⁶ még ha ez utóbbi téren nem is érték el a részletes, kifejtett rendszeresség fokát. Tengelyi alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy közösségek, egész népek, nemzetek, népcsoportok szintjén is beszélhetünk sorseseeményekről, illetve sorsdöntő választásokról.³⁷ Ezek a szituációk, az ilyen keresztutak, ahogy azt Ricoeur elemzése is mutatták, mélyen be vannak ágyazva az adott nép történetébe, kulturális kontextusába. Mégis aszerint, hogy milyen viszonyulási módot választ az adott nép kollektív saját tagjaihoz, illetve más csoportokhoz, mindig körülhatárolható az autentikus és inautentikus, a jó és a rossz döntések. A jó és a rossz mindig konkrét módon testesül meg a történelemben. Minden ilyen kritikus esemény, minden válaszut egy-egy sorseseeménynek ágyaz meg, de maga a sorseseemény – amelynek az individumok, adott esetben a népek mindig *társszerzői*³⁸ – mindig a vonatkozó, szóban forgó – jó vagy rossz – döntéssel megy végbe.

Befejezés. Végkövetkeztetések

■ A jelen írásban a kollektív önazonosság és döntéshozatal fenomenológiai struktúrájának néhány alapvető mozzanatát szeretnénk volna kiemelni.³⁹ Az egyik legfontosabb következtetésünk az, hogy önazonosságunkra nézve – kollektív szinten is – alapvető következménnyel járnak azok az etikailag releváns döntések,⁴⁰ amelyeket önmagunkkal, másokkal, közösségünkkel és más közösségekkel kapcsolatban hozunk – egyéni szinten éppúgy, mint kollektív szinten. Amikor nem arra törekszünk, hogy uraljuk a Másikat, eltárgyasítsuk, vagy valamilyen módon kontroll alatt tartjuk Őt vagy Őket, hanem éppen ellenkezőleg, teret engedünk neki(k) a létezéshez, illetve megmutatjuk neki(k) valódi lehetőségeiket, akkor jellegzetesen a jó irányba tartunk. A kontroll, az elnyomás, az irányítás, az eltárgyasítás vagy eldologiasítás mindig jellegzetesen a rossz irány.

Ez az elemzési irány azután, nézetünk szerint, beilleszthető a kollektív identitással kapcsolatos kortárs szociológiai és szociálpszichológiai kutatásokba is, amikor azt próbáljuk meg közelebről megvizsgálni, hogy konkrétan hogyan megy végbe a kollektív döntéshozatal, és milyen egyes konkrét szintjei és mechanizmussai vannak.⁴¹ Filozófiai tekintetben ez utóbbival kapcsolatban én leginkább azt tartom relevánsnak, hogy a döntéshozatalnak minden szinten, minden részletében normatív implikációi vannak. Egy következetes és átfogó fenomenológiai vizsgálatnak mindig állandó figyelmet kell szentelnie az identitásképződés és a döntéshozatal ezen normatív aspektusainak.

■ JEGYZETEK

1. Husserl: *Kartéziánus elmélkedések*. (Ford. Mezei Balázs). Atlantisz, Bp., 2000. 90.
2. Sejtésem szerint ebben az összefüggésben Takács Ádám még Dilthey-re hivatkozna kiemelendő szerzőként. Vö. Takács Ádám: Dilthey és a fenomenológia. In Uő: *A fenomenológia és tárgya. Fenomenológiai értelmezések és elemzések*. L'Harmattan, Bp., 2013. 101–113.
3. *Temps et récit I–III*. Seuil, Paris, 1983–1985.
4. Tengelyi László tanítványánál, Inga Römernél viszont igen. Lásd Inga Römer: *Das Zeitdenken bei Husserl, Heidegger und Ricoeur*. Springer, New York, 2010.
5. Tengelyi Lászlónál pl. *A bűn mint sorseseemény*. Atlantisz, Bp., 1992. *Élettörténet és sorseseemény*. Atlantisz, Bp., 1998.
6. Ennek a felfogásnak a kritikájával – miszerint Husserl bizonyos szempontból elavult vagy meghaladandó szerzőnek tekintő – mélyreható módon foglalkozik Zuh Deodáth. Lásd *Edmund Husserl ismeretfilozófiája*. L'Harmattan, Bp., 2015.

7. Edmund Husserl: *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. (Hrsg.: Marly Biemel). Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands, 1952.
8. Marosán Bence Péter: *La noción del ego trascendental en Ideas I e Ideas II* (Ford. Agata Bak – Jesús Guillermo Ferrer Ortega). In: *Investigaciones Fenomenológicas*. Vol. Monográfico 5, 2015. 183–191. Angolul: *The concept of transcendental ego in Ideas I and II* Kéziratban. https://www.academia.edu/5283393/The_concept_of_transcendental_ego_in_Husserls_Ideas_I_and_II
9. Sebastian Luft: *Husserl's Concept of the "Transcendental Person": Another Look at the Husserl-Heidegger Relationship*. In: *Uó: Subjectivity and Lifeworld in Transcendental Phenomenology*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 2011. 129–158.
10. Lásd ehhez Nam-In Lee: *Edmund Husserls Phänomenologie der Instinkte*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1993. Anthony Steinbock: *Home and Beyond. Generative Phenomenology after Husserl*. Northwestern University Press, Evanston, Illinois, 1995. Tengelyi László: *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Karl Alber Verlag, München– Freiburg, 2014. 184–187.
11. Vö. Tengelyi László: *Élettörténet és sorsesemény*. Atlantisz, Bp., 1998. 22. Edmund Husserl: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil. 1929-35*. (Hrsg. Iso Kern). Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands, 1973. 22.
12. Én ezt az értelmezést kapcsolom „Az ego úgyszólván egy történet egységében konstituálja önmagát” (*Kartézianus elmékedések*, 37.§) és hasonló, illetve vonatkozó mondatokhoz.
13. Tulajdonképpen már a *Logikai vizsgálódásokban* is a tudomány úgy jelenik meg, mint egy közös erőfeszítés, illetve generációk egymással összekapcsolódó munkájának az eredménye, tehát mint kollektív teljesítmény. Később azonban *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia* (Ford. Berényi Gábor – Egvedi András – Mezei Balázs – Ullmann Tamás. Atlantisz, Bp., 1998) című mű köre csoportosuló szövegekben ez egy explicit és részletesen tárgyalt probléma. Különösen a következő kötetekben: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil. 1929–35; Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Ergänzungsband. Texte aus dem Nachlass 1934–1937. (Hrsg. Reinhold N. Smid). Kluwer Academic Publishers, The Hague, Netherlands, 1992; *Die Lebenswelt. Auslegungen der vorgegebenen Welt und ihrer Konstitution. Texte aus dem Nachlass (1916–1937)*. (Hrsg. Rochus Sowa). Springer, New York, 2008. Lásd még ehhez: Mezei Balázs: *World and Life-world Aspects of the Philosophy of Edmund Husserl*. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1995.
14. Értelmezésem szerint Husserl alábbi szavai is kollektív döntéshozatalt tükröznek *Az európai emberiség válsága és a filozófia* című tanulmányában: „Az európai lét krízisének csak két kivezető útja van: Európa vagy elpusztul, mert elidegenedik életének racionális értelmétől, és szellemellenességbe, barbárságba hanyatlik, vagy újjászületik a filozófia szelleméből.” Edmund Husserl: *Válogatott tanulmányai*. (Ford. Baránszky Jób László). Gondolat, Bp., 1972. 366.
15. Különösen itt foglalkozik Husserl ilyen problémákkal: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Ergänzungsband. Texte aus dem Nachlass 1934–1937.
16. Ez nézetem szerint *Az európai emberiség válsága és a filozófia* című, 1935-ös előadás egyik fő megfontolása és tanulsága. Lásd még ehhez: Marosán Bence: *Autenticitás és narratív identitás. Az autentikus emberi lét lehetőségéről Heidegger, Tengelyi és Fehér M. István nyomán*. In: Daróczi Enikő – Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 18. Az identitás*. Pro Philosophia Szegedi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó, Szeged, 2020. 387–396.
17. Husserlnél: *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*. 268–269. Lásd még ehhez: Dermot Moran: *Edmund Husserl's Phenomenology of Habituality and Habitus*. In: *Journal of the British Society for Phenomenology* 2011. 42 (1). 53–77.
18. Lásd Marosán: *Autenticitás és narratív identitás. Az autentikus emberi lét lehetőségéről Heidegger, Tengelyi és Fehér M. István nyomán*.
19. Lásd ehhez a vitához: Matthew Burch: *Death and Deliberation: Overcoming the Decisionism Critique of Heidegger's Practical Philosophy*. In: *An Interdisciplinary Journal*

- of *Philosophy* 2010. 53 (3). 211–234. A tisztánlátás kedvéért: Burch vitatja azt a nézetet, hogy Heidegger minden további nélkül decizionistának lehetne neveznünk. Akik szerte ezt az álláspontot képviselik (tehát, hogy Heidegger decizionista lett volna), azok többek között: Habermas, Lévinas, Karl Löwith, Tugendhat és Paul Ricoeur.
20. Heidegger: *Lét és idő*. (Ford. Angyalosi Gergely – Orosz István – Vajda Mihály – Bacsó Béla – Kardos András). Osiris, Bp., 2007.
21. Vö. Marosán: *Autenticitás és narratív identitás. Az autentikus emberi lét lehetőségéről Heidegger, Tengelyi és Fehér M. István nyomán*.
22. Lásd ehhez: Schwendtner Tibor: *Husserl és Heidegger. Egy filozófiai összecsapás analízise*. L'Harmattan, Bp., 2008. 205–229. Uő: *Eljövendő múlt. Genealógia Nietzschénél, Husserlnél és Heideggernél*. L'Harmattan, Bp., 2011. 96–101.
23. Heidegger: *Lét és idő*. 439–445.
24. Heidegger: *Logik als die Frage nach dem Wesen der Sprache*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1998. Lásd még ehhez: Marosán: *Művészet és politika viszonya Heidegger 1933–34-es előadásában*. In: Schwendtner Tibor (szerk.): *Hatalom és filozófia. Hermeneutikai, fenomenológiai megközelítések*. L'Harmattan, Bp., 2016. 111–125.
25. Paul Ricoeur: *Soi-même comme un autre*. Seuil, Paris, 1990.
26. Ricoeur: *Temps et récit I–III*. Lásd még: Tengelyi: *Élettörténet és sorsesemény*. 79–108.
27. A praxis szerepéről Ricoeur filozófiájában lásd Seregi Tamás: *Paul Ricœur cselekvés-ontológiája*. In: *Világosság* 2007. 1. 43–64.
28. Paul Ricoeur: *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*. Seuil, Paris, 2000. Vö. még: Römer: *Das Zeitdenken bei Husserl, Heidegger und Ricoeur*.
29. Pl. Ricoeur: *Temps et récit I–III*. Uő: *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*. Römer: *Das Zeitdenken bei Husserl, Heidegger und Ricoeur*.
30. Ricoeur: *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*.
31. Ricoeur-höz lásd még: Varga-Jani Anna: *Idő és végesség narratívái. Az emlékezés ricœur-i struktúrájának heideggeri alapjairól*. In: *Magyar Filozófiai Szemle* 2019. 63 (3). 95–115. Lengyel Zsuzsanna Mariann: *Hermeneutika és kritika filozófia. Kant, Heidegger, Gadamer*. L'Harmattan, Bp., 2018. 281–282., 348–349.
32. Tengelyi: *A bűn mint sorsesemény*.
33. Uő: *Kant*. Kossuth Kiadó, Bp., 1988.
34. Uő: *Welt und Unendlichkeit. Zum Problem phänomenologischer Metaphysik*. Részben magyarul: *Óstények és világvázatok*. Atlantisz, Bp., 2017.
35. Lásd ehhez: Marosán: *Autenticitás és narratív identitás. Az autentikus emberi lét lehetőségéről Heidegger, Tengelyi és Fehér M. István nyomán*.
36. Ehhez sokszor a Harmadik személye szolgált nála kiinduló- vagy elrugaszkodási pontként, illetve a Törvény waldenfelsi fogalma. (Tengelyi: *Élettörténet és sorsesemény*). Azonban éppígy Ricoeur elemzése is alkalmat adnak neki arra, hogy időről időre utaljon a tágabb interszubbjektív és történeti horizontra. (Tengelyi: *A bűn mint sorsesemény*).
37. A válságos idők pontosan ilyen sorsesemények születésének és végbemenésének az idejét jelölik ki. Pl. Husserlnél a korábban már idézett mondatban: „Az európai lét krízisének csak két kivezető útja van: Európa vagy elpusztul, mert elidegenedik életének racionális értelmétől, és szellemellenességbe, barbárságba hanyatlik, vagy újjászületik a filozófia szelleméből.” Edmund Husserl: *Válogatott tanulmányai*. 366.
38. Lásd ehhez: Tengelyi: *Élettörténet és sorsesemény*. 20. Továbbá: Marosán: *Transzendentale Anthropologie. Sinnbildung, Persönliches Ich und Selbstidentität bei Edmund Husserl und ihre Rezeption in László Tengelyis Phänomenologischer Metaphysik*. In *Horizon. Studies in Phenomenology* 2016. 5 (1). 150–170.
39. A közösségi és kollektív identitás egy újabb fenomenológiai-hermeneutikai elemzéséért lásd Olay Csaba: *Regionális és nemzeti identitás. Egy hermeneutikai megközelítés*. L'Harmattan, Bp., 2022.
40. Lásd ehhez: Marosán: *Autenticitás és narratív identitás. Az autentikus emberi lét lehetőségéről Heidegger, Tengelyi és Fehér M. István nyomán*.
41. Mint pl. a „közösségi én”-elméletben. Vö.: Henri Tajfel – John Turner – William Austin – Stephen Worchel: *An integrative theory of intergroup conflict*. In: *Organizational Identity: A Reader*. Oxford University Press, 1979. 56–65. John Turner – Penny Oakes: *The significance of the social identity concept for social psychology with reference to individualism, interactionism and social influence*. In: *British Journal of Social Psychology* 1986. 25 (3). 237–252. John Turner – Katherine Reynolds: *The story of social identity*. In: Tom Postmes – Nyla Branscombe (eds.): *Rediscovering Social Identity: Core Sources*. Psychology Press, New York, 2010. 13–32.

Ebben a vonatkozásban szeretném még kiemelni Pólya Tibor munkásságát. Mindenekelőtt 2007-es könyvére szeretném felhívni a figyelmet: Pólya Tibor: *Identitás az elbeszélésben. Szociális identitás és narratív perspektíva*. Új Mandátum Kiadó, Bp., 2007. Valamint a téma empirikus megközelítéseivel kapcsolatban Pólya rendkívül alapos áttekintést nyújtott egy konferencia-előadása során. Pólya Tibor: *A szociális identitás narratív megközelítése*. Elhangzott: Személyes azonosság, narrativitás, emlékezet. Az ELTE BTK Filozófia Intézet tanévnyitó konferenciája. Bp., 2023. október 19–20.

SEBESTYÉN KINGA

FÉLSZÁZ MEGKÖZELÍTÉS EGY KÖLTŐRŐL

Murányi Gábor: *Szövedékek. 50 év, 50 írás József Attiláról*

■ „Lehettem volna kutató, nem ily töltőtollkoptató...” kezdi frappánsan a *Szövedékek. 50 év, 50 írás József Attiláról* című kötet előszavát a szerző, Murányi Gábor, akit leginkább újságíróként ismerhet a nagyközönség. Murányi ténylegesen és a szó hagyományos értelmében nem szakavatott kutatója a költőnek. Lehetett volna erre alkalma, hiszen amikor a költő egykori élettársának, Szántó Juditnak *Napló és emlékezés* című írását rendezte elsőként sajtó alá, a szövegekhez készített, alapos és odaadó munkát tükröző lábjegyzeteket látva a neves József Attila-monográfus, Tverdota György arra buzdította az újságírót, írjon doktori értekezést kiindulva ezekből a lábjegyzetekből.

Noha József Attila azóta is figyelmének központjában áll, Murányi nem lett József Attila-kutató, hanem az ő megnevezésével élve, maradt újságíró és krónikás. Újságírói önmeghatározása nem vet fel különösebb kérdéseket, az azonban már igen, hogy mit ért a szerző az alatt, hogy krónikása a költőnek. Ezt a kérdést nagyjából megválaszolja a kötet előszava is, valódi választ azonban akkor kapunk, ha elolvassuk a teljes könyvet, amely bizonyos értelemben jubileumi kötet, noha nem valamilyen József Attilához kapcsolódó évfordulóra jelent meg, sokkal inkább egy személyes jubileumról, mégpedig ötvenéves jubileumról van szó. A *Szövedékek* ugyanis éppen fél évszázaddal később jelent meg, mint Murányi legelső publikált újságcikke. Az ötven év alatt a szerzőnek közel

száz József Attilával kapcsolatos írása jelent meg, amelyekből a *Szövedékek*be ötvenet válogatott össze. Az írások 1975 és 2022 között keletkeztek, nagyrésztük a szerzőnek szellemi otthont adó *HVG* és *Magyar Nemzet* hasábjain jelent meg, de találkozunk olyan írásokkal is, amelyeknek első közlési helye a *Könyvvilág*, a *Magyar Hírlap*, a *Kritika* vagy éppenséggel a *Könyvhét*. A kötetbe rendezés során a szerző a kronológiai sorrend mellett döntött. Vannak évek, amelyekből csak egy-egy írás került át a *Szövedékek*be, sőt arra is találunk példát, hogy a kötetben egymás után következő írások keletkezési időpontja között majdnem tíz év telik el. A kötetbe szerkesztés előtt, ahol a megértéshez arra szükség volt, Murányi jegyzetekkel is ellátta az egyes írsokat. Ezek általában az időkeretek pontosításához járulnak hozzá, így például ahol csak egy hónapra hivatkozik a szerző, ott a megjegyzés pontosítja, hogy melyik évnek az adott hónapjáról van éppen szó. Hasonlóan jár el a szerző ott is, ahol még meg nem írt problémákról, könyvekről beszél, ezekhez hozzáteszi, hogy a *Szövedékek* kiadásának pillanatára, azaz 2022-re megjelenetek-e már a szóban forgó szövegek.

Felvetődik a kérdés tehát, hogyan áll össze krónikává ötven, témájában és műfajában is nagy variabilitást mutató írás. A válasznak csak felét adnánk meg, ha azt mondanánk, hogy a kapcsolatot az biztosítja, hogy mindegyik kötődik valamiképpen a költőóriáshoz. Míg ez kétséget kizáróan igaz, hozzá

kell tennünk, hogy a félszáz írás úgy válik krónikává, hogy a hetvenes évektől egész a megjelenés évéig figyelemmel kíséri mindazon tudományos, kulturális vagy éppenséggel közéleti tevékenységet, amelyek József Attila alakját sokszorosan át- meg átformálták vagy átformálni kívánták az évtizedek során. S mivel éppen azért, mert Murányi figyelme nemcsak tudományosan, hanem más perspektívákból is kiterjed a költő életére, életművére és utóéletére, mondhatjuk, hogy a szóban forgó kötet maga is hozzájárul ahhoz, ami valójában annak tárgyát képezi, s ami nem más, mint mentesíteni József Attila alakját a ráaggatott, hamis képet festő kisajátításoktól, a csak részleteket megmutató, ezért szintén meghamisító jellegű értelmezésektől. József Attila volt már kommunista költő, istenes költő, örült zseni poéta vagy éppen az oktatáspolitikai felől peremre szorított szerző, s miközben mindez igaz ilyen vagy olyan megvilágításban, József Attila alakja mégsem fedhető le egy-egy ilyen kategorizáló gesztussal. Murányi József ezekben az írásaiban végigkíséri, kommentálja, értelmezi, esetenként kiegészíti és javítja, sőt kevésszer ugyan, de közvetlenül hozzá is járul azokhoz az irodalomtudományos munkákhoz, különböző megmozdulásokhoz, újraértelmező és felfedező, néhol politikai hátszelű gesztusokhoz, amelyek a szétcincált, a köztudatba teljes egészésként még máig be nem került életmű mögött és azokkal együtt keresik a valódi József Attilát.

Ahogy már fentebb jeleztem, a kötetben megjelent írások nagyon sokféle megközelítésből mutatják a költőt és a hozzá kapcsolódó különböző, élete során vagy utóéletében végbement eseményeket, fontos fő- vagy mellékszerzőket. Murányi figyelmének széles körű kiterjedése azt is eredményezi, hogy a József Attilával kapcsolatos írásai nemcsak téma szerint lesznek sokfélék, hanem műfaji szempontból is. Erre maga Murányi is reflektál a kötet előszavában, amikor is igen vegyes műfajú, töredékes krónikává összeálló al-

kotásnak nevezi a megjelent kötetet. Ha alaposan szemügyre vesszük az írásokat, akkor láthatjuk, hogy nem túlzás ez a kijelentés, sőt azt is kijelenthetjük, hogy a bejáratott, jól ismert műfajok mellett vannak igen különleges, egy szeri írások is, amelyek természetes következményei a megírt témák sokszínűségének.

Előzőek között említhetjük például a recenzió típusú írásokat, amelyekből többet is találunk a *Szövedékek*ben. Ilyen például az 1984-ben megjelent írás a Stoll Béla-féle kritikai kiadásról vagy Gyertyán Ervin *Tisztán meglátni csúcsainkat* című tanulmánykötetéről, s természetesen a József Attila-kutatás alapköveinek is tekinthető két Tverdota György – Horváth Iván-kötetről is, amelyek közül első a költő értekező prózáinak kritikai kiadása, utóbbi pedig a *Miért fáj ma is* című kötet, amelyben hiánytalanul és megfelelő jegyzetekkel ellátva megtalálható a költő összes addig ismert pszichoanalitikus orientációjú feljegyzése. A recenziók – több esetben mondhatni kritikák – sorában kap helyet a kötet legszenvedélyesebb hangvételű szövege is. A szóban forgó írás nem más, mint a beszédes *Nem kérdés* című írás, melynek alcíme *A Hogyan halt meg József Attila című kötet margójára*. A szóban forgó kötetet Garamvölgyi László, rendőrségi PR-ember jelentette meg a költő halálának körülményeit vizsgáló öt éves kutatómunkája eredményeként, melyben azt bizonyítja – saját meggyőződése szerint, de az irodalomtudományos körökben semmilyen pozitív értékelő visszhangot nem keltve –, hogy a költő nem öngyilkosságot követett el, hanem halála tragikus balesetnek tekinthető. Murányi reakcióként született írásának már a terjedelme is beszédes. Hét oldalával a szöveg a kötet hosszabb írásainak sorában foglal helyet. A szerző ebben az írásában módszeresen, szigorúan, a részletekről való nagyon pontos tudásról adva tanúbizonyítást, s nem egyszer nyomatékos iróniával veszi sorra „a mindent jobban tudó detektív” (140.) „könyvtákolmányának” (137.)

irodalomtörténeti és egyéb adatolási pontatlanságait, nagyotmondó és hamis kijelentéseit, következetlenségeit, félreértelmezéseit és helyesírási hibáit.

A hagyományosabb műfajok keretén belül maradván szót ejthetünk még a szerző által készített interjúkról, beszélgetésekről is. Ezek közül említésre méltó az idős Cserépfalvi Imrével készült interjú, akinek kiadója, a Cserépfalvi Kiadó fontos szerepet játszott József Attila életében, lévén, hogy kezdetben ez a kiadó vállalta a *Szép Szónak*, a József Attila és Ignó Pál főszerkesztésében megjelent lapnak a kiadását, a költő több verseskötetének közreadását, valamint a költő halála után ez a kiadó vált mondhatni a József Attilára való emlékezés legfőbb orgánumává. Mindemellett pedig hol szorosabb, hol távolságtartóbb baráti kapcsolatról is beszélhetünk Cserépfalvi Imre és József Attila között. Az interjúk között érdemes még említeni a *Mindent egy lapra* című írást, amelyben a szerző Tverdota Györgyöt faggatja nemcsak a nagy hatású monográfiájáról, hanem az irodalomtörténész József Attila iránti érdeklődésének teljes spektrumáról. Ugyanitt meg kell említenünk még a tanulmánytípusú írásokat is, amelyek között fontos helyet foglal el a már említett Szántó Judit *Napló és emlékezés* című memoárjához írt terjedelmes, visszaemlékezéseket és versrészleteket is tartalmazó, értelmező *Előszó Szántó Judit Napló és visszaemlékezés című kötetéhez* címet viselő írás.

A rendhagyóbb műfajú írásokra rátérve, először is megemlíthetünk olyan szövegközléseket, amelyek kétséget kizáróan érdekesek, ugyanakkor Murányi mégis különösebb kommentár nélkül hagyja őket, megelégedve csak egy rövid bevezetővel. Ilyen szöveget képez a *Miért nem járok színházba? A Független Színpad elfeledett ankétja 1937-ben* című írás, amelyben Murányi az alcímben említett folyóirat kérdésére Babits Mihály, Benedek Marcell, Füst Milán, Németh Andor és persze József Attila által adott válaszokat közli, de nem értelmezi vagy kommentálja

azokat. Itt kell megemlítenünk még a kötet, de talán a teljes József Attila-irodalom egyik legérdekesebb szövegét, az *Öngyógyító öngyilkos őszinteség. Szabad ötletek a Szabad ötletekről* című írást, amelyben Murányi a híres pszichoanalitikus írás mechanizmusának működését imitálva veti papírra a szövegről szóló gondolatait.

A fentebb említett írások mellett a *Szövedékek* tartalmaz még egyéb igazi különlegességeket is, így például a *Mű, emlék, védelem. Közterek Attilái* című íráshoz csatolt táblázatot, amely pedáns rendszerben mutatja be a 2011-ben Magyarország közterein fellelhető összes József Attila-szobrot elhelyezkedés, év, alkotó, anyag, forma (egész alakos, dombormű, mellszobor stb.) és át-helyezési adatok szempontjából. Hasonló csemegeként említhetjük még meg azt a Gergely Tibor grafikus által készített karikatúrát, amely József Attilát ábrázolja Újvári László és Gyömrői Edit esküvőjén, ahogy mindannyiuk felett ott lebeg a pszichoanalízis atyja, Sigmund Freud. A 2021-es írásban Murányi így fogalmaz erről a képről: „eddig publikálatlan”. (224.)

A leírtakból máris látszik, hogy Murányi kötete formai és tartalmi szempontból is jelentős darabja a József Attila-irodalomnak. Krónikaként egyformán helyet kap benne a költőhöz kapcsolódó szakirodalom folyamatos nyom követése és értékelése, valamint minden egyéb olyan megmozdulásnak az értő, többoldalú, a kapcsolódó adatokat igen jól mozgósító bemutatása, amely valamiképpen hozzájárul az egyre teljesebb József Attila-kép kirajzolásához, legyen az többórás versfelolvasás, szoboravatás, tüntető jellegű verses megmozdulás, sőt politikai, ideológiai megszólalás. Kiemelendő és figyelemre méltó, hogy Murányi valóban mennyire otthon van a József Attila-kutatás eredményeinek követésében, s hogy maga is milyen aprólékosan tájékozódik. Reprezentatív példaként érdemes itt megemlítenünk az *Íme, hát meglelték...* című írást. Murányi ebben a szövegében annak a kisebbségkutató

és jogász Bársony József által felvetett ötletnek megy utána, miszerint a *Tiszta szívvel* című vers ihlető forrása egy cigány népdal lehetett. Murányi nem csak a szöveg és a ritmus szempontjából nézi össze a verset a Bársony által jelzett népdal megfelelő szakaszával, hanem annak is utánamegy, hogy József Attila vajon milyen úton-módon ismerhette meg ezt a népi alkotást. Az említett dal szövege már az 1893-ban kinyomtatott *Pallas Nagylexikon* 4. kötetében is megjelenik. A szinte folyamatos nélkülözésben élő költőnek azonban nagy valószínűséggel nem volt tulajdonában a már akkor borsos árú lexikon – hívja fel a figyelmet Murányi –, ugyanakkor felfedezi azt a közvetett összekötő kapcsot, ami mégis egyfajta bizonyíték és magyarázat lehet arra, hogy hogyan került a költő kezébe a lexikon cigányokkal foglalkozó melléklete. József Attila kitűnő majd jeles eredményű kollokválója volt az 1924–25-ös tanévben Herrmann Antal által tartott kurzusnak, melynek témája a cigány népi kultúra volt. Murányi megkeresi a tanár egykori kollégáinak visszaemlékezéseit, valamint utánanéz József Attila levelezésében is a névnek, és mindebből azt deríti ki, hogy a professornak különösen nagy hatása nem

volt diákjaira. Ennek ellenére mivel Herrmann egyetlen nagyobb szabású összefoglaló műve éppen *A cigányok népköltészete és zenéje* címmel jelent meg, mégis a kijelentés valóságértékében bízva állíthatjuk – Murányi nyomán –, hogy József Attila ismerte, olvasta azokat a cigány népdalokat, amelyeknek hosszabb-rövidebb sorai, szó szerkezetei mintha tényleg visszaköszönnének a híres *Nincsen apám* versben.

Ennek a sokszínű és egyben egyedi kötetnek az elolvasása után a főcím – *Szövedékek* – is pontosabb értelmet nyer, hiszen láthattuk, valóban többszörös összeszövődésről beszélhetünk: József Attila alakjának és műveinek utóéletébe hangsúlyosan beleszövődtek az évtizedek során változó értelmezéseket megengedő ideológiai hátterek, az időközben előkerülő újabb és újabb kéziratok különleges fonálként változtatják meg a bevett, a közismert József Attila-képet, a költő alakja folyamatosan beleszövődik a kulturális rendezvények világába ma is, s nem utolsósorban Murányi Gábor életét és irodalmi, tudományos tájékozódását is át meg átszötte a költőóriás. Mindennek válik lenyomatává a *Szövedékek. 50 év, 50 írás József Attiláról*.

A KULTURÁLIS SZÓTÁR HASZNÁRÓL

Benő Attila – Péntek János (szerk.): *Erdélyi magyar kulturális szótár*

■ Gyerekkorunkban rengeteg kérdést tettünk fel a világ dolgairól, a mindennapi tevékenységekről, a környezetünkben zajló eseményekről, személyekről. Például, arról, hogy kicsoda Tamási Áron, miből készül a *pacallevés*, vagy hogy miért nevezték el Szent Anna-tónak a Szent Anna-tavat. Ez felnőttkorunkra se változott szerencsére, hiszen még most is számos felfedeznivalót tartogat számunkra a kulturális univerzum és az erdélyi táj, emiatt fordulnak meg a fejünkben olyan kérdések, mint hogy miért viseli Orbán Balázs nevét a Vargyas-szoros egyik nevezetes barlangja, miért ünneplik kétszeresen a Kolozsvári Rádió munkaközössége március 15-én, vagy hogyan és miből is készül a miccs. Ezek és ehhez hasonló kérdések megválaszolásában segít bennünket a nemrég kiadott *Erdélyi magyar kulturális szótár*.

A kiadvány az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége által kiadott *Kulturális Szótárak* sorozat negyedik köteteként jelent meg. Az első a 2009-ben kiadott munka, és a román kultúra legfontosabb elemeit mutatja be magyar nyelven (*Román-magyar kulturális szótár*, szerk. Benő Attila), 2013-tól pedig a román nyelvű *Magyar-román kulturális szótár* (*Dicționar cultural maghiar-român*, szerk. Benő Attila és Péntek János) olvasható nyomtatott formában, majd ezt követte az (erdélyi) német nyelvű kultúrát bemutató lexikográfiai munka (*Német-magyar kulturális szótár. Szász, sváb, landler, cipszer és bukovinai német nyelvű kultúra a történelemben és a mindennapokban*, szerk. Balogh András). A román nyelvű *Magyar-román kulturális szótár* sikerét az is tanúsítja, amellet, hogy összmagyar kulturális adatokat tar-

talmaz, hogy ma már tananyagként használják a bukaresti egyetem román anyanyelvű, hungarológia szakos hallgatóinak oktatásában vagy kolozsvári román gimnázium történelemóráin.

Az *Erdélyi magyar kulturális szótár*-ban a főhangsúly az *erdélyire* tevődik, hiszen kiemelten az erdélyi regionális kultúra sajátosságait foglalja össze, egyfajta segédeszközként szolgál az Erdélybe látogatóknak vagy az erdélyi kultúrát megismerni vágyóknak.

A szótár szerkesztésekor, a címszavak összeállításához a szerkesztők figyelembe vettek turistáknak szánt kulturális szótárakat, és a szerkesztési szempontok tekintetében Bart István által szerkesztett szótárak jellemzőit követi, miszerint a kulturális szótár a népi és az elit kultúra szimbólumértékű anyagi és szellemi elemeit mutatja be, ebben az esetben kiemelten Erdély jelentős magyar kulturális értékeit. Mindezeket a szótár úgy ismerteti, hogy közben tömören és érthetően fogalmaz, és feltár az olvasók előtt olyan érdekességeket és releváns információkat, amelyeknek köszönhetően közelebbről megismerhetik az erdélyi néprajzi-kulturális régiókat, településeket, műemlékeket, kulturális és oktatási intézményeket, az erdélyi kultúra és tudomány kiemelkedő személyiségeit (olyanokat is, akik erdélyiként a nemzeti kultúrának is meghatározó személyiségei), sőt néhány jellegzetes erdélyi ételt is bemutat a könyv. A címszavak természetesen betűrendben követik egymást, a szótár végén lévő névmutató pedig megkönnyíti az eligazodást.

Egy szótár szerkesztésekor sem lehet a teljesség igényével dolgozni, és egy viszonylag kis terjedelmű, inkább összefog-

lalónak mondható szótár esetében ez nem is valószínű meg. Ennek ellenére a szerkesztőknek sikerült olyan alapos munkát végezniük, hogy a kiadvány egyszerre használható útikalauzként, az erdélyi tájegységek, települések kulturális világát bemutató zsebkönyvként olyan személyek számára, akik Erdélybe látogatnak, vagy akik esetleg itt élnek, és szívesen gazdagodnának hasznos információkkal Erdély nevezetességeiről, történelmi és jelenkori kulturális vonatkozásairól.

Az *Erdélyi magyar kulturális szótár* szerkesztői az egyes nevek, fogalmak kapcsán kiemelték azok kulturális érdekességeit. Nem csupán száraz adatok összefoglalóját alkották meg, hanem megfűszerezték a szócikkeket hagyományok, rituálék, ritkán elhangzott történetek említésével. Szemléltetőként kiemelném a szüreti bárról szóló szócikket: **szüreti bál** *a szüreti felvonulások és táncmulatságok Erdélyben hagyományosan Székelyföld nyugati feléig terjedtek el, újabban azonban nem jellegetes szülőterem vidékekre is jellemző a megszervezésük. Az esemény napján a fiatal párok népviseletbe öltözve, lóháton és szekéren járnak végig a falut vagy akár több, környékbeli települést, hogy a bálba hívogassák az embereket. Az esti bált a csószók indítják, akik az esemény megszervezői, feladatuk a bálterem díszítésére használt szőlőfürtök vigyázása, amelyet a helyi fiatalok ellopni igyekeznek. A rajtakapott tolvajt szimbolikus pénzbírsággal büntetik. Az este során rendszerint bálkirálynőt és bálkirályt is választanak.* (228.)

A fenti szócikk is jelzi, hogy az összeállításához többre volt szükség, mint pusztán háttérismeretek megadására. A téma tágabb kifejtése és relevánsnak tekinthető információk megadása jellemző minden adatra, nem találkozunk egyszavas vagy szinonimasorokból álló minősítéssel. A szócikk minden esetben egyfajta betekintést nyújt annak a kulturális rétegnek a feltárásába, amihez az szorosabban kötődik. Így alakulnak ki gyakran kapcsolódási pontok a szócikkek között. Emiatt is ajánlott követni a névmutatót, ahol számos név mellett több oldalszám is fel van sorolva, és ezek egyfajta hálót alakítanak ki a szó-

cikkek tartalmi között. Heltai Gáspár neve mellett a névmutatóban megjelenik két szám is, a 99 és a 194. Az először említett oldalon a szócikk címe megegyezik a bemutatott személyiséggel, egy hosszabb bekezdésben olvashatunk életrajzi adatokról, munkásságáról, kapcsolatairól. Az említett utóbbi oldalon pedig Heltai Gáspár neve a reformáció szócikkben belül jelenik meg, mint a magyar reformáció egyik kiemelkedőbb alakja. A Heltai Gáspárral kapcsolatos felsorolásban több ismert név is felfedezhető, a hozzájuk kötődő részletesebb információkhoz is legegyszerűbb módon a névmutató vezet el.

Az erdélyi kulturális szótár eleve különálló és hiánypótló, hiszen tárgyát lefedi erdélyi sajátosságokra, nevezetességekre, intézményekre, személyekre. Olyan elemek jelennek meg ugyanakkor, amelyek más szótártípusokból kimaradnak. Olvasásával rengeteg hasznos ismeretre tehetünk szert, mivel a szócikkek nyelvezete nem okoz semmilyen nehézséget a megértésben, sőt a szerkesztők láthatóan arra törekedtek, hogy a laikusok számára is érthető nyelvezetet alkalmazzanak.

Fontosnak tartom kiemelni a szótár borítóját is, melynek illusztrációját Ördög-Gyárfás Ágota készítette. Egy újjelenyomatot látunk, melynek redőit szavak alkotják. Így a hatalmas újjelenyomatban, amely szófelhő mintájára alkotott meg, olyan szavakat olvashatunk, mint: lucskoskaposzta, Gyergyószárhegy, Kalotaszeg, Aranka György, *Korunk* stb. Említésre méltó e folyóirat kapcsán, hogy szótárban egy teljes oldalt szántak a szerkesztők a *Korunk* szócikkének, kiemelve fontosabb korszakait, főszerkesztőt és szerkesztőt.

Egyfajta szellemi kaland tehát olvasni a szócikkeket, hiszen ezután másként haladunk el a szótárban említett épületek mellett, több minden felidéződhet bennünk, ha egy híres személyiség nevét halljuk, akiről korábban esetleg nem rendelkezünk elegendő információval, vagy ha arról beszélünk, hogy mitől is erdélyi az erdélyi.

ABSTRACTS

Miklós Boros

■ *On Different Paths toward a Common Goal: How Transylvania Broke the Bucharest Football Hegemony*

Keywords: *football, CFR Cluj, Sepsi OSK*

CFR Cluj and Sepsi OSK the two teams that have placed Transylvania back on the football map. One introduced a purely profit-oriented capitalism into Romanian football, while the other brought back national minorities to the top league through community-building efforts. Two completely different club models, with vastly different methods and impacts, but facing very similar reception from the centralized nation-state. However, in 21st-century Romanian football, it was indeed only these two clubs that introduced truly new elements, breaking the increasingly oppressive Bucharest hegemony established during communism, both in trophies, revenue, and successful international cup performances.

Pompiliu-Nicolae Constantin

■ *The Colors of the Flag, Ethnic Minority Athletes, and the Condemnation of a Sports Journalist in Communist Romania: the Case of Max Bănuș*

Keywords: *Max Bănuș case, communist Romania, conviction of a sports journalist*

Sport was a field in which the political and social issues of the communist regime were reflected. Thus, the Hungarian Revolution of 1956 also had an impact on the sports environment even in Romania. With a large Hungarian ethnic community, Romania sought to send a signal regarding the attempt of Hungarian citizens to overthrow the communist regime. Such a case, seemingly arising out of nothing, was about to escalate dramatically. In the summer of 1958, on the cover of the “Stadion” magazine, the Romanian athlete of Hungarian ethnicity, Zoltán Szabó, appeared in white attire with vertical red, white, and green colors

instead of blue, yellow, and red. It was a technical printing limitation of the magazine, but in the context of the time, it was perceived as an act of betrayal by Max Bănuș, the secretary-general of the magazine. From here, an almost unbelievable case erupted, at the end of which the journalist was sentenced to eight years in prison. The article reconstructs this case using the memoirs of the former journalist, as well as the files compiled by the communist authorities to condemn Max Bănuș.

Miklós Csapody

■ *Inquiring Wanderers*

Keywords: *Rezső Peéry, essayist, Pozsony/Bratislava, József Méliusz, Temesvár/Timișoara, Transylvanian Hungarian literature, avant-garde*

The study analyzes the connection between Rezső Peéry (1910-1977), the master of the Hungarian essay, and József Méliusz (1909-1995), the classic of the avantgarde in Transylvanian Hungarian literature, based on their travels in the 1930s in the Upper Hungary and Transylvania.

The new Hungarian minority generation, raised under the teachings of Ady Endre, Móricz Zsigmond, and Szabó Dezső, aimed for their communities' democratic national and social elevation. Their kindred endeavors materialized within the period's student movements, the democratic movement in Upper Hungary, later the communist movement “Sarló”, and in the activities of “Erdélyi Fiatalok”, and “Korunk”'s anti-fascist people's front activities. Their acquaintance, political and public life experiences, and extensive connections effectively aided the coordination of their activities. Their tragic life paths intersected multiple times later on as well. The study provides an overview of the even more hopeless situation of the Hungarian minority in Transylvania and Upper Hungary after the two Vienna Awards (1938, 1940), during the fascist Slovak puppet state and the Romanian royal dictatorship.

Samu Csinta

■ ***Survivors and Victims of Compelled Situations: Could the Elite Hungarian Athletes in Romania Retain Their Identity?***

Keywords: *national identity, Hungarian elite athletes, Romania*

The assessment of Romanian Hungarian athletes fluctuates between infallible statements and numerous misconceptions. For fans, the visible assessment more or less centers around who adheres or doesn't adhere to the correct spelling and pronunciation of his name, citing Bölöni as an example... However, the paths to reach his condition were incredibly convoluted; in most cases, a considerable amount of luck was also required to reach the goal. While the effort to incorporate the values of the Hungarian diaspora into the universal Hungarian value system cannot be praised enough, it's worth paying attention to the human and psychological aspects of this process. The goal is to ensure that the well-intentioned path doesn't inadvertently lead astray. It's crucial that a laziness in communication and thinking doesn't typify truly exceptional situations like those of László Bölöni. For everyone, pursuing their dreams, sought to make the most of the limited years available for their careers. Along the way, each person either preserved or lost themselves. This study is an attempt to depict the situation, reflecting a bit on the past and glancing into the future.

Tamás Dénes

■ ***The Cradle of Romanian Football Was Rocked in Transylvania***

Keywords: *Romanian football, Hungarian athletes, Kinizsi (Chinezul), Ripensia teams*

The cradle of Romanian football was rocked in Transylvania – there is no exaggeration in this statement. It's enough to point out that on the national team's first match, ten ethnic Hungarian footballers played. The eleventh member was the team cap-

tain... The teams from the regions of Transylvania, Partium, and Banat gained prominence in the revitalized Romanian championship after 1920: the best teams from Kolozsvár/Cluj and Temesvár/Timișoara contested the Romanian championship final in 1922, with Kinizsi (Chinezul) winning six consecutive championship titles from 1921. Timișoara's team, Ripensia, was actually the first proper professional team in Romania. From the introduction of the professional championship in 1932 until 1940, with a single exception, the top scorer was consistently of Hungarian ethnicity. Among them stood out Gyula Bodola, known as Dudus, who was the most exceptional goal scorer in the history of the Romanian national team for sixty-six years. He was also one of the thirteen footballers who played for both the Hungarian and Romanian national teams.

Attila J. Halász

■ ***Transylvanian Masters of Japanese Martial Arts between 1905 and 1942***

Keywords: *Japanese martial arts, Transylvania, Wladimir Kasulakow, Emil Neidenbach, Gyula/Julius Fleck*

The Western world paid attention to Japanese martial arts because of the outcome of the Russo-Japanese War. A popular version of jujutsu/judo appeared in Transylvania already in the first decade of the 1900s. The post-Second World War political system in both Hungary and Romania, "forgetting" this history, dates the introduction of judo to the 1950s. Based on the newly digitized Romanian and Hungarian newspaper reports from the period, this period can be proven to have started several decades earlier. Wladimir Kasulakow was the first black belt instructor in Kolozsvár/Cluj between 1905 and 1920. Emil Neidenbach established the first Western judo school, which operated from 1908 to 1926 in Arad. Gyula/Julius Fleck passed on the teachings of Sasaki Kichisaburō in Budapest and Keichichi

Ishiguro between 1928 and 1944 in Transylvania, Bucharest and Budapest. Based on the presentation of the biographies of the three most decisive instructors, Kasulakow, Neidenbach and Fleck, we would like to supplement the jūdō chapter of Romanian and Hungarian sports history with the listed data.

Kinga Horvát – László Péter

■ ***Reflections on the Transfers of CFR Cluj: Possible Social Impacts and Consequences***

Keywords: *football, CFR 1907, transfers, transfer market, social change, integration*

Our investigative case study presents the international transfers of the Kolozsvár/Cluj-based CFR 1907 football team in chronological order. Based on a statistical data analysis method, our writing operates on the premise that the dynamics of transfers extend beyond the realm of sports: the emergence and integration of foreign players into the team, as well as into the society of Kolozsvár/Cluj, illustrate and catalyze the social and economic changes taking place in the city, particularly the aspect of international integration. Initially, we outline the theoretical and methodological aspects, followed by formulating hypotheses regarding international integration and its effects, while closely tracking the evolution of transfers. We sought an answer to the subsequent question: how have player transfers evolved, and what implications do they yield at the local level? We consider CFR as one of the defining social and cultural symbols of the post-Funar era, and the transfers as markers of the locally corporative capitalist economy under the neoliberal turn. Our current article contains the initial results of an ongoing study titled “HR in Sports”, aiming to formulate testable hypotheses.

Vilmos Horváth

■ ***The Transylvanian Years of Lóránt Gyula, Born a Hundred Years Ago***

Keywords: *Lóránt Gyula, Golden Team, football, Transylvania*

Starting out in Kőszeg, Lóránt Gyula became the center-back for the Honvéd, the best club team of the 1950s, and a key player in the Golden Team, considered one of the best national teams of that era. He was a member of the Hungarian team that won a gold medal at the 1952 Olympic Games and secured a silver medal at the 1954 World Cup. An intriguing and exciting phase of his early career was the period spent in the Partium and the Banat regions. He achieved his first major successes here, winning the Hungarian championship with Club Athletic Oradea and the Romanian championship with UTA Arad.

Géza Jeszenszky

■ ***What Do I Owe to Sports?***

Keywords: *sports, personal development, willpower, knowledge competition*

A personal statement reflecting on what a Hungarian politician over the age of eighty owes to sports.

Zoltán Katona

■ ***Olympic Athletes and World Champions from a Small Town: A Brief Sports History of Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc***

Keywords: *Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, sports tradition, Olympic athletes, world champions*

The town's characteristics as an educational hub in the Székely Land contributed to the establishment and flourishing of various branches of physical exercise and sports. The various sports societies, associations, and later clubs were always dependent on the prevailing political regime and the economic situation. Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc has fostered nationally renowned teams and athletes in multiple sports, with the city being the birthplace of Olympians and world champions in various disciplines. The outstanding sports disciplines with a rich history include handball and football, alongside table

tennis and indoor football, which has been in the country's premier league for two decades. In addition to these, the city's natives have excelled in several winter sports, and bowling can also be considered traditional in Székelyudvarhely. Yet perhaps the precursor of every sport practiced in the city dates back to the gymnastic festivals of a hundred years ago and physical education at schools.

András Killyéni

■ ***The Forgotten Celebration of the Hungarian Olympic Movement: 20 February 1944***

Keywords: *Hungarian Olympic movement, 1944, Borsafüred*

The International Ski Jumping Competition of the Olympic Hill – this is how the Hungarian Ski Federation announced the ski jumping event at the Borsafüred Olympic ski jumping hill. The highlight of the Hungarian ski championships held between 18 and 20 February 1944, was the inauguration of Europe's largest and the world's fourth-largest ski jumping hill. The goal was not small: the Hungarian sports leadership took another step towards the completion of the Hungarian ski town, Borsafüred, which could soon host the Winter Olympics. For this purpose, many things were completed between 1941 and 1944: a downhill and slalom course (also named Olympia), the first modern hotel, the first high-mountain refuge, smaller shelters, and, perhaps equally important, infrastructure was developed: railway connections, cable cars, water and power supply, and a massive innovation, the construction of the cableway. Its greatest international celebration was the inauguration event on 20 February 1944, with the top German and Norwegian jumpers, the entire Hungarian ski and jump team, a Swedish cross-country skier, and a Polish ski jumping captain – all of this during the most challenging years of the war, when the front rapidly approached the Eastern Carpathians

and the vicinity of the Rodna Mountains.

Laura László

■ ***A Forgotten Olympic Champion: Chess Problem Composer Pál Faragó***

Keywords Pál: *Faragó, Romanian Olympic Champion, champion, chess problem composer grandmaster*

This study focuses on Romania's first Olympic champion, the Hungarian-born grandmaster Pál Faragó, who was a chess problem composer (1886-1970). Specifically, it delves into Faragó's achievements in Hungary, his activities related to Hungarian chess publications, and his editorial work. This is done because Faragó, despite his remarkable achievements, currently receives very little attention and, particularly in the Hungarian context, references to him are considered scarce. Of course, this can be attributed to several factors: firstly, despite its extensive Hungarian traditions, the sport of chess is less represented in our country today compared to physical, especially spectator sports. Secondly, chess problem composition as a genre is considered peripheral within the realm of chess. Thirdly, it cannot be overlooked that Faragó, although of Hungarian origin, won an Olympic gold medal in 1936 and a bronze in 1952 while representing Romania.

Bence Péter Marosán

■ ***Collective Decisions and Collective Identity: Attempt of a Phenomenological Approach Following the Thoughts of Husserl, Heidegger, Ricoeur and Tengelyi***

Keywords: *Edmund Husserl, Martin Heidegger, Paul Ricoeur, László Tengelyi, collective identity, narrative identity*

In the present study, I would like to analyse four different views on collective identity and decision-making from a phenomenological perspective: the conception of Edmund Husserl, Martin Heidegger, Paul Ricoeur, and László Tengelyi. I would like to show that we can already find an account of

narrative identity in the philosophy of Edmund Husserl, according to whom “the ego constitutes itself so to speak in the unity of a story” (Cartesian Meditations, §37). But in Husserl’s opinion, the ego also constitutes itself necessarily as an intersubjective being – and in the end, Husserl attributes a narrative identity to whole communities also. We can find a more specific idea of collective identity and decision-making in the philosophy of Heidegger, who attaches fundamental importance to moods in this regard, and to collective moods in particular. But the first phenomenological author, who analysed the problem of collective identity and decision-making in a really detailed manner, embedded into the historical, cultural, and practical context, was Paul Ricoeur. Lastly, I try to demonstrate that László Tengelyi, and his concept of “destinal (or fateful) events” (Schicksalsereignisse, sorseseemény) made a substantial contribution to the theory of narrative identity, even at the collective level. In my opinion, all these philosophical treatments of collective identity and decision-making could be fruitfully used in contemporary positive scientific research on the topic.

Nikoletta Sipos-Onyestyák

■ *Transylvanian Hungarian Athletes at the 1984 Olympics*

Keywords: Los Angeles Olympics, Transylvanian Olympic athletes, Romanian achievements

The efficiency of Hungarian sport is reflected in the excellent results of its athletes at the Olympic Games and other international competitions. Our athletes have stood on the highest step of the Olympic podium 184 times under the Hungarian tricolor, and they have also won 158 second and 183 third places.

Even before the outbreak of the First World War, it was evident that, apart from Budapest, substantial sporting activities were thriving in major cities across the country, including

Transylvania, Upper Hungary and the region of Délvidék, and many outstanding athletes emerged from these local workshops to the Olympic Games. After the First World War, however, many athletes faced a psychological dilemma due to the newly established borders, because if they did not want to leave their homes, they could only compete internationally in the colors of other nation states.

Many Hungarian athletes from Transylvania were admitted to the Romanian national teams already in the interwar period, although Romanian sports life only showed significant results at international level from the 1980s. Ironically, despite the Soviet Union-led Eastern Bloc’s Olympic boycott in 1984, many Hungarian athletes were allowed to participate in the Los Angeles Olympics, winning Olympic medals for Romania.

Sándor Szakály

■ *An Olympian from Szamosújvár/Gherla: Primipilus Kálmán Bartalis of Lengyelfalva/Polonița*

Keywords: primipilus Kálmán Bartalis of Lengyelfalva/Polonița, Szamosújvár/Gherla, polo

At the 1936 Summer Olympics (Berlin), the Olympic team representing the Kingdom of Hungary included numerous athletes who, according to the peace treaty signed on 4 June 1920 at the Grand Trianon Palace in Versailles, were born in territories ceded to the Kingdom of Romania. Among them was Kálmán Bartalis from Szamosújvár/Gherla, who was a member of the Hungarian team that achieved fourth place in the polo competition. The team composed of Kálmán Bartalis, Count István Bethlen, Tivadar Dienes-Oehm, Dezső Kovács, and Imre Szentpályi lost the bronze match against Mexico in front of 25,000 spectators. Due to the significantly high transportation costs of both the riders and the horses, primarily, this sport no longer appeared in the Olympic program.

Szilárd Toth

■ ***Olympic Games and Great Power Politics – What are Hungary’s Chances of Hosting the Olympics?***

Keywords: *Olympic Games, Hungary, great powers*

Politics and the Olympic Movement, despite every real or simulated effort, have never been able to completely separate. Especially in recent decades, it can be observed that politics attempts to appropriate sporting events, the so-called mega-events, especially the Olympic Games. The massively budgeted organization and

execution of the Olympic Games represent tremendous advertisement for a nation, the most expensive yet most effective advertisement possible. This article is based on a previous study that aimed to analyze the power displays of great powers at the Olympic Games. It attempts to analyze how the cities/states organizing the Olympics increased their budget year by year, and what chances Hungary had, has, and will have in organizing an Olympic Games amid these great power competitions.

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette: **Killyéni András** (vendégszerkesztő) és **Kovács Kiss György**

- Boros Miklós** (1973) – sportújságíró, Kolozsvár
- Constantin, Pompiliu-Nicolae** (1986) – történész, PhD, egyetemi adjunktus, Nemzeti Testnevelési és Sport Egyetem, Bukarest, Fulbright visiting scholar, Penn State University
- Csapody Miklós** (1955) – irodalomtörténész, PhD, Budapest
- Csinta Samu** (1960) – szabadúszó újságíró, költő, Szepeszentgyörgy
- Dénes Tamás** (1963) – futballtörténész, sportújságíró, az InfoRádió főmunkatársa, Budapest
- Domokos Boglárka Orsolya** (1999) – doktorandusz, BITE, Kolozsvár
- Halász József Attila** (1972) – gyógy pedagógus, karateedző, testnevelő tanár, Benedek Elek EGYMI Pesterzsébet, Magyar Paralimpiai Bizottság parakarate szakágvezető
- Horvát Kinga** (2001) – mesteképzés hallgató, BITE, Kolozsvár
- Horváth Vilmos** (1981) – a Kézpát-menedzsel Sport Hagymányörző Egyesület elnöke, a Sporttörténezszer Nemzetközi Társasága (ISOH) tagja, Szombathely
- Jezzenszky Géza** (1941) – történész, egyetemi tanár, az MDF alapító tagja, az Antall-kormány külügyminisztere, Budapest
- Katona Zoltán** (1976) – újságíró, történész, Székelyudvarhely
- Killyéni András** (1979) – mérnök, sporttörténész, PhD, a Magyar Olimpiai Akadémia tanácsának tagja, Kolozsvár
- László Laura** (1990) – esztéta, muzeológus, PhD, a Magyar Olimpiai és Sportmúzeum munkatársa, Budapest
- Marinescu, Angela** (eredeti nevén Basaraba-Angela Marcovici, 1941–2023) – költő
- Marosán Bence Péter** (1978) – filozófus, esztéta, habilitált főiskolai docens, a Budapesti Gazdasági Egyetem tanára, Budapest
- Péter László** (1967) – szociológus, PhD, egyetemi oktató, BITE, Kolozsvár
- Sebestyén Kinga** (1998) – irodalomtörténész, tanár, Talentum Református Iskola, Kolozsvár
- Sipos-Onyestyák Nikolettta** (1982) – sporttörténész, PhD, sportmenedzser, egyetemi adjunktus, Testnevelési Egyetem, Sportmenedzsment Tanszak, Budapest
- Szakály Sándor** (1955) – történész, az MTA doktora, egyetemi tanár, a VERTIAS Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója, Budapest
- Toth Szilárd** (1977) – történész, habilitált egyetemi docens, BITE, Magyar Történeti Intézet, Kolozsvár

TÁMOGATÓK

MINISZTERUL
CULTURULI

„Mit adott Erdély az egyetemes magyar sport számára? Szabó Katit és a Károlyi házaspárt. Akik nem tudnák, Károlyi Mártét és Bélát. Volt időszak, amikor ez nem volt kérdés. És Bölönit, és Jenői Imrét. Egy teljes Steana női vívócsapatot, sorában Szabó (Orbán) Olgával, Stahl (Jencsik) Katalinnal, Jenői (Gyulai) Iónával és Ardeleanu (Tasi) Zsuzsával. Balázs Jolánt a világ-rekordjaival. Bodola Czulát, Kovács Istvánt és megannyi kiváló labdarúgót. [...] őket és rengeteg más sportolót, akik erdélyi kisközösségük, közösségünk hírnevét öregbítették. Olyan sportolók ők mindnyájan, akikről ma is beszélnek, akik ma is élnek a köztudatban. Legtöbbjüknek nem adatott meg, hogy eljuttassák számukra a magyar himnuszát. Abban a világban, ahol mindent érebben (ha lehet, olimpiai vagy világ bajnok), világra szóló sikerekben mérnek, sporttörténetük mégis elevenen élnek. Kicsit olyan ez, mint a népmese: generációról generációra mesélik a sportolók hőstetteit, de minden generációval csorbul, fogy az információ. Hátatlan felejtés!”

(Killyéni András)

ISSN 1222 8338

10 LEJ
800 FT

ISTORIA SPORTULUI MAGHIAR ÎN TRANSILVANIA –
CAPITOLE ȘI CONEXIUNI
HUNGARIAN SPORTS HISTORY IN TRANSILVANIA –
CHAPTERS AND CONNECTIONS